

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРО **процесуальне**
інтерв'ю ●

РОЗКАЖИ МЕНІ
ЩО СТАЛОСЯ, ●

або зізнайся!

- Аналіз міжнародного досвіду
- Опис узагальненої моделі
- Аналіз національної системи підготовки та практики

23. Фахівці з проведення опитувань неодноразово наголошували, що незастосування тортур, жорстокого поводження або примусу значно підвищує ефективність проведених опитувань. Спеціальний доповідач вітає докладені державами зусилля з розроблення та впровадження норм у сфері прав людини та керівних принципів проведення розслідувань і застосування методів опитування, які не базуються на тиску, проте стурбований тим, що неналежна експлуатація та опитування примусового характеру, як і раніше, застосовують у багатьох юрисдикціях.

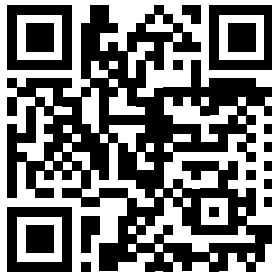
25. Оскільки головною гарантією незастосування неналежного ставлення в ході опитування є власне методологія... Протокол (Універсальний протокол щодо процесуального інтерв'ю) повинен забезпечити розроблення моделі, яка передбачає застосування методів, які не базуються на тиску, таких, що відповідають етичним принципам, та заснованих на наукових і емпіричних даних.

102. Пропонована в протоколі модель має заохочувати проведення опитувань на основі застосування ефективних етичних і методів, які не базуються на тиску, з приділенням першочергової уваги принципам презумпції невинуватості та встановлення істини. Відхід від обвинувальної, маніпулятивної і орієнтованої на визнання вини моделі дозволить державам підвищити не тільки рівень відповідності застосовуваних ними методів ведення опитувань нормам у сфері прав людини, але й їхню ефективність у плані розслідування.

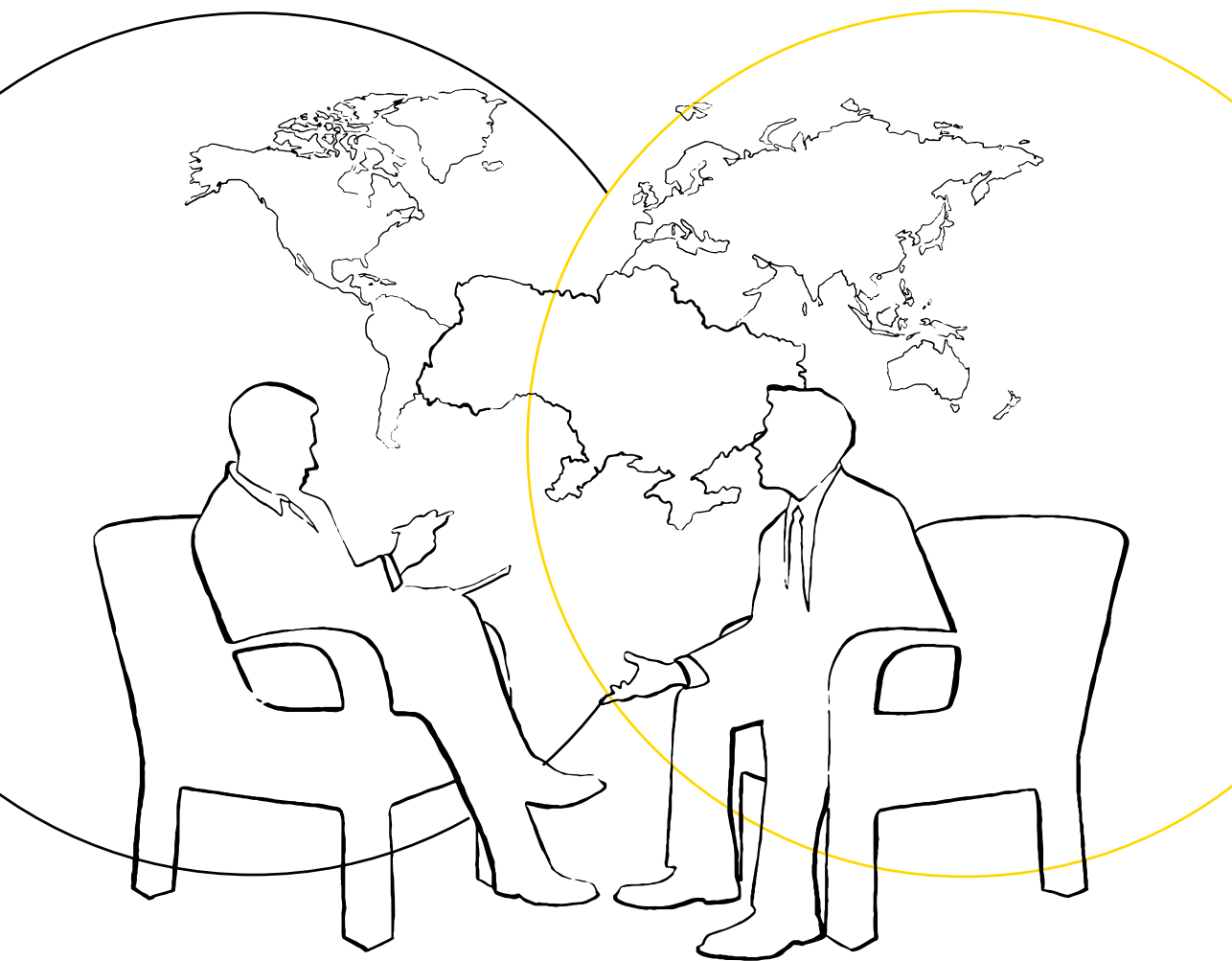

З доповіді Спеціального доповідача з питань тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання Хуана Е. Мендеса 5 серпня 2016 року

Більше про процесуальне інтерв'ю
в Україні можна дізнатися

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРО ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ІНТЕРВ'Ю

РОЗКАЖИ МЕНІ

ЩО СТАЛОСЯ,

або зізнайся!

- Аналіз міжнародного досвіду
- Опис узагальненої моделі
- Аналіз національної системи підготовки та практики

Юрій Белоусов, керівник Департаменту Офісу Генерального прокурора (розділ 1 та розділ 4);

Андрій Орлеан, керівник програми «Права людини і правосуддя» ГО «Експертний центр з прав людини», доктор юридичних наук, доцент (розділ 3);

Тарас Філоненко, заступник керівника підрозділу детективів Головного підрозділу детективів Національного антикорупційного бюро України (розділ 2);

Сергій Деркач, керівник Департаменту Національного агентства з питань запобігання корупції (п. 2.2 розділу 2).

Консультації та експертна підтримка під час проведення кабінетного дослідження:

Василь Луцик, радник голови Національного агентства з питань запобігання корупції, кандидат юридичних наук, доцент;

Оксана Броневицька, доцентка кафедри кримінально-правових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидатка юридичних наук, доцентка, адвокатка (розділ 1);

Вікторія Рогальська, доцентка кафедри кримінального процесу Дніпропетровського

державного університету внутрішніх справ, кандидатка юридичних наук;

Олександр Сапін, слідчий Державного бюро розслідувань, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник (розділ 3).

Координація дослідження:

Василина Яворська, менеджерка програми «Права людини і правосуддя» Міжнародного фонду «Відродження».

Допомога у зборі матеріалу для кабінетного дослідження:

Ганна Тетерятник, завідувачка кафедри кримінального процесу Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидатка юридичних наук;

Дарія Лазарева, начальниця відділу докторантури та аспірантури Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидатка юридичних наук.

Загальна редакція:

Юрій Белоусов, Андрій Орлеан, Тарас Філоненко

Також вдячні за допомогу у проведенні дослідження:

Національному антикорупційному бюро України,
Національній поліції України,
Державному бюро розслідувань,
Офісу Генерального прокурора.

Дослідження проведено за ініціативи, організаційної та фінансової підтримки програми «Права людини і правосуддя» Міжнародного фонду «Відродження»

ЗМІСТ

Вступне слово	7
Резюме дослідження: ключові висновки і рекомендації	12
Загальні висновки	12
Рекомендації за результатами дослідження	13
Зміни нормативного регулювання проведення допиту.	14
Забезпечення розвитку працівників органів правопорядку	14
Підтримка впровадження процесуального інтерв'ю з боку органів досудового розслідування	15
Методологія дослідження	17
Розділ 1. Процесуальне інтерв'ю та допит: порівняльний аналіз мети, завдань та принципів	19
1.1. Поняття, зміст та принципи процесуального інтерв'ю, його співвідношення із поняттям допиту ...	21
1.2. Огляд моделей процесуального інтерв'ю	26
1.2.1. Класичні моделі процесуального інтерв'ю.	26
PEACE модель.	26
KREATIVE модель.	31
SUV модель (Стратегічне використання доказів)	35

1.2.2. Гібридні моделі процесуального інтерв'ю	38
REID модель (Reid Technique)	38
Канадські моделі	41
1.2.3. Спеціалізовані моделі процесуального інтерв'ю	44
NICHD модель	44
WISCI модель	46
Висновки до розділу «Процесуальне інтерв'ю та допит: порівняльний аналіз мети, завдань та принципів».	47
Використані джерела.	48

Розділ 2. Опис узагальненої моделі процесуального інтерв'ю та її складників 49

2.1. Складники моделі	51
2.1.1. Планування та підготовка	51
2.1.2. Встановлення контакту	54
2.1.3. Роз'яснення прав та порядку проведення.	57
2.1.4. Отримання інформації	59
2.1.5. Завершення	64
2.1.6. Оцінка	66
2.2. Умови, необхідні для ефективної реалізації моделі	68
2.2.1. Місце проведення допиту.	68
2.2.2. Фіксація допиту	76
2.2.3. Програмне забезпечення.	88

Висновки до розділу «Опис узагальненої моделі процесуального інтерв'ю та її складників»	95
---	----

Використані джерела	97
---------------------------	----

Розділ 3. Аналіз чинної системи підготовки працівників правоохоронних органів України з питань проведення допитів	99
--	-----------

3.1. Загальний огляд системи професійної підготовки	101
---	-----

3.2. Базова підготовка	104
------------------------------	-----

3.3. Спеціальна підготовка	110
----------------------------------	-----

3.3.1. Первинна професійна підготовка та перепідготовка	110
---	-----

3.3.2. Підвищення кваліфікації та службова підготовка	115
---	-----

3.3.3. Додаткова підготовка	118
-----------------------------------	-----

3.4. Навчально-методичне забезпечення	121
---	-----

Висновки до розділу «Аналіз чинної системи підготовки працівників правоохоронних органів України з питань проведення допитів»	138
---	-----

Розділ 4. Практика проведення допиту в Україні ...	143
---	------------

4.1. Сприйняття учасниками провадження ролі та мети допиту	146
--	-----

4.2. Аналіз відповідності чинних практик проведення допиту в Україні стандартам узагальненої моделі процесуального інтерв'ю	153
---	-----

4.2.1. Планування та підготовка	153
4.2.2. Встановлення контакту	156
4.2.3. Роз'яснення прав та порядку проведення допиту	167
4.2.4. Отримання інформації	172
4.2.5. Завершення	188
4.2.6. Оцінка	191
4.3. Матеріально-технічне забезпечення допиту ...	195
4.3.1. Місце проведення допиту	195
4.3.2. Фіксація проведення допиту	201
4.4. Особливості проведення допиту підозрюваної особи з участю захисника	213
Висновки до розділу «Практика проведення допиту в Україні»	219
Рекомендації за результатами дослідження	227
Зміни нормативного регулювання проведення допиту	227
Забезпечення розвитку працівників органів правопорядку	227
Підтримка впровадження процесуального інтерв'ю з боку органів досудового розслідування ..	228

ВСТУПНЕ СЛОВО

Микола Гнатовський,

Президент Європейського комітету із запобігання катуванням, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню

Це дослідження присвячено процесуальному (або слідчому) інтерв'ю — темі, яка і сьогодні в Україні відома лише доволі вузькому колу фахівців, а ще п'ять років тому — взагалі дуже мало кому. Та її значення величезне не лише для вдосконалення роботи слідчих органів чи забезпечення процесуальних прав людини, а й для суспільства як такого. Спробуємо розібратися, чому це так і чому цю книжку варто уважно прочитати.

Ні для кого не має бути секретом, що європейський вибір України, який віднедавна є частиною її конституційного порядку, не обмежується лише економічним добробутом та стандартами життя «як на Заході». Основою цього вибору є забезпечення прав людини, визнання людини та її гідності найвищою цінністю, а також фактичне, а не лише декларативне забезпечення верховенства права. Іншими словами, європейська Україна повинна мати правову систему, яка включає не лише адекватне законодавство, а й відповідну практику його застосування. Складнішою, безумовно, є саме друга частина, адже правозастосовна практика залежить не лише від якості закону, а й від підготовки та способу мислення тих, кого держава уповноважила втілювати закон.

З 2009 року я маю честь бути членом Європейського комітету із запобігання катуванням, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню (КЗК). Це означає, що останні десять років багато часу у своєму професійному житті я присвячую виявленню та спробам усунення невідповідностей між положеннями законодавства та реальною практикою поводження

з особами, які перебувають в умовах несвободи. Величезна частина цієї роботи стосується посилення захисту прав осіб, затриманих поліцією та іншими правоохоронними органами.

Робота Комітету ґрунтується на практичній роботі зі встановлення фактів під час відвідин держав-членів Ради Європи. Результатом таких відвідин є детальні доповіді, що містять звіт про встановлені факти та рекомендації, сформульовані з метою запобігання подальшим порушенням заборони катувань та інших видів неналежного поводження, передбаченої статтею 3 Європейської конвенції з прав людини. Від своїх найперших візитів, що розпочалися 1990 року, КЗК приділяв особливу увагу поводженню поліції із затриманими нею особами і з'ясуванню того, якою мірою насправді діють гарантії, спрямовані на запобігання катуванням та іншим видам неналежного поводження.

Висновки, яких доходить КЗК, завжди ґрунтуються на реальній ситуації, про яку делегації Комітету дізнаються під час відвідин поліцейських відділків та у безпосередньому спілкуванні з поліцейськими та затриманими особами (як з тими, хто утримується у поліцейському ізоляторі, так і з тими, хто взятий під варту та переведений до слідчого ізолятора). Члени Комітету мають повний доступ до всіх куточків відповідних установ, вивчають журнали реєстрації затриманих осіб, відповідні протоколи та інші пов'язані документи, зокрема медичні, переглядають записи камер стеження тощо. Іншими словами, Європейський комітет має всі можливості пересвідчитися в тому, якою мірою закріплені у законодавстві запобіжники неналежному поводженню із затриманими з боку поліції виконуються на практиці. Ця практична орієнтованість роботи КЗК перегукується з відомою позицією Європейського суду з прав людини про те, що права людини повинні бути практичними та ефективними, а не теоретичними та ілюзорними.

Саме з такими засадами Комітет підходить до питання про процедурні гарантії прав затриманих осіб: право повідомити про факт затримання третій особі, доступ до адвоката та доступ до лікаря. Ці основоположні гарантії, взяті разом з правом отримати про них доступну та точну інформацію, можна знайти

у кримінально-процесуальному законодавстві або законах про поліцію практично кожної європейської країни. Утім, майже у кожній доповіді Європейського комітету із запобігання катуванням ідеться про потребу підвищити ефективність застосування цих гарантій.

Чому ж Комітет так наполягає на цих гарантіях? На жаль, і 2020 року у тих чи інших формах неналежне поводження або надмірне застосування сили з боку поліції залишаються фактом. Причин поганого поводження із затриманими поліцією особами, включно із катуваннями, багато. Один з головних чинників — реагування правоохоронців на надзвичайний суспільний тиск на них. Суспільство цілком виправдано вимагає розкриття злочинів та притягнення винних до відповідальності. Давній (і хибний) стереотип, що цього можна домогтися шляхом тиску на підозрюваних осіб, призводить до того, що тією чи іншою мірою ризик поганого поводження з боку поліції завжди буде. Проте питання полягає в тому, що варто робити для його максимального зменшення. Відповідь на це питання має кілька аспектів.

По-перше, повинна існувати система правових гарантій, що ускладнюють життя тим, хто відчуває потребу або бажання вдаватися до неналежного поводження.

По-друге, співробітники поліції повинні бути належним чином навчені для того, щоб отримувати інформацію без застосування насильства.

По-третє, будь-які твердження про погане поводження з боку правоохоронців повинні ставати предметом ефективного розслідування згідно з критеріями, виробленими у практиці Європейського суду з прав людини та Європейського комітету із запобігання катуванням.

Понад усе, варто розвивати поліцейську культуру, яка розглядає погане поводження з боку правоохоронців як непрофесійну та таку, що принижує самих співробітників, поведінку. Це вимагає постійної роботи, але результат того вартий — там, де це вдається, скарг на погане поводження практично не буде.

Незважаючи на всі зусилля та прогресивне законодавство у багатьох державах-членах Ради Європи, КЗК і далі спостерігає практику з боку слідчих та оперативних співробітників поліції вдаватися до примусу з метою отримати від підозрюваної особи зізнання у певному злочині або у додаткових, до того часу нерозкритих злочинах. Насильство, ознаки якого виявив Комітет під час відвідин різних європейських держав, зокрема й України, може набувати різних форм, що нерідко не можна кваліфікувати інакше, як катування. Катування у Європі XXI століття, у країнах, де людина та її гідність проголошені основними цінностями, де конституційний порядок ґрунтується на демократії, верховенстві права та правах людини, що є передумовою для членства у Раді Європи та Європейському Союзі.

Надію дає те, що уряди всіх європейських держав, серед інших і України, зробили численні рішучі заяви про неприйнятність катувань та інших видів поганого поводження. На законодавчому рівні практично всюди в Європі нині передбачено, що зізнання не має доказового чи принаймні вирішального значення у кримінальному процесі. Науковці довели, що зізнання під примусом не розкривають правди і будь-яке насильство, щоб їх отримати, не лише морально неприйнятне, але й не має практичного сенсу.

Завдяки цьому в Європі набуває поширення не пов'язаний з насильством метод отримання інформації поліцією, відомий як процесуальне (або слідче) інтерв'ю (*investigative interviewing*). Він повністю відповідає підходам, на яких КЗК традиційно наголошував: мета питань, що ставить особі поліція, полягає в отриманні точної та надійної інформації, яка дозволить дізнатися правду про події, щодо яких ведеться розслідування, а не в отриманні зізнання від особи, яка вже в очах того, хто її допитує, є винною. Комітет неодноразово підкреслював, що слідство має рухатися «від доказів до підозрюваного», а не «від підозрюваного до доказів». Такий підхід повинен застосовувати кожен правоохоронець — від тих, хто затримує особу, до слідчих, — а також має поширюватися на всю систему кримінального правосуддя.

Методика процесуального (слідчого) інтерв'ю, що виникла

в контексті масштабних реформ поліції Англії та Вельсу на початку 90-х років минулого століття, не лише змінила характер спілкування слідчих із підозрюваними, свідками та жертвами злочинів, але й суттєво вплинула на зміну світогляду правоохоронців. Розвиток цієї методики у практиці норвезької поліції дав інший приклад, що надихає фахівців у всій Європі. Саме цій темі приділено значну увагу у 28-й Загальній доповіді КЗК¹. Утім, процес вийшов за межі нашого континенту, адже наразі коаліція впливових неурядових організацій завершує підготовку універсального протоколу з ненасильницьких інтерв'ю (у початковому варіанті — універсального протоколу з процесуального інтерв'ю та пов'язаних гарантій).

Зміни, які тягне за собою запровадження процесуального інтерв'ю, виходять за межі лише вдосконалення способу отримання інформації слідчими. Недарма фахівці говорять про зміну парадигми у розслідуваннях злочинів, віддання безумовного пріоритету людській гідності та зведення до мінімуму судових помилок. Цей шлях довгий, але, будемо сподіватися, Україна вже на ньому. У кожному разі, дослідження, що ви бачите перед собою, наближає ці зміни в нашій країні. Тож його точно варто прочитати.

Київ, червень 2020 року

¹ 28th General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment / CPT/Inf(2019)9. Paragraphs 73–81.

РЕЗЮМЕ ДОСЛІДЖЕННЯ: КЛЮЧОВІ ВИСНОВКИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ

Загальні висновки

Впровадження процесуального інтерв'ю на зміну традиційним допитам є сучасним світовим трендом, спрямованим на підвищення ефективності діяльності органів правопорядку. Процесуальне інтерв'ю спрямовує правоохоронців проводити систематичне та всебічне розслідування обставин вчиненого злочину та запобігає встановленню передчасних висновків у справі. Як наслідок, цей метод допомагає органам правопорядку ефективно розслідувати злочини й при цьому забезпечувати належним чином процесуальні гарантії підозрюваних осіб, що сприяє формуванню стійких відносин довіри з громадою.

Національна практика проведення допитів органами досудового розслідування в Україні не повною мірою відповідає стандартам процесуального інтерв'ю та має риси, більш притаманні обвинувальному підходу до отримання інформації від підозрюваної особи, орієнтованому на отримання її зізнання у вчиненому злочині та повідомлення підозрюваним усіх обставин його вчинення.

До основних вад наявного в Україні підходу до проведення допитів органами правопорядку можна віднести:

- неналежну підготовку слідчих до проведення допитів;
- нездійснення слідчими належного роз'яснення підозрюваній особі її прав та порядку проведення допиту;

- використання під час допиту різного роду психологічних маніпуляцій з метою введення підозрюваної особи в оману;
- проведення допитів у не пристосованих для цього приміщеннях тощо;
- нечасте використання відеофіксації допитів.

Такий підхід зберігається через низку причин, а саме:

- фрагментарна та застаріла система підготовки правоохоронців з питань проведення допитів (розпошеність теми по різних дисциплінах, неузгодженість дисциплін між собою, брак часу на навчання, брак практичного навчання, невикористання сучасних напрацювань у сфері процесуального інтерв'ю);
- відсутність в органах досудового розслідування системи оцінки якості проведення допитів, підтримки та супроводу нових працівників;
- надмірне перевантаження слідчих;
- відсутність у підрозділах органів досудового розслідування спеціальних кімнат для проведення допитів, обладнаних системами відеофіксації;
- незацікавленість слідчих у якісному позасудовому допиті через неможливість використати його результати під час судового розгляду.

Рекомендації за результатами дослідження

Розробити національну стратегію впровадження процесуального інтерв'ю, яка передбачатиме консолідацію зусиль різних інституцій навколо реалізації системних змін у цій сфері та включатиме нижченаведені рекомендації.

Зміни нормативного регулювання проведення допиту

1.1. Надати можливість судам використовувати показання, надані під час досудового розслідування, за умови дотримання критеріїв допустимості доказів, а також забезпечення процесуальних гарантій допитуваних осіб (участь адвоката, забезпечення права на мовчання, здійснення відеофіксації допиту та ін).

1.2. Зняти заборону, передбачену ч. 4 ст. 224 КПК, щодо обов'язку особи, яка проводить допит, припинити його відразу після відмови підозрюваного відповідати на питання та давати показання. Замість цього, задля забезпечення належних процесуальних гарантій підозрюваної особи від неналежного поведіння, доцільно встановити обмеження щодо тривалості допиту в таких ситуаціях, а також заборону на повторну постановку питань, щодо яких особа відмовилася надавати показання.

1.3. Виключити необхідність вносити до тексту протоколу показання на вимогу учасників слідчої дії у разі, якщо здійснювалася відеофіксація допиту (абз. 2 ч. 2 ст. 104 КПК), щоб зекономити час на проведення допиту та оформлення його результатів.

Забезпечення розвитку працівників органів правопорядку

2.1. Розробити та впровадити національну навчальну програму з процесуального інтерв'ю для різних рівнів навчальної підготовки прокурорів, слідчих (детективів) та оперативних працівників, а також окремо для керівників (як для базової підготовки під час здобуття освіти у ЗВО, так і для первинної професійної підготовки, підвищення кваліфікації та додаткової підготовки).

2.2. Підготувати настанови (навчально-методичний посібник) з проведення процесуального інтерв'ю, адаптовані до українського законодавства, що спиратимуться на найкращі світові практики та дослідження, а також результати пілотування процесуального інтерв'ю в Україні.

2.3. Забезпечити поетапне проходження навчальної програми з процесуального інтерв'ю для всіх наявних слідчих (детективів).

2.4. Забезпечити поетапне проходження керівниками слідчих (детективів) навчальної програми з процесуального інтерв'ю для керівників.

Підтримка впровадження процесуального інтерв'ю з боку органів досудового розслідування

3.1. Розробити та впровадити політики щодо застосування процесуального інтерв'ю.

3.2. Розробити та впровадити модель компетенцій слідчих (детективів) для проведення процесуального інтерв'ю.

3.3. Забезпечити впровадження системи моніторингу й оцінки якості проведених допитів та навичок слідчих (детективів).

3.4. Активізувати інститут наставництва, поширювати найкращі практики процесуального інтерв'ю.

3.5. Розробити та затвердити єдині для органів досудового розслідування стандарти з облаштування кімнат для проведення допиту.

3.6. Облаштувати у кожному територіальному підрозділі органів досудового розслідування не менш ніж одну кімнату для проведення допиту відповідно до затверджених стандартів.

3.7. Впровадити у практичну діяльність органів досудового розслідування єдині форми бланків протоколів допиту, плану допиту та оцінки якості проведення допиту.

Впровадження вищенаведених рекомендацій передбачає консолідацію зусиль різних інституцій та об'єднання їх навколо ідеї трансформації допиту в сучасну практику процесуального

інтерв'ю. Задля ефективної підтримки цих змін, поширення найкращих практик процесуального інтерв'ю, а також формування міцних професійних зв'язків між слідчими (детективами) різних інституцій вважаємо за необхідне також створити Національну керівну групу з впровадження процесуального інтерв'ю, до якої могли б увійти представники інституцій, навчальних закладів, дослідники у сфері процесуального інтерв'ю та інші зацікавлені особи. Ефективна діяльність такої групи може суттєво сприяти розвитку та впровадженню процесуального інтерв'ю в Україні.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження — проаналізувати практику проведення допитів підозрюваних осіб в Україні з погляду її відповідності стандартам процесуального інтерв'ю.

Дослідження сфокусовано на аналізі:

- сучасних моделей процесуального інтерв'ю, які використовують органи правопорядку в інших країнах;
- національної системи підготовки та підвищення кваліфікації слідчих з питань проведення допитів;
- практики проведення допитів працівниками органів досудового розслідування України.

За результатами дослідження було розроблено детальні рекомендації щодо вдосконалення чинної практики проведення допитів в Україні задля її наближення до стандартів процесуального інтерв'ю.

Дослідження складалося з двох основних етапів:

- 1 кабінетного огляду,
- 2 польового дослідження.

Кабінетний огляд проводився з метою аналізу сучасного міжнародного досвіду проведення процесуального інтерв'ю, переваг та недоліків різних моделей процесуального інтерв'ю, визначення їхніх загальних рис, а також оцінки національної системи підготовки слідчих з питань проведення допитів.

Польове дослідження було спрямовано на опис за допомогою емпіричних даних чинної практики проведення допитів підозрюваних осіб слідчими та детективами Національної поліції України, Національного антикорупційного бюро України та Державного бюро розслідувань з погляду її відповідності стандартам процесуального інтерв'ю.

У межах польового дослідження використовувався широкий набір якісних та кількісних методів збору даних, а саме:

- фокус-групи,
- анкетне опитування;
- контент-аналіз.

У межах дослідження було проведено 8 фокус-груп, з них:

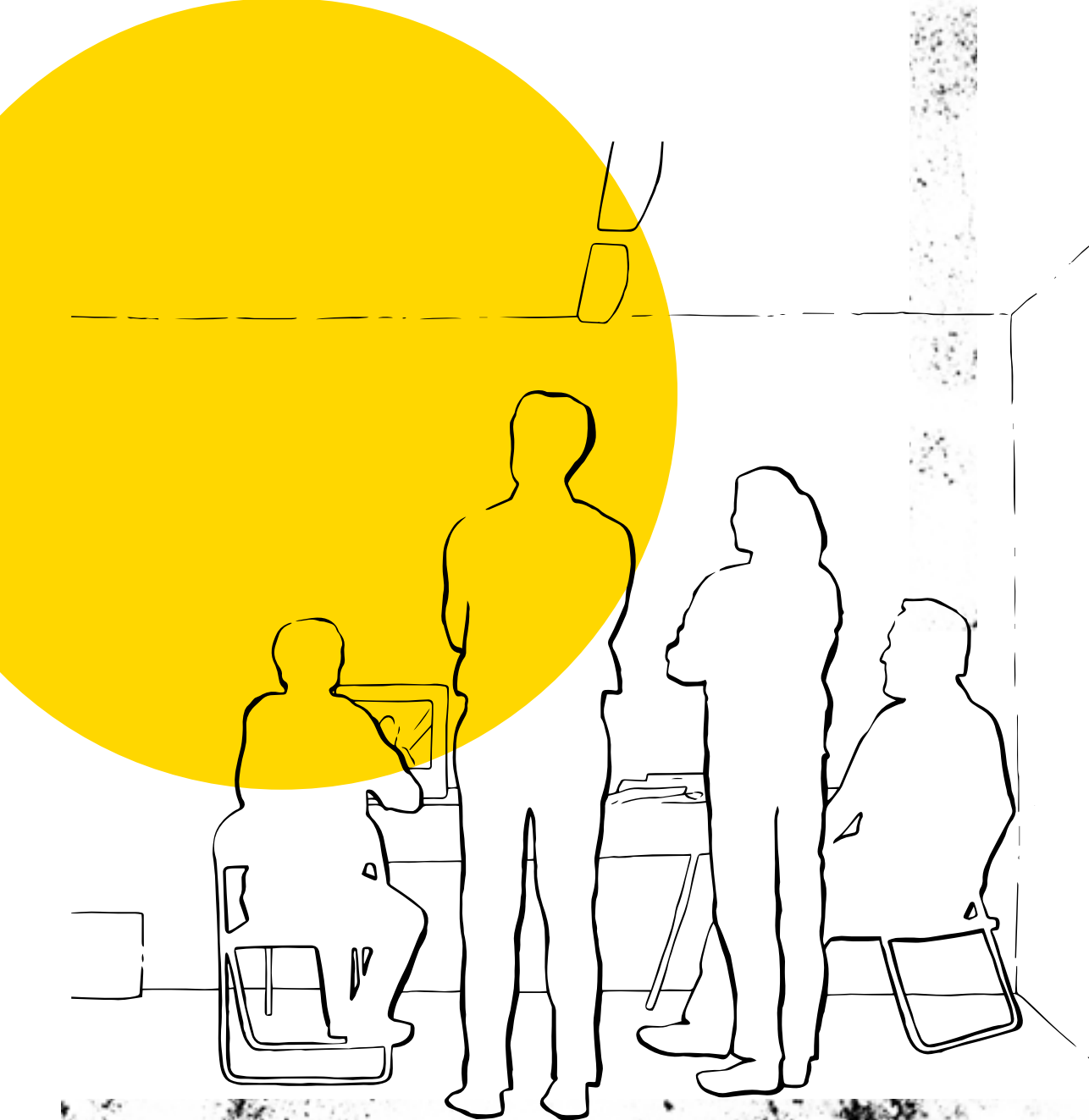
- 2 фокус-групи з детективами та слідчими Національної поліції України;
- 1 фокус-група з детективами Національного антикорупційного бюро України;
- 1 фокус-група зі слідчими Державного бюро розслідувань;
- 1 фокус-група з адвокатами, які практикують у кримінальних справах;
- 1 фокус-група з прокурорами;
- 2 фокус-групи з викладачами профільних закладів вищої освіти.

Анкетним опитуванням було охоплено 446 слідчих Національної поліції, з них:

- 150 слідчих Головного управління Національної поліції у Дніпропетровській області;
- 81 слідчий Головного управління Національної поліції у м. Києві;
- 80 слідчих Головного управління Національної поліції у Київській області;
- 135 слідчих Головного управління Національної поліції у Львівській області.

Анкетним опитуванням було охоплено 446 слідчих Національної поліції, з них:

- 49 протоколів допиту;
- 14 відео записів допиту.

РОЗДІЛ 1

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ІНТЕРВ'Ю
ТА ДОПИТ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ
МЕТИ, ЗАВДАНЬ ТА ПРИНЦИПІВ

1.1

ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ ТА ПРИНЦИПИ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ІНТЕРВ'Ю, ЙОГО СПІВВІДНОШЕННЯ ІЗ ПОНЯТТЯМ ДОПИТУ

Проведення опитування є одним з основних засобів доказування у роботі правоохоронних органів. Процес проведення такого опитування може суттєво вплинути на результат, справедливість, ефективність та надійність будь-якого подальшого кримінального провадження.

Аналіз міжнародного досвіду свідчить про те, що наразі органи правопорядку використовують два основні підходи до проведення опитування в межах кримінального розслідування — це так званий обвинувальний (*accusatorial*) підхід та підхід, який передбачає застосування методів опитування, спрямованих на збір інформації (*information-gathering methods*).

Варто зазначити, що обвинувальний підхід до опитування підозрюваних зазвичай є притаманний для країн із тоталітарним та посттоталітарним режимами правління. Водночас методи опитування з використанням елементів обвинувального підходу є доволі поширеними й у таких країнах, як США, та окремих провінціях Канади (*так звана REID-модель допиту* — див. розділ 1.2)¹.

На противагу, такі країни, як Великобританія, Норвегія, Нова Зеландія та Австралія, змінили свої практики проведення допитів на методи, орієнтовані на збір об'єктивної інформації. Законодавство цих країн прямо забороняє використання закритих і навідних питань, а також будь-яких маніпуляцій, що вводять в оману підозрювану особу під час опитування (наприклад, демонстрація фальшивих доказів)².

1 Costanzo, M. & Redlich, A. (2010). Use of physical and psychological force in criminal and military interrogations. In J. Knutsson, & J. Kuhns (Eds.), *Policing around the world: Police use of force*. Santa Barbara: Praeger Security International; Leo, R. A. (2008). *Police interrogation and American justice*. Cambridge: Harvard University Press.

2 Bull, R., & Soukara, S. (2010). What really happens in police interviews. In G. D. Lassiter & C. A. Meissner (Eds.), *Police interrogations and false confessions: Current research, practice, and policy recommendations*. Washington, DC: American Psychological Association.

Розділ 1. Процесуальне інтерв'ю та допит: порівняльний аналіз мети, завдань та принципів

Термін «допит» позначає різновид опитування, найбільш при-
таманний саме для першого підходу, , в той час як методи
опитування, орієнтовані на збір об'єктивної та неупередженої
інформації в межах розслідування, здебільшого позначаються
терміном «процесуальне інтерв'ю» (*investigative interview*).

**Відмінність між «допитом» та «процесуальним інтерв'ю»
є найбільш очевидною у разі їхнього порівняння на при-
кладі проведення опитування слідчим (детективом) під-
озрюваної особи:**

- 1 Мета процесуального інтерв'ю полягає в отриман-
ні максимально об'єктивної інформації про обста-
вини події, тоді як допит переважно спрямований
на отримання зізнання підозрюваної особи у вчи-
неному кримінальному правопорушенні.
- 2 Відмінності у меті використання цих методів опи-
тування зумовлюють суттєву різницю у загальній
атмосфері їхнього проведення. Так, зокрема, не-
обхідною умовою проведення ефективного про-
цесуального інтерв'ю є налагодження та підтрим-
ка психологічного контакту з підозрюваним, що
дозволяє усунути бар'єри в комунікації та сприяє
отриманню необхідної інформації. На противагу,
допит орієнтований на встановлення контролю
над підозрюваною особою, зокрема через вико-
ристання психологічних маніпуляцій задля її схи-
ляння до надання свідчень проти себе.
- 3 У ході процесуального інтерв'ю слідчий вико-
ристовує переважно відкриті питання, спрямовані
на отримання максимальної кількості інформації,
тоді як під час допиту переважають закриті питан-
ня, адже слідчий зазвичай уже має свою версію, ба
більше, він фактично впевнений у вині підозрюва-
ного і, відповідно, хоче лише підтвердити свої при-
пущення в ході допиту.

1.1. Поняття, зміст та принципи процесуального інтерв'ю, його співвідношення із поняттям допиту

Результати численних досліджень цих двох підходів до опитування, проведених протягом останнього десятиліття, загалом демонструють, що обвинувальні методи (допити) збільшують імовірність отримання помилкових зізнань, тимчасом як методи, орієнтовані на збір об'єктивних даних (процесуальне інтерв'ю), захищають невинних осіб, водночас дозволяючи отримувати зізнання з боку винних³.

Важливо також додати, що практики опитування підозрюваних осіб, притаманні обвинувальному підходу, невід'ємно пов'язані з ризиком порушення прав підозрюваної особи.

Так, зокрема, у своїх Стандартах Європейський комітет з питань запобігання катуванням зазначив, що протягом багатьох років представники Комітету спілкувалися зі значною кількістю позбавлених волі осіб у різних країнах—ці особи часто скаржилися, що працівники поліції, щоб отримати зізнання, піддавали їх фізичному насильству та в інакші способи вдавалися до погроз і залякувань⁴. На думку Комітету, вочевидь зрозуміло, що система кримінального правосуддя, яка вважає зізнання головним доказом вини, заохочує представників органів, котрі беруть участь у розслідуванні злочинів,—і на які часто тиснуть, вимагаючи результату,—застосовувати методи фізичного чи психологічного примусу⁵.

Комітет також підкреслив, що **метою проведення допиту підозрюваних у вчиненні кримінальних злочинів має бути отримання точної та достовірної інформації задля встановлення правди стосовно питань, які розслідуються, а не задля отримання зізнання від особи, яку співробітники поліції, які проводять допит, уже вважають винуватою**⁶.

У своїй доповіді, представлений на засіданні Генеральної Асамблеї ООН у 2016 році, Спеціальний доповідач ООН з питань

3 Christian A. Meissner, Allison D. Redlich, Sujeeta Bhatt, Sussan Brandon. Interview and interrogation methods and their effects on true and false confessions (2012).

4 Розвиток стандартів КЗК щодо тримання під вартою співробітниками правоохоронних органів. CPT/Inf(2002)15-part.— п. 36.

5 Там само.

6 Розвиток стандартів КЗК щодо тримання під вартою співробітниками правоохоронних органів. CPT/Inf(2002)15-part.— п. 35.

катувань Хуан Мендес також наголосив, що опитування, особливо допит підозрюваних, супроводжується невід'ємними ризиками погроз, примусу або неналежного поводження⁷.

До причин їхнього виникнення, на думку Хуана Мендеса, входить хибне уявлення про те, що неналежне поводження і примус обов'язково необхідні для зізнання або отримання інформації (як у резонансних справах, пов'язаних із організованою злочинністю або національною безпекою, так і в рутинних, що стосуються не тяжких злочинів). Така тенденція зберігається навіть попри незаперечні наукові докази того, що примусові методи опитування, навіть якщо вони не досягають рівня катувань, призводять до отримання неправдивих зізнань або судових помилок, а також послаблюють довіру населення до правоохоронних органів. Водночас ефективність методів жорстких допитів не підтверджується ані історією, ані науковими даними. Справді, застосування тортур і жорстокого поводження вже довгий час асоціюється з високими ризиками одержання неправдивих зізнань та недостовірної інформації.

Хуан Мендес закликав міжнародну спільноту розробити світові стандарти, що визнають процесуальне інтерв'ю прикладом кращої практики у роботі правоохоронних органів. Вибір саме процесуального інтерв'ювання зумовлений тим, що вчені та практики з різних куточків світу рекомендували інтерв'ю на основі взаємної довіри як найбільш безпечний та ефективний підхід до розслідування злочинів, а також у протидії тероризму⁸.

Отже, *процесуальне інтерв'ю* — це фактично альтернатива традиційному допиту. Цей метод спрямовує поліцейських (та представників інших правоохоронних органів) на проведення систематичного та всебічного розслідування обставин вчиненого злочину, а також запобігає встановленню передчасних висновків по справі. Не менш важливим є те, що процесуальне інтерв'ю допомагає комунікації та отриманню інформації і, як наслідок, сприяє розкриттю злочину. З погляду прав людини,

7 Проміжна доповідь Спеціального доповідача ООН з питань катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (2016).

8 Там само.

1.1. Поняття, зміст та принципи процесуального інтерв'ю, його співвідношення із поняттям допиту

процесуальне інтерв'ю допомагає органам досудового розслідування реалізовувати принцип презумпції невинуватості.

Як *основні принципи* процесуального інтерв'ю можна навести принципи, сформульовані Національною агенцією з удосконалення поліцейської діяльності Великобританії у Національній стратегії з процесуального інтерв'ю:

- 1 Метою процесуального інтерв'ю є отримання від жертв, свідків чи підозрюваних точних та достовірних відомостей щодо питань, важливих для розслідування.
- 2 Слідчі повинні діяти справедливо, допитуючи потерпілих, свідків чи підозрюваних. До вразливих людей завжди треба ставитися з особливою увагою.
- 3 Процесуальне інтерв'ю має спиратися на слідчий спосіб мислення (*investigative mindset*). Показання, отримані від допитуваної особи, треба завжди перевіряти тим, що слідчий уже знає, або тим, що може бути обґрунтовано встановлено.
- 4 Проводячи інтерв'ю, слідчі можуть ставити широке коло питань, щоб отримати відомості, які можуть допомогти розслідуванню.
- 5 Слідчі повинні розуміти, що проведення процесуального інтерв'ю на ранніх етапах розслідування має позитивний ефект у контексті системи кримінального правосуддя.
- 6 Слідчі не зобов'язані приймати першу надану відповідь. Постановка слідчим питань не є несправедливою лише тому, що це здійснюється наполегливо.
- 7 Навіть коли підозрюваний користується правом на мовчання, слідчі уповноважені ставити йому питання⁹.

⁹ <http://library.college.police.uk/docs/npia/BP-Nat-Investigative-Interviewing-Strategy-2009.pdf>.

1.2

ОГЛЯД МОДЕЛЕЙ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ІНТЕРВ'Ю

Моделі процесуального інтерв'ю пройшли тривалий шлях розвитку: від розроблення однієї уніфікованої моделі, яка може застосовуватися до всіх учасників провадження, до диференційованих моделей інтерв'ю окремих суб'єктів кримінального провадження або ж в окремих ситуаціях.

Наявні моделі можна класифікувати залежно від домінування одного з підходів до опитування, про які йшлося у попередньому розділі. Так, зокрема, можна говорити про:

- **класичні моделі** процесуального інтерв'ю, які повністю заперечують застосування обвинувального підходу. До цієї категорії можна віднести моделі PEACE та KREATIVE;
- **гібридні моделі**— різновиди процесуального інтерв'ю, які дозволяють використання обвинувального підходу за певних умов. До цієї групи можна віднести моделі REID, PHASE, а також модель когнітивного допиту, що використовується в деяких провінціях Канади;
- **спеціалізовані моделі**— до цієї групи можна віднести моделі процесуального інтерв'ю, які орієнтовані на опитування окремих цільових груп (NICHED, WISCI).

1.2.1. Класичні моделі процесуального інтерв'ю

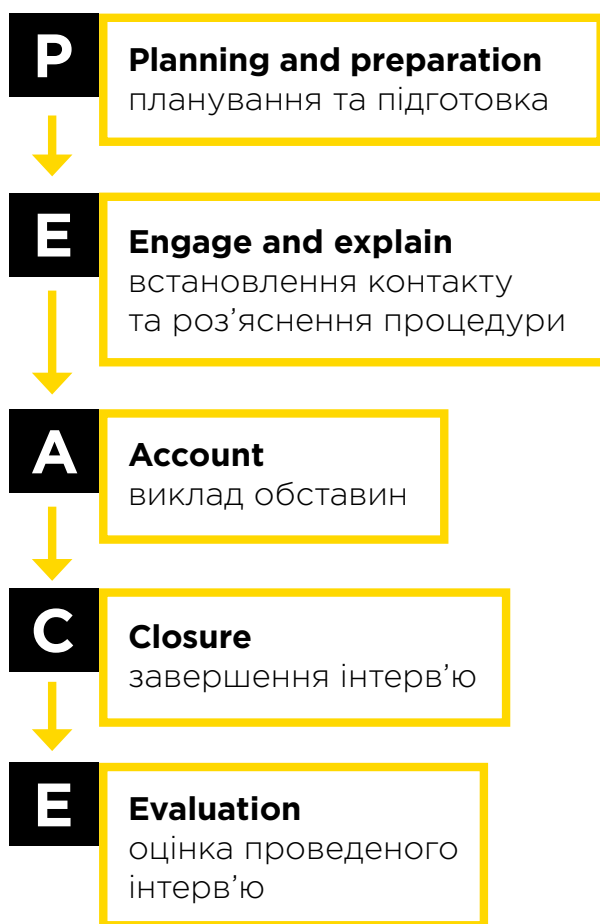
PEACE модель

Базовою моделлю, яка започаткувала процесуальне інтерв'ю у кримінальному провадженні, стала модель PEACE, розроблена наприкінці 70 років ХХ ст. у Великобританії. Її запровадження мало на меті перехід від обвинувальної моделі допиту до обвинувальної моделі інтерв'ю.

1.2. Огляд моделей процесуального інтерв'ю

PEACE — це аббревіатура, що складається з назв етапів цієї моделі, яких має дотримуватися кожен інтерв'юер.

Абревіатура англійською:

Коротко розглянемо кожен із цих етапів.

Планування та підготовка:

- отримання якомога більше базової інформації про справу, яка розслідується, включно з усією відповідною інформацією про особу, яка буде проходити інтерв'ю;

Розділ 1. Процесуальне інтерв'ю та допит: порівняльний аналіз мети, завдань та принципів

- визначення мети інтерв'ю на основі плану розслідування, який містить усі відповідні та конкуруючі версії, що підлягають перевірці, включно з можливістю того, що підозрюваний невинний;
- визначення, яка додаткова інформація потрібна і яким чином її можна отримати;
- підготовка організаційних моментів інтерв'ю (відвідування опитуваного за його місцем знаходження, його транспортування, вибір місця проведення інтерв'ю та необхідного обладнання, залучення адвоката, перекладача тощо).

Встановлення контакту та роз'яснення процедури полягає у розтлумаченні процедурних правил проведення інтерв'ю та встановленні психологічного контакту з опитуваним. Окрім того, інтерв'юер зобов'язаний пояснити причини, передумови, права, формальні вимоги та порядок проведення інтерв'ю, включно з інформуванням про аудіо/відеофіксацію.

Якщо свідок/підозрюваний вирішує, що йому потрібен адвокат, а таке рішення вони можуть прийняти в будь-який момент інтерв'ю, подальше опитування не має проводитися до прибуття адвоката.

Виклад обставин включає вільну розповідь опитуваного та можливість поставити уточнювальні запитання. Спочатку потрібно представитися та пояснити форму і мету вільного та безперебійного викладу інформації, потім передати ініціативу (надати слово) потерпілому, свідку або підозрюваному (відповідно до ситуації). У процесі вислуховування вільної розповіді опитуваного необхідно застосувати техніки активного слухання.

Під час цього етапу найбільш поширеними техніками, що застосовують інтерв'юери, є «вільне пригадування» (Free Recall) та «управління розмовою» (Conversation Management), які покликані структурувати саму бесіду та інформацію, яка отримується.

Техніка вільного пригадування (Free Recall) використовується під час інтерв'ю для заохочення особи повернутися в ситуацію, в якій вона опинилася, будучи свідком інциденту (College of

Policing, 2020). Її застосовують у більшості випадків для отримання інформації від особи, яка співпрацює зі слідчим (Schollum, 2005, р. 66). Вільне пригадування передбачає:

- прохання слідчого до особи викласти обставини інциденту власними словами;
- активне слухання слідчим, уникнення перебивання;
- ідентифікацію тем або епізодів, які можуть бути розвинені або уточнені, подальше систематичне дослідження кожної теми чи епізоду;
- уникнення перестрибування (швидкого переходу від однієї теми до іншої та повернення назад);
- уникнення формулювання декількох запитань в одному, використання питань з вимушеним вибором і навідних запитань (лише якщо це вкрай необхідно);
- систематичне дослідження будь-якої інформації, яка є важливою для слідства і яку особа не висвітлила належним чином (College of Policing, 2020).

Для прикладу, якщо інцидент стався, коли особа їхала на роботу, слідчий може попросити її пригадати, як вона почувалася, сідаючи в автомобіль, що вона побачила, поки виходила з дому, якою була погода тощо. Пригадування таких деталей дозволить особі точніше згадати умови на момент інциденту (College of Policing, 2020).

Техніка управління розмовою (Conversation Management) була розроблена психологом Еріком Шефердом, який у 1983 році певний час працював психологом-консультантом у поліції. Шеферд помічав, що підтвердження упередження було однією з визначальних характеристик майже кожного розслідування та допиту. Інтерв'ю свідків було низькопрестижною активністю: стислий опис викладеного особою у письмовому документі, складеному офіцером для підпису опитуваним. Більше половини криміналістичних деталей не реєструвалися або залишалися не поміченими офіцером і тому ніколи не потрапляли до тексту допиту.

Інтерв'ю свідків було значною мірою підтвердженням, а не розслідуванням: офіцер уже «знав факти», особливо якщо він чи вона знали про результати інтерв'ю інших офіцерів. Допит підозрюваних, навпаки, був високопрестижною роботою. В поліції панувала культура зізнання. Ціль допиту підозрюваного була спрямована не на розслідування, а на визнання вини від особи, «відомої» як винної, або такої, що вважалася винною. Після отримання зізнання його лише потрібно було викласти письмово та отримати підпис підозрюваного.

Як практикуючий психотерапевт та психолог, Шеферд знав, що професійні клініцисти (clinical professionals)—це дослідники, які мають однакове завдання: через розмову сприяти максимальному викладу обставин, що дає змогу клініцисту досягти своїх дослідницьких цілей і завдань. Будь-яке інтерв'ю, яке вони проводять, є аналогічно «важкою розмовою». Через низку причин ситуація може стати «складною», навіть якщо вона не почалася як така або ще не стала проблематичною. Ці спеціалісти-практики свідомо управляють розмовою, щоб налагодити позитивні стосунки з людьми будь-якого типу, які сильно різняться як у своїй готовності до взаємодії, так і в здатності щось розповісти. Вони повинні перетворити ці позитивні стосунки у робочі відносини, в яких обидва учасники мають спільне розуміння цілей та відповідних завдань і розвивають позитивний зв'язок (Shepherd & Griffiths, 2013, pp. 13–14).

Зазначену техніку можна застосувати як до свідків, так і до підозрюваних. Її автор аргументував, що підозрювані, як і потерпілі, є особливими свідками. Підозрювані дають свідчення—щодо їхніх особистих знань чи усвідомлення, присутності під час події, сукупності обставин чи їхньої причетності. Під час бесіди інтерв'юер має свідомо впливати на хід розмови, сприяти максимальному викладу обставин, розуміти поведінку людини та розкриті деталі, визначити, коли потрібно вступити в етичне переконання або етичні перемовини (Shepherd & Griffiths, 2013, pp. 16–17).

Основна відмінність техніки вільного пригадування від управління розмовою—ступінь контролю, який повинен здійснювати

1.2. Огляд моделей процесуального інтерв'ю

інтерв'юер. Інтерв'юер має більш гостро усвідомлювати вербальну та невербальну поведінку (власну, респондента та можливих третіх осіб), а також мати необхідні знання, розуміння та навички керування різним рівнем опору інтерв'ююваної особи (Schollum, 2005, р. 67).

Етап **Завершення** має на меті:

- забезпечити взаємне розуміння розповіді опитуваного;
- переконатися, що всі відомі особі аспекти справи було охоплено (перевірка того, що опитувані надали всю інформацію, яку вони можуть і готові надавати);
- забезпечити цілісність та повноту інтерв'ю, законність подальшого кримінального провадження;
- забезпечити відкритість особи для подальшої співпраці.

Оцінка полягає як в оцінюванні отриманої інформації, так і в оцінюванні якості самого інтерв'ю. Необхідно оцінити, чи були досягнуті цілі і завдання інтерв'ю, якість його проведення, переглянути підхід до розслідування на основі отриманої під час інтерв'ю інформації, визначати позитивні аспекти (наприклад, легкість обміну інформацією) і розглянути можливості для вдосконалення процесу проведення інтерв'ю.

KREATIVE модель

На початку XXI століття натхненні англійською моделлю інтерв'ю PEACE норвежці вирішили удосконалити та пристосувати до вимог власного законодавства нову методику допиту, що отримала назву KREATIV. Оскільки в Норвегії (як і в Англії) були поширені випадки зізнань у вчиненні кримінальних правопорушень, які особи не скоювали, запровадження моделі KREATIV мало на меті припинити культуру «щиросердних» зізнань, що були результатом маніпулятивних та жорстоких тактик допиту слідчими, а також сприяти отриманню якомога точнішої, актуальнішої та надійнішої інформації, що матиме доказовий характер.

Розділ 1. Процесуальне інтерв'ю та допит: порівняльний аналіз мети, завдань та принципів

KREATIV—це аббревіатура цінностей та принципів методології моделі, яких має дотримуватися кожен інтерв'юер.

Абревіатура норвезькою:

K	Kommunikasjon взаємозв'язок і спілкування
R	Rettsikkerhet верховенство права
E	Etikk og empati етичність та емпатія
A	Aktiv bevisstgjøring активне розуміння
T	Tillit gjennom åpenhet довіра через відкритість
V	Vitenskapelig forankring наукове обґрунтування

Проаналізувавши норвезьку доктрину цієї моделі, можна виокремити такий зміст кожного з етапів.

Планування та підготовка

-
- фізична підготовка (місце, час, перекладач тощо);
 - тактика проведення схожих інтерв'ю (причина, завдання, мета, порядок, вимоги);
 - розумова (психічна) підготовка (що потрібно довести чи пояснити; наявні докази у справі; способи отримання нової доказової інформації).

10 Objektivitet i avhør. Avhør av fornærmede i straffesaker i Norge", Høgskolelektor og stipendiat Kristina Kepinska Jakobsen, professor Ulf Stridbeck og dr.polit. Åse Langballe, Vitenskapelig publikasjon, 07.06.2018.

Етап планування відбувається напередодні фактичного проведення інтерв'ю. Він включає в себе підготовку до проведення процесуального інтерв'ю у конкретному кримінальному провадженні: пригадування, перегляд та повторення відповідних чинних нормативно-правових актів, визначення мети проведення інтерв'ю, ознайомлення з матеріалами провадження, розроблення та формулювання запитань, версій, що будуть використані під час інтерв'ювання, огляд приміщення (місця), де проводитиметься інтерв'ю, технічне забезпечення аудіо- чи відеозапису, планування перерв та часу для відпочинку у випадку довготривалого інтерв'ю тощо.

Готуючись до проведення процесуального інтерв'ю, можна використовувати наведені нижче методи. По-перше, слідчі повинні ретельно вивчити матеріали провадження та визначити потенційні докази; для кожного доказу необхідно сформулювати всі можливі розумні пояснення, які отримують статус гіпотез (якщо підозрюваний невинний — треба сформулювати альтернативне пояснення. Крім того, якщо підозрюваний винен і має намір ухилитися від кримінальної відповідальності, які пояснення він зможе зробити, щоб створити обґрунтовані сумніви? Загальні відповіді становлять альтернативні гіпотези слідчого). По-друге, після формулювання зазначених вище гіпотез підготовчий етап закінчується шляхом розроблення тем та питань для обґрунтування (чи спростування в ході інтерв'ю) альтернативних гіпотез (мета полягає в дослідженні того, чи здатен підозрюваний у своєму поясненні надати протилежні докази тим, які свідчать проти нього, що може спричинити зміну підозри стосовно такої особи).

Встановлення контакту:

встановлення взаємозв'язку (представлення, роз'яснення причин проведення інтерв'ю, ознайомлення особи з її правами);

початок аудіо- чи відеозапису;

роз'яснення процедури та вимог (принципів) проведення інтерв'ю.

Розділ 1. Процесуальне інтерв'ю та допит: порівняльний аналіз мети, завдань та принципів

Цей етап є початком фактичного проведення процесуального інтерв'ю, де учасники вітають одне одного, слідчий інформує про права і обов'язки, а також мету, завдання, процедуру та нормативне регулювання проведення інтерв'ю тощо. Варто зазначити, що ця стадія є вирішальною для налагодження взаємозв'язку у подальшій комунікації, а тому для слідчого важливо правильно побудувати розмову та скласти перше враження, що сприятиме подальшій бесіді (рекомендується уточнити мету; наголосити на процесуальному статусі; висловлювати емпатію — слідчий має продемонструвати розуміння та співпереживання, що допоможе встановити між учасниками взаємоповагу та довіру).

Етап **активного розуміння** включає в себе вільну розповідь, під час якої визначається тема та події для розповіді, а також надання особою пояснень без жодних зупинок чи переривань з боку слідчого. Далі слідчий може ставити уточнювальні питання, використовувати когнітивний підхід, а також заперечувати підозрюваному за наявності розбіжностей.

Слідчим рекомендовано підводити підсумки за результатами вільної розповіді, що дозволяє перевірити, чи правильно слідчий зрозумів підозрюваного в ході інтерв'ю, та підтвердити увагу з його боку до пояснень особи.

Завершення (висновки):

-
- узагальнення (підсумовування) отриманої інформації;
 - завершення інтерв'ю;
 - закінчення запису.

Оцінка:

-
- оцінка інформації (чи досягнуто завдань та мети інтерв'ю);
 - оцінка отриманих доказів;
 - оцінка (результати) інтерв'юера.

Рекомендується запрошувати для проведення оцінки інших слідчих-інтерв'юерів¹¹.

Важливо зазначити, що модель KREATIV розроблена для інтерв'ювання лише підозрюваних осіб. Особливість моделі полягає у застосуванні методу «стратегічного використання доказів» (SUE—«Strategic Use of Evidence»), побудованого на емпіричних методах наукового пізнання. Його метою є відмежування правдивих суджень від неправдивих завдяки поступовому розкриттю інформації (суть полягає в тому, щоб змусити підозрюваного змінити своє попереднє чи будь-яке наступне твердження у відповідь на розкриття слідчим доказів, таким чином, створюючи невідповідності в його розповіді під час процесуального інтерв'ю).

SUV модель (Стратегічне використання доказів)

Модель стратегічного використання доказів була представлена як результат дослідницької програми, що проводиться шведськими вченими (Hartwig, 2005; Granhag, Strömwal, & Hartwig, 2007). **Завданням моделі** є покращення здатності слідчого робити правильні судження щодо достовірності інформації за допомогою виявлення ознак правдивості чи неправдивості показань підозрюваного (Hartwig, Granhag, & Luke, 2014).

Крім того, стратегічне використання доказів може підвищити якість планування, структури та проведення інтерв'ю (Hartwig, Granhag, & Luke, 2014).

Модель стратегічного використання доказів **складається з двох рівнів—стратегічного і тактичного** (Granhag & Hartwig, 2015, pp. 232–233).

Стратегічний рівень є більш абстрактним та складається з чотирьох принципів, які лежать в основі моделі та не залежать від конкретної справи:

¹¹ En samtaleanalytisk studie av politiafhør av voksne fornærmede" Marit Olave Riis-Johansen//https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/2394548/Marit%20Olave%20Riisohansen_PhD.pdf?sequence=1

- 1 уявлення підозрюваного про наявні докази;
- 2 стратегії протидії підозрюваного;
- 3 вербальні відповіді підозрюваного;
- 4 зміна перспективи (спроба слідчого поставити себе на місце підозрюваного) (Granhag & Hartwig, 2015, pp. 233–239).

Вказані принципи поєднані між собою таким чином: (1) підозрюваний формулює гіпотезу щодо ситуації з наявними доказами, (2) ця гіпотеза впливатиме на вибір підозрюваним стратегії протидії, що, своєю чергою, буде відображено у (3) вербальних відповідях підозрюваного протягом інтерв'ю. За допомогою (4) зміни перспективи слідчий може (в конкретних розслідуваннях) використовувати власне розуміння про причинно-наслідковий зв'язок цього процесу для симуляції та передбачення результатів у різних сценаріях (Granhag & Hartwig, 2015, p. 241).

Тактичний рівень є більш конкретним і складається з набору різних кейс-сценаріїв та конкретних тактик, які можуть стосуватися як запитань, так і розкриття доказів (Hartwig, Granhag, & Luke, 2014, p. 17).

Тактики щодо запитань мають декілька фундаментальних аспектів.

По-перше, з метою підкреслення різниці в стратегіях між підозрюваними (тими, які кажуть неправду, і тими, які кажуть правду) інформацію, якою володіє слідчий, не варто виголошувати слідчому. Коли особа, яка каже неправду, не знає або сумнівається в тому, що саме знає слідчий, її стратегія уникнення або заперечення стає явною у вербальній поведінці (Hartwig, Granhag, & Luke, 2014, p. 18).

По-друге, різні типи запитань приводять до різних ознак обману, якщо докази при цьому не розкривають. Результати дослідження свідчать, що в той час як вільне пригадування, ініційоване відкритим запитанням слідчого, призводить до упущення інформації в показаннях особи, яка обманює, конкретні запитання призводять до очевидних ознак нечесності у формі протиріч

з фактами (наприклад, невідповідність показань з доказами). Такі ознаки є більш вираженими та помітними, ніж ті, що спричинені упущенням інформації в показаннях (Hartwig, Granhag, & Luke, 2014, pp. 18–19).

По-третє, дослідження свідчать, що чим більш викривальною є інформація, щодо якої слідчий здійснює зондування, тим більш очевидними є стратегії уникнення чи заперечення особи, яка каже неправду (Hartwig, Granhag, & Luke, 2014, p. 19).

На практиці для виявлення стратегій заперечення чи уникнення слідчому варто планувати та ставити запитання, які призводять до упущення або протиріч з фактами з боку особи, яка обманює. Одним зі способів це зробити є використання структури запитань, схожої на воронку. На вершині воронки будуть відкриті запитання, які спонукають особу вільно надавати інформацію про події. Ближче до низу воронки будуть запитання про критичну інформацію, якою володіє слідчий (Hartwig, Granhag, & Luke, 2014, p. 19).

Тактики щодо розкриття доказів передбачають визначення найкращого часу для розкриття доказів та способу розкриття відповідного доказу (Hartwig, Granhag, & Luke, 2014, p. 21).

У контексті часу розкриття доказів проведені дослідження свідчать, що раннє розкриття доказів поступається пізньому розкриттю: адже раннє розкриття допомагає особі, яка обманює, вбудувати отриману інформацію у власні показання. Таким чином, раннє розкриття доказів продукує найслабші ознаки обману (Hartwig, Granhag, & Luke, 2014, p. 21).

У контексті способу розкриття доказів ті ж учені представили так звану матрицю розподілу доказів, яка передбачає розподіл доказів за двома критеріями. Перший критерій — наскільки сильним є джерело інформації, що варіюється від слабкого до сильного. Другий критерій — це ступінь точності доказу, що варіюється від низького до високого (Granhag, Strömwall, Willén, & Hartwig, 2013). Зазначена матриця відіграє важливу роль під час визначення послідовності пред'явлення інформації особі

та формування невідповідностей у показаннях, якщо особа надає неправдиві дані.

Дослідження свідчать про ефективність моделі стратегічного використання доказів, її принципів і тактик. Так, встановлено, що група офіцерів органів правопорядку, які пройшли навчання, як застосовувати модель стратегічного використання доказів, змогли відрізнити правду від неправди у 85,4%, в той час як у групи офіцерів, які не проходили відповідного навчання, цей показник сягав лише 56,1% (Hartwig, Granhag, Strömwall, & Kronkvist, 2006).

1.2.2. Гібридні моделі процесуального інтерв'ю

REID модель (Reid Technique)

Ця модель була розроблена на початку 50-х років XX століття в США американським психологом та колишнім працівником поліції міста Чикаго Джоном Рейдом і кримінологом Фредом Інбау. В 1962 році вийшло друком перше видання посібника «Кримінальний допит і зізнання» (Inbau & Reid, *Criminal interrogation and confessions*, 1962), яке надалі перевидавалося декілька разів. У третьому виданні (Inbau, Reid, & Buckley, 1986) запроваджено дев'ятикроковий метод допиту, спрямований на отримання зізнання підозрюваних.

Автори техніки вважають, що багато кримінальних справ (навіть розслідуваних найбільш кваліфікованими поліцейськими департаментами) можуть бути розкриті лише шляхом зізнання підозрюваного або на підставі інформації, отриманої від опитування інших підозрюваних (Inbau, Reid, Buckley, & Jayne, 2013, pp. XII–XIII).

Техніка REID передбачає розмежування таких понять, як інтерв'ю (interview) та допит (interrogation). Інтерв'ю підозрюваного має передувати допиту.

Під час інтерв'ю слідчий спілкується з особою в незвинувачувальному тоні, що дозволяє йому встановити кращий психологічний контакт з підозрюваним, зібрати важливу для слідства інформацію (відносини з потерпілим, наявність алібі, доступ до місця злочину тощо), а також поведінкову інформацію (поза, зоровий контакт, вираз обличчя тощо), яку надалі має проаналізувати слідчий. Інтерв'ю може бути проведене як у спеціальній кімнаті, так і в інших місцях — у будинку чи офісі особи, в автомобілі чи на розі вулиці. Інтерв'ю є відносно неструктурованим та проходить вільно у формі бесіди. Під час інтерв'ю слідчий повинен робити необхідні нотатки (Inbau, Reid, Buckley, & Jayne, 2013, pp. 3–5).

Допит за технікою Рейда передбачає звинувачення особи у вчиненні злочину, демонстрацію слідчим впевненості у вині підозрюваного, активне переконання підозрюваного у необхідності говорити правду. Оскільки допит передбачає використання методу переконання, то він має проводитися в приміщенні, яке забезпечує приватність та відсутність відволікаючих факторів. Допит проводиться лише тоді, коли слідчий переконаний у вині підозрюваного. Під час допиту слідчий не повинен робити нотаток, щоб не нагадувати підозрюваному про те, що повідомлена ним інформація може бути використана проти нього (Inbau, Reid, Buckley, & Jayne, 2013, pp. 5–6).

REID модель передбачає дев'ятикроковий метод допиту (Inbau, Reid, Buckley, & Jayne, 2013, pp. 187–189):

Крок 1 Пряма позитивна конфронтація. Під час цього кроку слідчий повідомляє підозрюваному про те, що його вважають винним у вчиненні злочину. Після цього слідчий робить паузу та оцінює вербальну та невербальну реакцію підозрюваного. Незалежно від початкової реакції підозрюваного слідчий продовжує пояснювати йому, наскільки важливо сказати правду.

Крок 2 Розвиток теми. Слідчий висловлює припущення про причину (мотив) вчинення злочину, за допомогою якого підозрюваному пропонується моральне виправдання вчиненому правопорушенню. Оскільки під час розвитку теми про мотиви

Розділ 1. Процесуальне інтерв'ю та допит: порівняльний аналіз мети, завдань та принципів

вчинення злочину підозрюваний може заперечувати свою причетність до вчинення злочину, слідчий переходить до наступного кроку.

Крок 3 Робота з відмовами. Цей крок передбачає перешкоджання повторенню або розвитку підозрюваним заперечення своєї причетності до вчинення злочину та повернення до теми морального виправдання, описаного в кроці 2.

Крок 4 Подолання заперечень. Під час цього кроку завданням слідчого є подолання другої лінії оборони підозрюваного, що йде за запереченнями—пропозиції причин, чому він не вчинив або не міг вчинити злочин. Коли вербальні спроби підозрюваного (заперечення та відмови) неефективні в переконанні слідчого, підозрюваний, імовірно, ментально відсторонюється та «вимикає» пропонувану слідчим тему, тому слідчий переходить до наступного кроку.

Крок 5 Привернення та утримання уваги підозрюваного. Для продовження допиту слідчому необхідна повна увага підозрюваного. Слідчий чітко демонструє щирість у тому, що він каже. Для досягнення цього він зменшує фізичну відстань до підозрюваного та підтримує зоровий контакт із ним.

Крок 6 Робота з пасивним настроєм підозрюваного. Протягом цього кроку підозрюваний зважає можливі переваги правдивого викладу обставин, і це, як правило, відображається в зміні невербальної поведінки підозрюваного (сльози, згорнута постава, погляд прикуто до підлоги).

Крок 7 Подання альтернативного запитання. Цей крок передбачає використання альтернативного запитання слідчим—пропозиція вибору, який має зробити підозрюваний щодо окремих аспектів злочину. Як правило, один із запропонованих варіантів вибору є більш «прийнятним», ніж інший. Вибір пропонується у формі питання (наприклад: «Це було вперше, чи це траплялося багато разів раніше?»). Незалежно від самого вибору підозрюваного, ефект від вибору ним пропонуваного варіанту буде еквівалентом зізнання.

Крок 8 Усне повідомлення підозрюваним різних деталей правопорушення. Після вибору альтернативи на кроці 7 підозрюваний повинен усно повідомити деталі правопорушення, що в кінцевому підсумку слугуватиме встановленню факту юридичної провини. Деталі можуть стосуватися того, де приховані вкрадені кошти, чи мотивів вчинення злочину.

Крок 9 Перетворення усного зізнання в письмове зізнання. Цей крок передбачає фіксацію зізнання письмово або на аудіо- чи відеозапис.

Критика техніки Рейда

Техніка широко розкритикована через високий рівень самообмов внаслідок її застосування (особливо серед підлітків), а також через використання і виправдання хитрощів та обману під час спілкування з підозрюваним (Gudjonsson, 2003, pp. 10–21).

Канадські моделі

У Канаді протягом останніх двох десятиліть використовується модель з назвою «Когнітивний допит» або «Судовий допит». Ця модель «м'якша», ніж чиста методика REID, що використовується в США, але вона більш стверджувальна (або напружена), ніж модель PEACE). В основному, вона об'єднує багато методів техніки REID, але дозволяє детективам, які вважають, що перед ними «не той» підозрюваний, відступити, а не наполягати на визнанні ним вини.

Водночас модель передбачає застосування психологічного тиску на підозрювану особу з боку слідчого у випадках, коли останній впевнений у наявності переконливих доказів вини підозрюваного. Так, зокрема, у таких випадках слідчий може відмовлятися слухати про будь-яке заперечення участі підозрюваного у злочині та ігнорувати те, що, на його думку, є брехнею або спробою підозрюваного відсторонити себе від злочину, коли докази протилежного є переконливими.

Розділ 1. Процесуальне інтерв'ю та допит: порівняльний аналіз мети, завдань та принципів

Така модель вважається юристами та представниками ЄС «промиванням мозку» і намаганням психологічно маніпулювати підозрюваним та викликати емоційний розлад, який призведе до визнання вини.

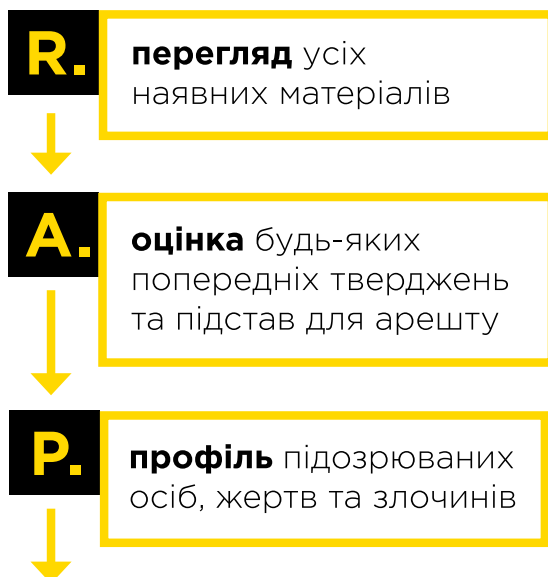
Аналогічною до «когнітивного допиту», хоча й дещо «м'якшою», є модель слідчого інтерв'ю PHASE, яку нещодавно запровадили у практику діяльності Королівської канадської кінної поліції (як розвиток британської моделі PEACE). «Фазовий підхід» чітко розмежовує необвинувальний та обвинувальний підходи.

Необвинувальний підхід розглядається як бажаний, у той час як обвинувальний підхід може бути необхідним під час конкретного інтерв'ю, але лише в тому випадку, якщо є беззаперечні докази вини.

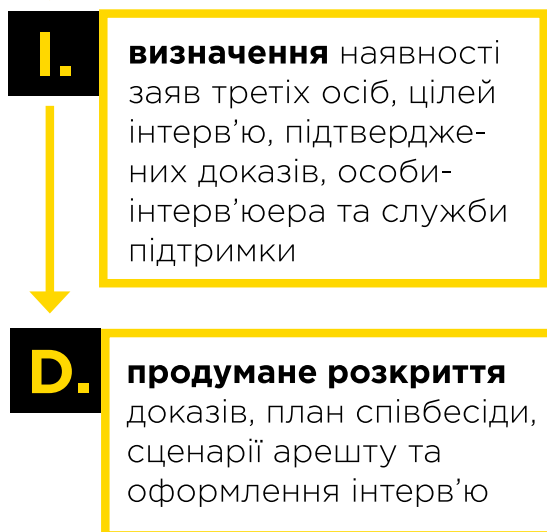
Таке інтерв'ю складається з кількох фаз (етапів):

Фаза перегляду, підготовки і планування

Будь-яке інтерв'ю буде ефективним, якщо його добре спланувати.. У цьому разі застосовується акронім *R.A.P.I.D.*

1.2. Огляд моделей процесуального інтерв'ю

Фаза вступу та роз'яснення правових обов'язків

Метою цієї фази є не лише роз'яснення правових питань підозрюваному, але також активне залучення його до співбесіди, надання можливості підозрюваному почуватися вільно і невимушено, надаючи роз'яснення у доступній формі.

Фаза діалогу

Підозрюваному надається можливість вільно (у необвинувальній атмосфері) висловити свої міркування та надати інформацію щодо подій злочину, навіть якщо його показання не збігаються із тією інформацією, яка є у поліції. Під час цієї фази інтерв'юер повинен уміти застосовувати підхід «управління спілкуванням», під час якого використовувати вербальну та невербальну комунікацію. Важливим є також налагодження зв'язку з підозрюваним, підтримання контакту з ним.

Розроблення переліку базової поведінки – тут зчитуються вербальні та невербальні сигнали особи під час інтерв'ю, щоб потім можна було порівняти їх з характеристикою особи.

Розділ 1. Процесуальне інтерв'ю та допит: порівняльний аналіз мети, завдань та принципів

Фаза оспорування версії

Інтерв'юер, не обвинувачуючи, намагається обговорити подану підозрюваним інформацію з різних боків, щоб той розширив, змінив або навіть відмовився від попереднього твердження.

Фаза обвинувачення та переконання

Інтерв'юери навчаються переходити до обвинувальної співбесіди, якщо є переконливі докази, які підтверджують розумне переконання у тому, що підозрюваний вчинив злочин. Переконання використовується для одержання подальшої інформації через формальне відкриття доказів. У деяких випадках, щоб спонукати підозрюваного до співпраці, можна використовувати заяви третіх осіб.

Фаза оцінювання інтерв'ю

Будь-яка інформація, отримана від підозрюваного, оцінюється та порівнюється з інформацією, яка вже відома або може бути виявлена чи спростована.

1.2.3. Спеціалізовані моделі процесуального інтерв'ю

NICHD модель

Важливим завданням серед професіоналів за останнє десятиріччя було покращити якість інтерв'ю в ході слідства, використовуючи структуровані протоколи інтерв'ю. Сьогодні значної популярності набуває протокол NICHD — міжнародний протокол для інтерв'ю дітей, розроблений професором М. Лембом та його колегами з Національного інституту охорони здоров'я та розвитку людини (NICHD), Ізраїль. Протокол NICHD ґрунтується на дослідженні розвитку дітей з пізнавальними та комунікативними здібностями, а також методиках допиту, які підвищують здатність дітей надавати точну інформацію про минулі події.

1.2. Огляд моделей процесуального інтерв'ю

Протокол NICHD охоплює всі етапи інтерв'ю в ході розслідування. У вступній фазі інтерв'юер представляє себе, уточнює завдання для дитини (необхідність докладно описувати події та розповідати правду), а також пояснює основні правила та очікування (тобто що дитина може і повинна сказати: «Я не пам'ятаю», «не знаю», «я не розумію», або, якщо потрібно, виправляти інтерв'юера). В багатьох юрисдикціях правоохоронні органи зажадали включення кількох питань, спрямованих на те, щоб діти зрозуміли різницю між справжніми та хибними твердженнями.

Фаза встановлення психологічного контакту після вступного етапу включає два етапи. Перший призначений для створення спокійної, сприятливої атмосфери для дітей та встановлення взаємозв'язку між дітьми та інтерв'юерами. На другому етапі дітям пропонують описати нещодавно пережиту нейтральну подію. Цей «тренінг» призначений для ознайомлення дітей зі стратегіями та методами розслідування, що застосовуються на основній фазі, демонструючи при цьому конкретний рівень деталізації, який від них очікують.

У перехідній частині між початковими та основними етапами інтерв'ю використовуються підказки, що дозволяють ідентифікувати цільові події без нав'язливості, та підказки, які є настільки відкритими, наскільки це можливо. Інтерв'юер лише переходить до деяких ретельно сформульованих і все більш орієнтованих підказок (послідовно), якщо дитина не може визначити цільову подію.

Тільки після завершення вільної розповіді інтерв'юер переходить до прямих запитань (цілеспрямовані запитання щодо викладу, які стосуються деталей, згаданих раніше), і запитує інформацію по певних категоріях (час, зовнішній вигляд тощо), наприклад: «Коли це сталося?» або «Що сталося?». Якщо найважливіших деталей все ще не вистачає, інтерв'юери зставляють закриті питання з обмеженими відповідями (в основному, «так/ні») або питання з вимушеним вибором, що стосуються нових питань, які раніше не вдалося вирішити. Навідні запитання, які повідомляють дитині про те, яка відповідь очікується, не рекомендуються¹².

12 Lamb M. E. et al. A structured forensic interview protocol improves the quality and informative-

WISCI модель

В останні роки збільшується кількість критичних інцидентів (наприклад, терористичні атаки), в ході вчинення яких наявні численні свідки. Метою цього протоколу є інтерв'ювання свідків у таких справах в умовах необхідності проведення великої кількості інтерв'ю зі свідками/потерпілими протягом нетривалого часу.

Ця модель складається з таких етапів:

- встановлення психологічного контакту, зокрема безпосередньо на місці події;
- безпосереднє проведення процесуального інтерв'ю;
- оцінка проведеного інтерв'ю та визначення подальших напрямків досудового розслідування.

Початковий контакт між слідчою групою та свідком може відбутися або невдовзі після інциденту, або в лікарні чи після того, як свідок повернувся додому. Де б не відбувся початковий контакт, це є першою можливістю для того, щоби слідчі змогли оцінити психологічний стан свідка та його комунікаційні потреби.

Якщо свідок перебуває під опікою медичного працівника (з метою отримання психологічної підтримки) або може потребувати такої підтримки, дуже важливо, щоб лікар або психолог провів консультацію щодо можливості проведення інтерв'ю до його початку. Очевидно, що інтерв'ю треба відкласти, якщо свідок не здатний поговорити з поліцією. Якщо він має можливість взяти участь в інтерв'ю, варто з'ясувати умови, яких необхідно дотримуватися (наприклад, максимальна тривалість інтерв'ю).

Деяким свідкам можна показати схеми як допоміжний засіб для того, щоб вони могли визначити, де вони, інші особи та об'єкти перебували і які події відбувалися на місці інциденту. Проблемаю цього методу є те, що демонстрація схеми може негативно впливати на пам'ять свідка та спотворювати її. Таким чином, доцільним

видається використовувати схеми наприкінці процесу інтерв'ю. Така економія часу та енергії є очевидною перевагою в ситуації з обмеженими ресурсами для опитування багатьох свідків¹³.

Висновки до розділу «Процесуальне інтерв'ю та допит: порівняльний аналіз мети, завдань та принципів»

1.1. Аналіз міжнародного досвіду свідчить про те, що наразі органи правопорядку використовують два основні підходи до проведення опитування в межах кримінального розслідування: це так званий обвинувальний (accusatorial) підхід та підхід, який передбачає застосування методів опитування, спрямованих на збір інформації (information-gathering methods). Термін «допит» позначає різновид опитування, найбільш притаманний саме для першого підходу, а методи опитування, орієнтовані на збір об'єктивної та неупередженої інформації в межах розслідування, як правило, позначаються терміном «процесуальне інтерв'ю» (investigative interview).

1.2. Наявні наразі в різних юрисдикціях моделі процесуального інтерв'ю можна розподілити на такі групи:

- класичні моделі процесуального інтерв'ю, які повністю заперечують застосування обвинувального підходу. До цієї категорії можна віднести моделі PEACE та KREATIVE;
- гібридні моделі — різновиди процесуального інтерв'ю, які дозволяють використовувати обвинувальний підхід за певних умов. До цієї групи можна віднести моделі REID, PHASE, а також модель когнітивного допиту, що використовується в деяких регіонах Канади;

¹³ Kevin Smith, Becky Milne, (2018) "Witness interview strategy for critical incidents (WISCI)", Journal of Forensic Practice.

- спеціалізовані моделі — ця група охоплює моделі процесуального інтерв'ю, орієнтовані на опитування окремих цільових груп (NICHD, WISCI).

1.3. Аналіз різних моделей процесуального інтерв'ю дозволяє виокремити притаманні їм спільні елементи, до яких належать: підготовка та планування, встановлення психологічного контакту, роз'яснення прав та порядку проведення інтерв'ю, отримання інформації, завершення та оцінка. Сукупність цих елементів можна розглядати як певну узагальнену модель процесуального інтерв'ю, основу якої становить британська модель PEACE.

Використані джерела

- 1 College of Policing (2020, March 16). *Investigative interviewing*. Retrieved from College of Policing: <https://www.app.college.police.uk/app-content/investigations/investigative-interviewing/#free-recall>
- 2 Gudjonsson, G. H. (2003). *The Psychology Of Interrogations And Confessions: A Handbook*. John Wiley & Sons.
- 3 Inbau, F. E., & Reid, J. E. (1962). *Criminal interrogation and confessions*. Baltimore: Williams & Wilkins.
- 4 Inbau, F. E., Reid, J. E., & Buckley, J. P. (1986). *Criminal interrogation and confessions* (3rd ed. ed.). Baltimore: Williams & Wilkins.
- 5 Inbau, F. E., Reid, J. E., Buckley, J. P., & Jayne, B. C. (2013). *Criminal interrogation and confessions* (5th ed. ed.). Burlington, MA: Jones&Bartlett Learning.
- 6 Schollum, M. (2005). *Investigative interviewing: THE LITERATURE*. Wellington: Office of the Commissioner of Police: New Zealand Police.
- 7 Shepherd, E., & Griffiths, A. (2013). *Investigative Interviewing. The Conversation Management Approach*. Oxford: University Press.

РОЗДІЛ 2

ОПИС УЗАГАЛЬНЕНОЇ МОДЕЛІ
ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ІНТЕРВ'Ю
ТА ЇЇ СКЛАДНИКІВ

2.1 **СКЛАДНИКИ МОДЕЛІ**

2.1.1. Планування та підготовка

Планування та підготовка до процесуального інтерв'ю є однією з найважливіших стадій інтерв'ю. Досягти якісно проведеного інтерв'ю можна лише за умови належного планування та підготовки. Саме тому ця стадія повинна бути невід'ємним елементом кожного інтерв'ю.

Під час планування та підготовки до інтерв'ю слідчий повинен обмірковувати мету, цілі та структуру інтерв'ю, визначити важливі для слідства теми, зібрати інформацію про особу, врахувати особливості законодавчих вимог, можливі непередбачувані обставини, а також практично забезпечити підготовку до інтерв'ю та підготувати детальний план його проведення (New Zealand Police, 2012, р. 48).

Мета та цілі інтерв'ю

Підготовка до кожного інтерв'ю має відбуватися з урахуванням потреб розслідування в цілому.

Основною метою процесуального інтерв'ю завжди буде отримання повної, точної і надійної інформації задля встановлення правди щодо питань, які розслідуються. Водночас додатковими цілями інтерв'ю, серед іншого, можуть бути: перевірка фактів, отриманих від інших осіб, чи наявних доказів у справі; отримання інформації щодо елементів складу злочину; встановлення зв'язків між особами та місцем події чи доказами у справі; отримання пояснень щодо вчинених дій (щодо підозрюваного); встановлення місця знаходження чи ідентифікація речових доказів або інших речей та документів, важливих для досудового розслідування; збір інформації про особи злочинців та їхню незаконну діяльність тощо (New Zealand Police, 2012, р. 49).

Визначення цілей інтерв'ю допоможе надалі отримати корисну та необхідну для подальшого розслідування інформацію.

Важливі для слідства теми

На стадії планування та підготовки необхідно чітко визначити всі важливі для розслідування теми: елементи складу злочину, обставини, що підлягають доказуванню, можливі версії подій (включно з версіями, які спростовують причетність підозрюваного до вчинення кримінального правопорушення) тощо (New Zealand Police, 2012, р. 49).

У разі необхідності, слідчому доцільно отримати консультацію прокурора з питань елементів складу злочину та обставин, що підлягають доказуванню.

Інформація про особу

Під час планування та підготовки до інтерв'ю треба врахувати індивідуальні особливості особи. Серед них: вік, стать, культурні особливості, релігія чи віра, національність та мова, професія, місце роботи та зайнятість, освіта, фізичний та ментальний стан здоров'я, поточний емоційний і фізичний стан, наявність попередніх контактів з правоохоронними органами тощо (New Zealand Police, 2012, pp. 50–52).

Особливості законодавчих вимог до проведення інтерв'ю

У випадках планування та підготовки до інтерв'ю з окремими категоріями осіб (малолітніми чи неповнолітніми, особами з психічними чи фізичними вадами, розумово відсталими неповнолітніми, іноземцями, підозрюваними) слідчому необхідно дотримуватися передбачених законом процедур щодо присутності законного представника, педагога, лікаря, перекладача, захисника тощо (New Zealand Police, 2012, pp. 52–53).

Структура інтерв'ю

Плануючи структуру інтерв'ю, слідчий має визначити для себе — який саме підхід він використовуватиме під час інтерв'ю: вільну розповідь чи управління розмовою. Не варто жорстко дотримуватися лише одного підходу, якщо ситуація вимагає його змінити.

Також потрібно обмірковувати, з якого питання варто розпочати інтерв'ю, як побудувати послідовність важливих для розслідування тем, доцільно визначити наявні невідповідності у справі та обмірковувати, яким чином їх вирішити (New Zealand Police, 2012, p. 53).

Непередбачувані ситуації

На стадії планування та підготовки до процесуального інтерв'ю слідчий має обмірковувати можливі нестандартні ситуації, що можуть виникнути під час інтерв'ю, та способи їх вирішити. Такими ситуаціями, зокрема, може бути погане самопочуття особи, втрата свідомості, агресивна поведінка, перебування особи в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння тощо. Ментальний процес планування реакції на такі ситуації допоможе їх надалі професійно вирішити.

Практичні заходи

Під час планування та підготовки до процесуального інтерв'ю доцільно провести низку практичних заходів, спрямованих на покращення розуміння обставин злочину та досягнення найкращих результатів у ході проведення інтерв'ю.

Такими заходами можуть бути: визначення осіб, які повинні бути присутніми під час інтерв'ю; визначення місця та часу проведення інтерв'ю; перевірка справності обладнання для аудіо- або/та відеозапису, підготовка місця проведення інтерв'ю (достатня кількість стільців та столів, а також їхнє правильне розташування; достатня кількість канцелярського приладдя, питної води тощо); відвідування місця події; підготовка доказів, які можуть використовуватися під час інтерв'ю; визначення ролей слідчих та часових обмежень, додаткове вивчення матеріалів справи тощо (New Zealand Police, 2012, pp. 53–55).

Підготовка письмового плану інтерв'ю

План інтерв'ю підсумовує мету та додаткові цілі інтерв'ю. Підготовка письмового плану підвищує впевненість слідчого та надає додаткової гнучкості для професійного та ефективного

проведення інтерв'ю (College of Policing, 2019). Письмовий план повинен включати інформацію, наведену вище.

Неналежне планування та підготовка може призвести до того, що слідчий:

- залишить без уваги важливі докази;
- не виявить невідповідності та обман;
- потребуватиме зайву перерву, щоб отримати додаткову інформацію;
- потребуватиме проведення додаткового інтерв'ю з тією ж особою;
- втратить контроль над проведенням інтерв'ю (Ord, Shaw, & Green, 2015, pp. 4–5).

2.1.2. Встановлення контакту

Уміння встановити та підтримувати контакт зі співрозмовником є наріжним каменем навичок комунікації та відіграє ключову роль в успішності проведення процесуального інтерв'ю.

Встановлюючи контакт, слідчий своєю поведінкою повинен заохотити особу до розмови. Це не завжди легко, особливо, якщо особа не має досвіду спілкування з працівниками правоохоронних органів (College of Policing, 2019) або ж має негативний попередній досвід такого спілкування.

Проходження інтерв'ю є стресовою ситуацією для переважної частини людей, а тому необхідно докласти певних зусиль для зменшення відчуття занепокоєння особи. Слідчий не повинен «вдавати друга» з особою, яка проходить інтерв'ю. Водночас він повинен працювати над залученням особи до розмови, встановленням відносин співпраці та невимушеності, що триватимуть протягом усього інтерв'ю (Ord, Shaw, & Green, 2015, p. 22). З цією метою слідчий повинен продемонструвати повагу до людини, яка проходить інтерв'ю.

Задля ефективного встановлення контакту з особою під час інтерв'ю необхідно брати до уваги такі фактори, як індивідуальні особливості особи, її біографія тощо.

Крім того, під час проведення інтерв'ю слідчому стане в пригоді активне слухання. Це дозволяє слідчому ідентифікувати теми для розмови протягом інтерв'ю і таким чином управляти розмовою, комунікувати інтерес до особи, ідентифікувати важливу інформацію, що має доказове значення (College of Policing, 2019).

Для встановлення контакту важливими є такі кроки:

- створення позитивного враження від самого початку розмови. Люб'язність, чемність і розуміння нічого не коштують, але можуть стати суттєвим внеском в успішність інтерв'ю;
- ставлення до особи, що проходить інтерв'ю, як до особистості. Слідчі, які витрачають час на те, щоб встановити потреби і проблеми особи, і роблять кроки до їхнього вирішення, мають значно більше шансів на успіх, ніж ті, що або не витрачають на це час, або ж ігнорують їх;
- розуміння відчуттів особи, яка проходить інтерв'ю. Емпатія означає розуміння того, як почувається інша особа, при цьому зберігається об'єктивність власної позиції (Ord, Shaw, & Green, 2015, pp. 23–26).

Слідчому потрібно не лише утриматися від засудження особи за вчинення того чи іншого правопорушення, а й навпаки — продемонструвати підхід, за якого роль слідчого — отримання повної, точної та надійної інформації. З цією метою слідчому треба встановити професійні робочі відносини з особою, що залученою до інтерв'ю (New Zealand Police, 2012, p. 57). Це вкрай необхідно для успіху всього інтерв'ю.

Загальне правило, якого має дотримуватися слідчий, встановлюючи контакт, — поводитися з особами, запрошеними на інтерв'ю,

так, як би він (вона) хотіли б, щоб поводитися з ними, їхніми рідними чи друзями.

Під час першого контакту слідчому важливо повідомити співрозмовнику, як би він (вона) хотіли б, щоб до них зверталися, а також запитати, як співрозмовник бажає, щоб зверталися до нього. Звертаючись так, як того бажає співрозмовник, слідчий продемонструє повагу до співрозмовника як до особистості. Під час встановлення контакту важливо створити рівноправні відносини, а тому слідчому може знадобитися певна адаптація до обставин. Наприклад, якщо особа хоче, щоб його/її називали на ім'я, слідчому варто запропонувати звертатися до нього так само (New Zealand Police, 2012, р. 58).

Для встановлення робочих професійних відносин зі співрозмовником слідчий має ставитися до нього як до індивідуума з унікальним набором потреб. Слідчий може зробити це, персоналізувавши розмову і встановивши зв'язок таким чином:

- зверненням до співрозмовника;
- встановленням безпосередніх потреб/проблем співрозмовника (наприклад, скільки часу може тривати інтерв'ю, хто доглядає за його/її дітьми тощо);
- усвідомленням фізичних потреб співрозмовника (наприклад, необхідності у питній воді, перерві, цигарках, відвідуванні туалету тощо);
- поясненням співрозмовнику того, що відбувається, і повідомленням у разі, якщо щось змінюється;
- виявленням інтересу до співрозмовника та його/її індивідуальних обставин;
- виявленням співчуття;
- справедливим ставленням та проявом поваги;
- відкиданням будь-яких суджень слідчого, які є результатом стереотипного мислення щодо культури, одягу, мови, поведінки тощо;

- обговоренням нейтральних тем, на які можна позитивно відповісти, щоб створити позитивний настрій;
- використанням відкритих запитань (New Zealand Police, 2012, pp. 58–59).

Під час співбесіди слідчий повинен донести до співрозмовника, що він справді зацікавлений у його показаннях, коментарях, поглядах та заявах. Слідчий повинен використовувати активне слухання та невербальне спілкування, щоб показати, що він зацікавлений у тому, що говорить його співрозмовник (New Zealand Police, 2012, p. 59).

Іноді зусилля слідчого можуть бути неефективними. Це може бути пов'язано з розбіжностями особистостей або конкретним злочином. Свідок або підозрюваний може попросити поспілкуватися з іншим офіцером. За таких обставин слідчий повинен розглянути питання про припинення інтерв'ю та знайти іншого офіцера для його проведення. При цьому новий офіцер повинен бути підготовленим для проведення інтерв'ю (New Zealand Police, 2012, p. 59).

2.1.3. Роз'яснення прав та порядку проведення

Роз'яснення прав та порядку проведення допиту тісно переплітається зі стадією встановлення контакту.

Під час цієї стадії слідчий допомагає співрозмовнику зрозуміти мету інтерв'ю. Для багатьох ця розмова буде їхнім першим у житті контактом з працівником органу правопорядку, а тому природно, що сама ситуація викликати підвищений рівень стресу та занепокоєння. Слідчому не варто припускати, що співрозмовник добре розуміється в процедурі досудового розслідування чи в системі кримінальної юстиції в цілому, а тому необхідно пояснити зрозумілою для співрозмовника мовою **процедуру проведення інтерв'ю, його права та обов'язки**, а також **базові правила проведення інтерв'ю** (New Zealand Police,

2012, pp. 57–60). Це дозволить співрозмовнику зменшити рівень психологічної напруги та розслабитися.

Пояснюючи **процедуру проведення інтерв'ю**, слідчий повинен повідомити співрозмовнику про *причину інтерв'ю, деталі та структуру його проведення*.

Це включає інформацію про учасників інтерв'ю та їхні ролі, засоби технічної фіксації, можливість слідчого робити нотатки в процесі інтерв'ю, а також те, що інтерв'ю передбачатиме стадію вільної розповіді щодо події, яка розслідується, та додаткових запитань у випадку необхідності. Якщо інтерв'ю проводять декілька слідчих— доцільно роз'яснити особі, хто з них буде ставити питання, хто занотовувати хід інтерв'ю, а хто представлятиме докази. Після пояснення цього блоку інформації необхідно надати можливість співрозмовнику поставити запитання або висловити будь-які занепокоєння щодо процедури проведення інтерв'ю (New Zealand Police, 2012, p. 60).

Пояснивши та відповівши на питання щодо процедури проведення інтерв'ю, слідчий повинен пояснити співрозмовнику **базові правила інтерв'ю**, які включають в себе *необхідність сконцентруватися, повідомляти про все, що йому відомо, а також повідомляти, якщо питання слідчого незрозуміле або співрозмовник не знає відповіді на нього* (New Zealand Police, 2012, p. 61).

Слідчий повинен заохочувати особу повідомити будь-що, що, на її думку, може мати значення, пояснивши, що інтерв'ю не має обмежень у часі та що треба отримати максимальну кількість деталей (College of Policing, 2019).

Слідчий повинен запевнити особу, що її не будуть перебивати та зупиняти. Також може бути доцільно попросити особу ретельно обдумувати будь-яке питання, яке їй ставиться, перш ніж на нього відповідати (College of Policing, 2019).

На цій стадії важливо уникати професійного жаргону, який слідчий може використовувати у розмові з колегами.

Роз'яснивши базові правила інтерв'ю, слідчий має перейти до пояснення **прав та обов'язків**, передбачених

законодавством. Варто звернути увагу, що монотонне зачитування переліку прав та обов'язків може знизити рівень уже встановленого контакту, а тому краще пояснити їх у розмовній манері зрозумілою для особи мовою. Необхідно переконатися, що співрозмовник зрозумів права та обов'язки. Якщо слідчий не впевнений у цьому, варто попросити співрозмовника пояснити, як він зрозумів їх суть власними словами (New Zealand Police, 2012, pp. 58–60).

Особливості роз'яснення прав та порядку проведення інтерв'ю для підозрюваного

Роз'яснюючи підозрюваному те, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють, слідчий повинен уникати упередження чи засудження дій підозрюваного. Це одне з ключових правил, що дозволить слідчому уникнути повного руйнування контакту зі співрозмовником.

Слідчому необхідно проінформувати підозрюваного, що, незважаючи на те, що слідчий має намір встановити певні факти і питання, це також є можливістю для підозрюваного пояснити свою причетність або ж, навпаки, непричетність до події, яка є предметом розслідування (College of Policing, 2019), а також вирішити непорозуміння, які могли трапитися.

Слідчому важливо наголосити на бажанні дійти до правди по суті справи (New Zealand Police, 2012, p. 60).

2.1.4. Отримання інформації

Отримання інформації є найважливішою стадією інтерв'ю. Саме під час цієї стадії власне і досягається завдання інтерв'ю — отримання повної, точної та надійної інформації про події, які перебувають у фокусі розслідування.

Ця стадія складається з трьох основних кроків:

- **1** отримання повної розповіді особи;

- 2 розширення та уточнення показань;
- 3 у разі необхідності (наприклад, з підозрюваними) уточнення та перевірка розповіді опитуваного (NCF, 1996).

Отримання повної розповіді особи розпочинається з ініціювання слідчим відкритого запитання, наприклад: «Розкажіть, будь ласка, що відбулося». Надалі слідчому необхідно підтримувати розповідь співрозмовника, використовуючи техніку активного слухання. Останнє включає в себе невербальну комунікацію, зокрема відповідну «позу слухання», надання можливості співрозмовнику робити паузи та не перебивати його задля відшукування необхідної інформації в пам'яті, заохочувати співрозмовника продовжувати розповідь, підтримуючи його вигуками «угу», кивками тощо (College of Policing, 2019).

Розширення та уточнення показань відбувається шляхом постановки слідчим запитань співрозмовнику та отримання відповідей на них. Запитання повинні бути максимально короткими та простими. Вони не повинні містити жаргону чи іншої мови, яку співрозмовник може не розуміти.

Існують різні класифікації запитань, але загалом вважається, що є п'ять видів запитань: відкриті, закриті, питання з вимушеним вибором, питання, які містять декілька запитань, та навідні запитання (Boyle & Vullierme, 2018, р. 26). Деякі типи питань є надзвичайно корисними і допомагають слідчому отримати інформацію від опитуваного (наприклад, відкриті запитання). Інші такими не є і можуть, насправді, заплутати співрозмовника чи завадити йому дати повну і точну відповідь (наприклад, запитання, які містять декілька запитань) (College of Policing, 2019).

Останні дослідження (Caso, Gabbert, & Wright, 2019) також свідчать, що певна послідовність видів питань впливає на впевненість свідка, а це, своєю чергою, може впливати на кількість інформації, яку він повідомляє.

Навичка правильно ставити питання є надзвичайно важливою для проведення інтерв'ю, адже за допомогою цього інструменту

формується запит до пам'яті співрозмовника та відшукується необхідна інформація. Слідчому варто звернути увагу на те, що пам'ять людини є дуже крихкою та легко піддається спотворенню. Також необхідно враховувати ефект владного авторитету, коли співрозмовник, який був очевидцем певної події, може вважати слідчого більш обізнаним про подію, ніж він сам. Тому необачне або ж непрофесійне використання слідчим запитань може легко спотворити пам'ять людини та призвести до отримання неточної або ненадійної інформації.

З метою структурованого отримання інформації слідчі під час інтерв'ю використовують техніку *вільного пригадування* (*Free Recall*) та *управління розмовою* (*Conversation Management*) (Schollum, 2005).

Зазвичай, вільне пригадування або ж вдосконалені методики когнітивного інтерв'ю використовуються під час інтерв'ю з особами, які співпрацюють зі слідчим та добровільно надають інформацію (New Zealand Police, 2012, р. 64). Техніка вільного пригадування передбачає такий алгоритм роботи слідчого зі співрозмовником:

- 1 Ініціювання слідчим вільної розповіді за допомогою відкритого запитання («Розкажіть, будь ласка, що відбулося?»).
- 2 Ідентифікація та розширення слідчим тем (епізодів), які співрозмовник згадує під час вільної розповіді:
 - а) постановка слідчим відкритого запитання щодо відповідної теми (епізоду);
 - б) уточнення за допомогою відкритих (як правило) запитань;
 - в) після отримання вичерпної інформації щодо відповідної теми (епізоду) — перехід до наступної теми (епізоду) та, відповідно, до пункту «а».
- 3 Ідентифікація та розширення слідчим тем (епізодів), що не були згадані співрозмовником, але які є важливими для розслідування:
 - а) постановка слідчим відкритого запитання щодо відповідної теми (епізоду);

- б) уточнення за допомогою відкритих (як правило) запитань;
- в) після отримання вичерпної інформації щодо відповідної теми (епізоду) — перехід до наступної теми (епізоду) та, відповідно, до пункту «а».

4 Підсумування слідчим отриманої інформації (New Zealand Police, 2012, pp. 64–67).

Управління розмовою (Sheperd, 1991), як правило, використовується під час інтерв'ю з особами, що не бажають співпрацювати зі слідчим (New Zealand Police, 2012, р. 68). Основна відмінність цього підходу полягає у наявності додаткових елементів в алгоритмі роботи слідчого зі співрозмовником:

- 1** Ініціювання слідчим вільної розповіді за допомогою відкритого запитання («Розкажіть, будь ласка, що відбулося?»).
- 2** Ідентифікація та розширення слідчим тем (епізодів), які співрозмовник згадує під час вільної розповіді:
 - а) постановка слідчим відкритого запитання щодо відповідної теми (епізоду);
 - б) уточнення за допомогою відкритих (як правило) запитань;
 - в) підсумування слідчим отриманої інформації;
 - г) після отримання вичерпної інформації щодо відповідної теми (епізоду) — перехід до наступної теми (епізоду) та, відповідно, до пункту «а».
- 3** Ідентифікація та розширення слідчим тем (епізодів), що не були згадані співрозмовником, але які є важливими для розслідування:
 - а) постановка слідчим відкритого запитання щодо відповідної теми (епізоду);
 - б) уточнення за допомогою відкритих (як правило) запитань
 - в) підсумування слідчим отриманої інформації
 - г) після отримання вичерпної інформації щодо відповідної теми (епізоду) — перехід до наступної теми (епізоду) та, відповідно, до пункту «а».

4 Порівняння та контраст:

- a. перехід до теми (епізоду), де виникли невідповідності між наданою співрозмовником інформацією та доказами у справі;
- b. пред'явлення доказу;
- c. отримання пояснення;
- d. перехід до наступної теми (епізоду) та, відповідно, до пункту «а» (New Zealand Police, 2012, pp. 68–71).

Під час використання обох методик слідчому варто уникати постійного перестрибування з однієї теми (епізоду) на іншу та повернення до попередньої.

Особливості отримання інформації під час інтерв'ю підозрюваного

Слідчому важливо заохочувати підозрюваного говорити, не перебиваючи його, навіть якщо по ходу розповіді у слідчого вже виникають сумніви у правдивості чи точності почутої інформації. Спочатку не варто ставити під сумнів показання підозрюваного, а просто дати йому знати, що вам потрібно більше інформації, нехай людина продовжує говорити, поки не розкаже всю історію повністю. Необхідно дозволити людині подати саме свою версію подій, оскільки лише так можна буде пізніше визначити факт її винуватості чи невинуватості. Лише після отримання вичерпної інформації від підозрюваного щодо всіх тем (епізодів) можна перейти до порівняння отриманої інформації з наявними доказами для отримання пояснень щодо виявлених у ході інтерв'ю невідповідностей (Boyle & Vullierme, 2018, pp. 24–27).

Це може переконати підозрюваного у тому, що визнання власної провини — це найкраще рішення. Якщо підозрюваний визнає свою провину, необхідно дати йому можливість розповісти всю історію заново, використовуючи уточнювальні запитання (Boyle & Vullierme, 2018, p. 27).

Під час інтерв'ю з підозрюваним необхідно зберігати спокій, бути стриманим та ввічливим. Навіть якщо деякі деталі

свідчення взагалі не витримують жодної критики – необхідно перевіряти та запитувати про це без ворожості та агресії (Boyle & Vullierme, 2018, р. 27). Зворотне з високою ймовірністю призведе до руйнування встановленого контакту та відмови від подальшого проведення інтерв'ю.

2.1.5. Завершення

Завершення інтерв'ю є останньою стадією безпосереднього проведення інтерв'ю. Водночас це не применшує важливості цієї стадії, а тому її проведення має бути сплановане та структуроване так само ретельно, як і інші стадії. Інтерв'ю не повинно завершуватися різко та неочікувано.

Метою завершення інтерв'ю має бути:

- 1 перевірка того, чи всі аспекти та теми (епізоди) були достатньо охоплені;
- 2 підбиття підсумків;
- 3 пояснення подальших дій;
- 4 сприяння позитивному ставленню до надання точної та достовірної інформації в майбутньому (NCF, 1996) (CFIS, 2004).

Завершення інтерв'ю повинно відбуватися у ввічливій та професійній манері.

Перевірка того, чи всі аспекти та теми (епізоди) були достатньо охоплені передбачає перевірку слідчим, чи він поставив усі питання, які планував поставити, чи отримано всю інформацію, яку співрозмовник може і готовий надати, чи охоплені всі заплановані завдання інтерв'ю та чи потребує надана співрозмовником інформація додаткового опитування (New Zealand Police, 2012, р. 72).

Підбиття підсумків передбачає уточнення у співрозмовника, чи бажає він що-небудь додати та чи має він будь-які запитання

зі свого боку. Увага до запитань співрозмовника та чесні відповіді на них можуть сприяти не лише отриманню нової інформації, але й покращенню ставленню до слідчого у майбутньому (New Zealand Police, 2012, р. 73).

Цілком імовірно, що під час завершення інтерв'ю виникне необхідність повернутися на стадію отримання інформації або ж на інші стадії у зв'язку з отриманням нової інформації чи виявленням бажання співрозмовника надати відповідь на запитання, на які він не мав бажання відповідати раніше. Слідчому необхідно звертати увагу як на вербальні, так і на невербальні ознаки такої зміни поведінки співрозмовника. Перехід на ці стадії дозволить слідчому отримати нову інформацію в структурований спосіб (New Zealand Police, 2012, pp. 72–73).

Пояснення подальших дій передбачає інформування співрозмовника про подальший процес досудового розслідування та можливий судовий розгляд. Також важливо попередити співрозмовника про необхідність уникати обговорення справи з іншими очевидцями чи свідками, оскільки останні можуть по-іншому сприймати події, які відбувалися, а тому обговорення може призвести до спотворення пам'яті в усіх них. Крім цього, необхідно повідомити співрозмовнику, що у випадку пригадування додаткових обставин, які не були охоплені під час інтерв'ю, варто зв'язатися зі слідчим. З цією метою слідчому завжди необхідно повідомляти співрозмовнику спосіб, у який він може зв'язатися зі слідчим. В окремих випадках слідчому доцільно самотійно перетелефонувати особі та запитати про те, чи вдалося пригадати щось нове (New Zealand Police, 2012, pp. 73–74).

Варто пам'ятати і про те, що це може бути лише одне із серії інтерв'ю, а тому необхідно підтримувати робочі стосунки з особою незалежно від її процесуального статусу.

Сприяння позитивному ставленню до надання точної та достовірної інформації в майбутньому. Варто завжди закінчувати інтерв'ю ввічливо та позитивно. Слід подякувати особі за її зусилля та надану інформацію. Це допоможе підготувати

підґрунтя для подальших контактів, ініційованих як слідчим, так і самим співрозмовником (New Zealand Police, 2012, р. 74).

Особливості завершення під час інтерв'ю з підозрюваним

Після завершення інтерв'ю підозрюваний повинен мати відчуття, що з ним повелися чесно та професійно. Від того, як слідчий повадився з підозрюваним, може залежати рішення підозрюваного співпрацювати надалі та якість повідомленої у майбутньому інформації (New Zealand Police, 2012, р. 74).

2.1.6. Оцінка

Стадія оцінки завершує модель процесуального інтерв'ю. Ця стадія має на меті *оцінити отриману під час інтерв'ю інформацію в контексті її впливу на досудове розслідування в цілому, а також оцінити навички слідчого щодо проведення інтерв'ю* (New Zealand Police, 2012, р. 75).

Оцінюючи *отриману під час інтерв'ю інформацію в контексті її впливу на досудове розслідування в цілому*, слідчому варто перевірити, чи досягнуті заплановані цілі та завдання інтерв'ю, визначити, наскільки отримана інформація відповідає наявним доказам у справі, чи виникли будь-які невідповідності та як їх можна вирішити, обміркувати, яких заходів необхідно вжити задля подальшого просування слідства (New Zealand Police, 2012, pp. 75–76).

Відповідь на ці запитання надасть можливість слідчому оцінити вплив проведеного інтерв'ю на досудове розслідування та визначити, якими мають бути наступні дії. Результати інтерв'ю можуть дати слідчому нові напрямки розслідування, зокрема інформацію про раніше невідомих співучасників тощо (New Zealand Police, 2012, р. 76).

Відповідну оцінку варто провести якомога швидше після завершення інтерв'ю, поки отримана інформація ще є свіжою в пам'яті слідчого. Необхідно ретельно відповісти на всі запитання

та занотувати обґрунтування відповідних висновків та подальших заходів, яких необхідно вжити (New Zealand Police, 2012, р. 76).

Стадія оцінки — це також можливість для слідчого обміркувати та усвідомити власні навички проведення інтерв'ю. З цією метою варто оцінити те, що було зроблено добре, що могло бути зроблено краще, які сфери можна розвивати, які навички можна вдосконалити (New Zealand Police, 2012, pp. 75–76). У цій частині стадія оцінки є надзвичайно важливою для подальшого розвитку навичок проведення інтерв'ю, оскільки сам процес міркування над означеними питаннями призводить до засвоєння кращих практик, свідомої роботи над помилками та, відповідно, ефективного та усвідомленого навчання.

Найбільше користі від такої оцінки буде, якщо її здійснюватиме професійна третя сторона — колега чи керівник, чий зворотний зв'язок слідчий зможе використати для планування професійного розвитку (Boyle & Vullierme, 2018, р. 28).

2.2

УМОВИ, НЕОБХІДНІ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ МОДЕЛІ

2.2.1. Місце проведення допиту

Як відомо, допит є одним з основних методів, які правоохоронні органи використовують, щоб отримати інформацію від свідків, потерпілих та підозрюваних у злочині, та відіграє одну з ключових ролей у більшості кримінальних розслідувань. Інтерв'ю, однак, має свої ризики, і деякі практики інтерв'ю можуть призвести до того, що слідчі отримують неповну чи недостовірну інформацію або таку, що вводить в оману та може спричинити помилку правосуддя.

Однією з невід'ємних умов проведення ефективного допиту є визначення місця його проведення. Ця умова, на перший погляд, може здатися несуттєвою, і тому працівники правоохоронних органів можуть на практиці ігнорувати необхідність підготовки місця проведення допиту або взагалі його проведення в спеціально обладнаних кімнатах. Хибність такої поведінки доводять результати проведених досліджень, що показують пряму залежність результату допиту від місця його проведення.

Зокрема, у 2007 року в Сполучених Штатах Америки було проведено дослідження «Поліцейське процесуальне інтерв'ю та допит: опитування самооцінки поліцейських практик та переконань», у ході якого за допомогою анкетування 631 слідчий поліції надав інформацію про свої усталені практики проведення допитів. Це було перше спеціалізоване дослідження за такою тематикою в США. Щоб оцінити ефективність тактик і умов проведення допиту, слідчих поліції попросили визначити за шкалою від 1 до 5 балів ефективність отримання достовірних та викривальних показань. Проведення допиту в спеціалізованій кімнаті отримало 41% «п'ятірок» та посіло 2 місце за ефективністю допиту з 16 запропонованих умов і тактик¹⁴.

14 Police Interviewing and Interrogation: A Self-Report Survey of Police Practices and Beliefs/ August 2007, Volume 31, Issue 4, pp. 381–400.

Для повного розуміння питання підготовки та вибору місця проведення допиту необхідно опрацювати закордонну практику та пояснити значення місця проведення для ефективності допиту. В цьому підрозділі ми зупинимося на міжнародному досвіді та найкращих іноземних практиках, а український контекст буде розкрито в наступних розділах.

Звісно, вибір місця проведення допиту залежить від конкретної ситуації, яка виникла у ході досудового розслідування. Загальні умови визначення місця проведення допиту зазвичай не виписані в кримінально-процесуальних законах інших країн. В українському ж КПК стаття 224 чітко регламентує, що допит проводиться за місцем проведення досудового розслідування або в іншому місці за погодженням з особою, яку мають намір допитати.

Зазвичай слідчий чи прокурор завчасно домовляються про час та місце проведення інтерв'ю. Така практика не залежить від процесуального статусу допитуваного. У цьому випадку в інтерв'юера є час та можливість підготувати місце допиту, на відміну від польового інтерв'ю, що, наприклад, проводиться поліцейським одразу на місці зупинки особи з підозрілою поведінкою. У таких ситуаціях офіцер має невеликий (або взагалі не має) контроль над місцем проведення інтерв'ю.

Водночас проведення польового інтерв'ю є невід'ємною частиною більшості розслідувань і може бути ефективним в умовах більш виваженої підготовки та попереднього планування. Завчасний виклик, щоб запланувати зручний час, зменшить відволікання і може зробити свідка більш налаштованим до розмови.

В окремих випадках опитування особи буде проведено у несприятливому середовищі або через те, що особа ще не була ідентифікована як підозрюваний, або розслідування іде ще на ранньому етапі, коли необхідно перевіряти алібі допитуваного. Незалежно від причини проведення інтерв'ю в несприятливому місці, інтерв'юер має намагатися зменшити навколишні відволікальні фактори і створити зону конфіденційності, що допоможе людині почуватися комфортніше під час спілкування.

Часто під час розслідування детектив проводить опитування потерпілих і потенційних свідків не в спеціально обладнаному для цього приміщенні. Очевидним є те, що власне помешкання або робоче місце (офіс) допитуваного є не найкращим для питу, оскільки обстановка приміщення є незнайомою для слідчого. У такі моменти місце проведення інтерв'ю часто виходить за межі можливостей вибору детектива. Зазвичай такі інтерв'ю супроводжуються низкою відволікальних факторів (телефонні дзвінки або перерви на дітей), які порушують цілісність інтерв'ю. Ці відволікання часто порушують хід думок інтерв'юера або ж дозволяють підозрюваному вчасно підготувати правдоподібну історію або пояснення. Для свідків такі відволікання можуть погіршити або ускладнити спогади в пам'яті про інцидент. Тому бажано уникати опитування у помешканні суб'єкта або на його робочому місці. До таких висновків дійшли як вітчизняні, так і іноземні дослідники (В. П. Бахін, В. К. Весельський і Т. С. Маліков¹⁵, Фред Інбау, Джон Рейд, Джозеф Баклей, Браян Джейн¹⁶).

Розглядаючи питання нормативного регулювання проведення допиту за місцем проведення досудового розслідування, важливо окремо відзначити необхідність нормативного закріплення інструкцій для працівників правоохоронних органів. Звертаючись до іноземного досвіду, необхідно вказати, що переважна частина правоохоронних органів зарубіжних країн, наприклад, Німеччини, Чехії, США¹⁷, Канади, Австралії¹⁸, мають відповідні інструкції загального характеру, а також більш деталізовані нормативні вимоги для кожного органу. Так, у 2012 році Департамент юстиції США видав Інструкцію з організації кімнати для процесуального інтерв'ю з можливістю аудіо- та відеозапису¹⁹. Поліцейські підрозділи США та Канади мають детальні інструкції з правил використання кімнати допиту та правил поведінки в ній.

15 Бахін В. П. Поліцейський допит у США (поради допитуючому): навч. посіб. / Бахін В. П., Весельський В. К., Маліков Т. С. — К.: Правник, 1997. — 33 с.

16 Criminal Interrogation and Confessions/Fred E. Inbau, John E. Reid, Joseph P. Buckley, Brian C. Jayne, Jones & Bartlett Publishers, 2011. — 442 p.

17 <http://www.daasny.com/wp-content/uploads/2014/08/Video-Recording-Interrogation-Procedures-Custodial-FINAL-12-8-10.pdf>

18 <https://www.police.qld.gov.au/corporatedocs/OperationalPolicies/Documents/DERIE/Section3.pdf>

19 <https://www.justnet.org/pdf/IRRS-SAG-January-2013.pdf>

В Україні, наприклад, також було зроблено спробу нормативно закріпити вимоги щодо кімнат допитів. З 2003 року є чинним затверджене наказом МВС України «Положення про кімнати для проведення слідчих дій та інших заходів в органах і підрозділах внутрішніх справ України». Цим наказом було закріплено вимогу щодо необхідності облаштування кімнат для проведення слідчих дій в адміністративних будівлях МВС України, регіональних управліннях МВС України та міськрайлінорганів внутрішніх справ. Також цим наказом було встановлено заборону проводити слідчі дії з участю осіб, затриманих за підозрою у вчиненні злочину, у будь-яких приміщеннях органів і підрозділів внутрішніх справ, крім слідчих кімнат.

Детальніше на чинних нормативних документах ми зупинимось у наступних розділах. Наразі хочеться підкреслити: порівнюючи нормативне закріплення процедури проведення допиту в Україні та зарубіжних країнах, ми бачимо досить формальний підхід до цього питання з боку українських нормотворців, оскільки вписані вимоги до створення та оснащення слідчих кімнат мають здебільшого декларативний характер та не були впровадженні на практиці повною мірою. Крім цього, деякі визначені технічні нормативи щодо кімнат допиту суперечать тактичним прийомам його проведення.

Переходячи предметно до питання підготовки та організації місця проведення допиту, потрібно визначити кілька ключових умов, які обов'язково врахувати та забезпечити. Серед основних з них можемо виокремити такі:

- 1 конфіденційність проведення допиту;
- 2 комфорт та обстановка кімнати;
- 3 технічні засоби фіксації.

Важливим елементом початкової фази інтерв'ю є унікальний особистий контакт, який інтерв'юер встановлює з особою, яку допитують. На цій стадії підхід інтерв'юера-правоохоронця до допитуваного має бути таким: «Ми не знаємо одне одного. Ви збираєтеся сказати мені дещо таке, що, можливо, ніколи

нікому не розповідали. Я не був присутнім під час тих подій, але хотів би отримати якомога повнішу інформацію»²⁰.

Одним із принципових факторів, що безпосередньо впливають на встановлення такого довірливого контакту та ефективність проведення процесуального інтерв'ю в цілому, є *забезпечення конфіденційності його проведення* – тобто допит має проводитися наодинці з особою, яку допитують.

Слідчі інтуїтивно дотримуються конфіденційності в особистих чи соціальних справах, але можуть нехтувати такою умовою, проводячи допити. У приватному житті слідчий, найімовірніше, запитував би свого товариша про секретну інформацію не в публічному місці та не в присутності сторонніх осіб, а наодинці. Але в дуже схожій ситуації, що виникає вже при виконанні своїх службових обов'язків, слідчий зазвичай нехтує тим фактом, що свідок був би налаштований на відвертішу бесіду саме наодинці. Такі ситуації постійно виникають на практиці, оскільки слідчі не переймаються підготовкою місця проведення допиту та проводять його в своєму кабінеті, де також перебувають й інші колеги²¹.

Для встановлення відчуття конфіденційності кімната для проведення слідчих (розшукових) дій повинна бути тихою, без звичної «поліцейської обстановки» та зайвих об'єктів у полі зору особи, яку допитують. Кімната має бути максимально захищеною від зовнішніх шумів і розміщуватися так, щоб до неї не було відкритого доступу та щоб вона не була прохідною. Це створить відчуття конфіденційності.

Наступною умовою ефективної комунікації є забезпечення тиші в кімнаті, де проходить допит. Бажано, щоб у кімнаті не було жодного стаціонарного телефона, оскільки його дзвінок або використання є серйозним відволікальним фактором для всіх учасників слідчої (розшукової) дії. Якщо слідчий має мобільний

20 Rombouts, D. (2011). The police interview using videoconferencing with a legal interpreter: a critical view from the perspective of interview techniques. In Braun, S. & J. L. Taylor (Eds.), *Videoconferencing and remote interpreting in criminal proceedings*. Guildford: University of Surrey, 137–143.

21 *Criminal Interrogation and Confessions*/Fred E. Inbau, John E. Reid, Joseph P. Buckley, Brian C. Jayne, Jones & Bartlett Publishers, 2011. — 442 p.

телефон, його треба перевести у режим вібрації або вимкнений під час проведення допиту. Крім того, необхідно забезпечити зменшення шуму, що виникає від систем опалення, кондиціонування або вентиляції. Усі зазначені фактори впливають на здатність учасників концентруватися під час допиту, зосереджуватися та послідовно викладати свої думки.

Схожу теорію про важливість конфіденційності описують такі автори, як Давід Зулавські та Дуглас Вікландер. Вони підкреслюють, що конфіденційність та приватність, які створює слідчий під час процесуального інтерв'ю, посилюються сприятливою обстановкою. Треба організувати інтерв'ю таким чином, щоб перебої і відволікання були зведені до мінімуму і щоб підозрюваний міг зосередити свою увагу на інтерв'юері та самій розмові. Слідчий намагається створити атмосферу, в якій спрямовує увагу підозрюваного на вирішення проблеми і віддаляється від наслідків його дій. Відволікання під час діалогу лише знижують імовірність його успіху²².

Комфорт та обстановка кімнати. У підготовці приміщення для проведення інтерв'ю є декілька основних правил, які слідчий повинен враховувати.

По-перше, кімната повинна бути організована так, щоб вона виглядала максимально безпечною та приємною для особи. Минули дні похмурої та «холодної» кімнати для інтерв'ю: таке середовище лише відштовхує підозрюваного, який уже почувається не надто комфортно, перебуваючи у стінах правоохоронного органу. Темна та сувора обстановка посилює бажання захисту у підозрюваного і страху перед тим, що може статися. Наявність страху в особи, яку допитують, збільшує ймовірність того, що він/вона перейде у фазу повного заперечення і ще більше ускладнить можливість отримання достовірної інформації. Понад те, через формування обстановки страху підозрювані зазвичай «ламаються» психологічно та дають неправдиві самовикривальні показання²³.

22 Practical aspects of interview and interrogation / David E. Zulawski, Douglas E. Wicklander. — 2nd ed., 520 p.

23 Saul M. Kassin and Christina T. Fong/ "I'm Innocent!": Effects of Training on Judgments of Truth and Deception in the Interrogation Room/ Law and Human Behavior, Vol. 23, No. 5, 1999.

По-друге, оскільки допит можна визначити як процес інформаційної та психологічної взаємодії слідчого з допитуваним, то на ефективність допиту можуть вплинути наявні бар'єри спілкування. Саме тому кімната для проведення інтерв'ю повинна сприяти відвертому спілкуванню, зокрема невербальному. Це означає, що необхідно мінімізувати фізичні бар'єри, які можуть блокувати думки допитуваного.

Для цього є вагомі причини. По-перше, фізичний бар'єр (наприклад, стіл) може бути і психологічним бар'єром. У ситуації, в якій розраховують на відкрите спілкування, очевидно, що наявність бар'єрів суперечить цій меті. Подібні бар'єри зменшують ефект взаємозв'язку, який має бути максимально тісним протягом усього процесу інтерв'ю.

Інша причина, через яку потрібно мінімізувати наявність меблів, полягає у тому, щоб створити умови для можливості спостереження слідчим за особою, яку допитують. Це важливо для оцінки мови її тіла або невербальних підказок, коли допитуваний відповідає на запитання та надає детальну інформацію, що має значення для розслідування.

Відсутність бар'єрів впливає і на слідчого, який має мінімізувати невербальну поведінку, яка б відволікала чи могла стати демонстрацією недовіри або негативно вплинути на встановлення контакту і комунікацію з допитуваною особою.

До згаданих фізичних бар'єрів слід віднести: конференційні столи, шафи, низькі дивани та інші громіздкі предмети—тобто все, що перешкоджає огляду всієї людини або дає цій людині місце «сховатися». Коли людина сидить за столом навпроти слідчого, останній втрачає можливість спостереження за рухами тіла допитуваного на 50%. Це стосується фізичного аспекту, а з психологічного боку—допитуваний відчуватиме себе за столом «схованим» чи закритим. Усунувши бар'єри, слідчий матиме можливість змінити динаміку ситуації та збільшити когнітивне навантаження, що підвищує здатність розрізняти та виявляти обман.

Саме таку думку поділяють як теоретики, так і практики застосування процесуального інтерв'ю. Зокрема, британські вчені

Ерік Шеферд та Енді Гріффітс наголошують на тому, що стіл між слідчим та допитуваною особою встановлює психологічну дистанцію. Тому вони пропонують за будь-яких обставин розмістити співрозмовника в такому місці, щоб мати можливість стежити за рухами всього його тіла. Крім цього, розміщення навпроти одне одного сприймається негативно як конфронтаційне. І навпаки, розміщення в півоберту породжує позитивне та довірливе сприйняття. В ситуації, коли неможливо перемістити стіл, експерти радять відсадити допитувану особу подалі від столу на відкриту зону кімнати та розмістити стільці в півоберту одне до одного²⁴.

Є й інші поради щодо розміщення меблів у кімнаті для допиту. Наприклад, меблі, що легко рухаються (крісла на колесах тощо), можуть негативно вплинути на запис показань, якщо суб'єкт переміститься з оптимальної точки запису камери. Переміщення меблів також може створювати шум, який перешкоджатиме аудіо- чи відеозапису.

Іншим важливим аспектом, який потрібно враховувати слідчому, є безпека всіх учасників допиту. Для її забезпечення меблі та інші предмети в кімнаті повинні бути розташовані таким чином, щоб запобігти будь-якій потенційній небезпеці²⁵.

Вибір правильного освітлення також відіграє важливу роль у проведенні та фіксуванні допиту, тому освітлювальні прилади треба встановити так, щоб забезпечити хорошу видимість обличчя допитуваного, але щоб світло було не надто яскраве. Звичайно, варто уникати будь-якого освітлення, що перешкоджає спостереженню за поведінкою, жестами та мімікою допитуваного повною мірою. Не повинно бути занадто яскравого світла і на обличчі слідчого – так підозрюваний гірше бачитиме слідчого, що може порушити контакт з ним у невербальному спілкуванні (прояв розуміння чи співчуття). Розсіяне освітлення є найбільш прийнятним.

24 Eric Shepherd, Andy Griffiths Investigative Interviewing: the conversation management approach/ Oxford University Press, 2017, p. 79.

25 <https://www.justnet.org/pdf/irrs-sag-january-2013.pdf>

Технічні засоби фіксації. Система роботи з підтримання та охорони правопорядку у двадцять першому столітті вимагає від правоохоронних органів ефективного зменшення злочинності й одночасного встановлення довіри з громадами, яким вони служать. Електронний запис процесуального інтерв'ю може допомогти правоохоронним органам досягти вказаних цілей, надаючи беззаперечний доказ того, що саме відбувалося під час такої взаємодії між поліцією та громадянами. Описана практика запобігає неправдивим звинуваченням та підвищує загальну довіру громадськості до системи правопорядку. Детальніше про засоби фіксування – у підрозділі 2.2.2. «Фіксація допиту».

2.2.2. Фіксація допиту

За загальним правилом процесуальне інтерв'ю потрібно провести якнайшвидше після події, оскільки отримана інформація у пам'яті та свідомості особи є свіжою та неперевантаженою. На стадії досудового розслідування процесуальне інтерв'ю фіксують у письмовому документі або з допомогою аудіо- чи відеозапису, що охоплює бесіду, яка відбулася під час процесуальної дії. Мета документальної фіксації полягає в тому, щоб відобразити та зберегти інформацію в деталях, з'ясованих під час інтерв'ю. Формалізація інтерв'ю (в письмовій або записаній на цифровий носій формі) запобігає зміні показань підозрюваного, свідка або потерпілого і зменшує можливість того, що докази або свідчення буде втрачено або перекручені пізніше під час слухання в суді.

Крім цього, зафіксована інформація також може слугувати засобом для подальшого стимулювання пригадування потерпілих та свідків. У кримінальних справах свідок, якого пізніше можна було б попросити дати свідчення, зміг би пригадати інцидент, який стався за кілька років до судового засідання. Оскільки не всі деталі чітко зберігаються в пам'яті людини, зафіксовані показання свідка часто можуть допомогти пригадати обставини, пов'язані з інцидентом. Ці показання також можна брати до

уваги як правдиві свідчення у випадку, коли особа вирішила змінити свої свідчення пізніше, наприклад, через підкуп або домовленість.

Письмові свідчення також надають адвокатам розуміння того, що саме свідок говоритиме під час допиту в суді. Такі показання можуть бути особливо ефективними на ранніх стадіях судового розгляду, коли адвокати працюють з інформацією за допомогою наявних протоколів допитів або доказів, зазначених у них. Встановлюючи інформацію, яку має свідок або потерпілий, захисник може швидко визначити напрям організації захисту, а також визначити, яка саме інформація може бути корисною.

Показання, зафіксовані в протоколі допиту, також можуть бути сприйняті як доказ, якщо потерпілий, свідок або підозрюваний померли під час досудового розслідування чи на стадії розгляду справи у суді. Передсмертна записка теж може бути прийнята як доказ, якщо вона написана потерпілим, який вважає, що вмирає. Зокрема, в США ці документи часто допускаються як доказ, навіть якщо захист уже не може перевірити такі показання безпосередньо у потерпілого, через загальну думку про те, що людина при смерті не використовує останнього подиху для брехні. У деяких випадках, коли свідок мертвий, заява, надана до його смерті, може бути долученою як доказ у ході розслідування або в судовому засіданні. У випадку, якщо місцезнаходження свідка наразі невідоме і його не можна доставити для конкретного слухання, чи він став психічно хворим, докази, надані його заявою, теж можуть мати певне доказове значення²⁶.

Важливо торкнутися питання належності та допустимості отриманих показань. Наприклад, відповідно до ст. 9 чинного Закону Сполученого Королівства «Про кримінальне правосуддя» (Criminal Justice Act), який було прийнято ще в далекому 1967 році, показання свідка можуть бути використані як доказ у будь-якому кримінальному провадженні, якщо вони:

26 Practical aspects of interview and interrogation / David E. Zulawski, Douglas E. Wicklander.—2nd ed., 520 p.

Розділ 2. Опис узагальненої моделі процесуального інтерв'ю та її складників

- закріплені офіційним письмовим документом;
- містять набір фактів, що стосуються певної події або подій;
- скріплені підписом особи з метою підтвердження того, що вміст документа є достовірним;
- направлені іншим сторонам перед судовим засіданням у вигляді копії документа²⁷.

Виділяють кілька способів фіксування показань допитуваної особи:

- запис слідчим змісту допиту чи діалогу у протоколі (така форма може мати вигляд як описаної розповіді, так і форму «запитання — відповідь»);
- власноручний запис свідчень допитуваної особи у протоколі;
- запис технічними засобами.

Під час складання протоколу процесуального інтерв'ю є такі загальні правила:

- текст має бути коротким і точним;
- записується тільки інформація, якою володіє сам свідок (а не зі слів інших осіб);
- запис ведеться настільки дослівно, наскільки це можливо;
- надані показання мають бути перевірені, а протокол має бути підписаний. Слідчий завжди має дати свідкові можливість перевірити текст показань і внести будь-які виправлення, перш ніж підписати їх. У випадку, якщо необхідно прочитати заяву свідкові, про це зазначається в кінці протоколу.

Окремо наголошується на важливому значенні для розслідування правильної *фіксації результатів допиту в протоколі*, де мають бути повною мірою та об'єктивно відображені повідомлені допитуваним дані. Рекомендується три методи одержання

²⁷ The guidance for criminal investigators in Immigration Enforcement of the UK on Witness statements: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/590687/BAGT-Witness-statements-v4.pdf

показань: вільна розповідь, запитання – відповідь і поєднання цих методів. Це відображається й у протоколі допиту.

Як правило, у протоколі вільна розповідь фіксується допитуваною особою власноручно або ж її друкує слідчий зі слів особи. У цій частині описується інцидент, а також інформація щодо участі в ньому допитуваної особи. Крім цього, можуть бути вказані й інші деталі. Наприклад, інформація про стосунки допитуваної особи з іншими учасниками інциденту тощо. Іноді у письмовому викладі показань особи відсутня важлива інформація, яка може мати доказову силу. У цих випадках можна використати формат запитань та відповідей для доповнення письмових показань, наданих у ході вільної розповіді. Він дозволяє слідчому з'ясувати питання, які були незрозумілими під час розповіді. Такий підхід часто використовується при допиті підозрюваного, який ухиляється від розкриття всієї інформації у вільній розповіді²⁸.

Немає загальноприйнятої форми протоколу процесуального інтерв'ю. Правоохоронні органи різних країн використовують власні бланки, вимоги до яких не закріплені на законодавчому рівні. В загальному вигляді протокол допиту свідка чи потерпілого має містити таку інформацію:

- місце, час проведення та назву процесуальної дії²⁹;
- інформацію про особу, яка проводить процесуальну дію (прізвище, ім'я, по батькові, посада)³⁰;
- дані свідка чи потерпілого щодо місця роботи: посада, перелік основних обов'язків;
- повна ідентифікація будь-якої фізичної або юридичної особи, що згадується у свідченнях³¹;

28 Practical aspects of interview and interrogation / David E. Zulawski, Douglas E. Wicklander. – 2nd ed., 520 p.

29 https://www.copfs.gov.uk/images/Documents/Prosecution_Policy_Guidance/Disclosur_Manual/Chapter%2014.pdf

30 The guidance for criminal investigators in Immigration Enforcement of the UK on Witness statements: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/590687/BAGT-Witness-statements-v4.pdf

31 <https://pressbooks.bccampus.ca/criminalinvestigation/chapter/chapter-7-witness-management/>

- хронологічний опис подій, включно з часовими рамками, іменами та місцями.

У процесі допиту свідок або обвинувачений за власним бажанням або за пропозицією слідчого може зобразити *схеми*³², *креслення*, *малюнки*, *плани*, що пояснюють його показання. Їх треба засвідчити підписами допитуваного і слідчого.

Важливим питанням є порядок складання протоколу — безпосередньо під час розповіді особи або ж після неї. Обидві ситуації мають як свої плюси, так і мінуси. Зокрема, якщо протокол складається паралельно з розповіддю, то позитивним є той факт, що слідчий дослівно, з усіма деталями фіксує інформацію, що надається. До негативних чинників зараховують відсутність зорового контакту з особою та спостереження за її невербальною поведінкою. У ситуації, коли протокол складається через певний проміжок часу після розповіді, є небезпека втрати важливих деталей, некоректного інтерпретування слів слідчим. Водночас, якщо слідчий не зосереджений на друці тексту, він має можливість спостерігати за поведінкою особи, підтримувати зоровий та психологічний контакт. Саме тому застосування безперервного аудіо- або відеозапису підвищує ефективність проведення допиту.

Методом фіксації допиту може бути *аудіо- та відеозапис*. Доцільно застосовувати його у випадках складних допитів і таких, що супроводжуються визнанням підозрюваним своєї вини, або ж для фіксації показань потерпілого, який перебуває у тяжкому стані.

Рішення про застосування фіксації процесуальної дії за допомогою технічних засобів під час досудового розслідування (зокрема під час розгляду питань слідчим суддею) приймає особа, яка проводить відповідну процесуальну дію. В деяких випадках передбачена згода учасників процесуальної дії на застосування технічних засобів. У такому разі про проведення фіксації

32 Ronald P. Fisher, Stephen J. Ross and Brian S. Cahill/Interviewing witnesses and victims/Forensic Psychology in Context/12–3–2010 p:57 <https://pdfs.semanticscholar.org/3842/61136770c611fd3e4a040142632851d8ceab.pdf>

процесуальної дії за допомогою технічних засобів зазначається у протоколі, де також зазначається згода учасників, весь хід та результати проведеної слідчої дії у текстовому форматі.

У деяких правоохоронних органах затверджено інструкції, що регулюють порядок проведення допиту із застосуванням технічних засобів фіксації. До прикладу, в американському штаті Нью-Йорк затверджено «Інструкцію з аудіо/відеофіксації допитів після проведення затримання»³³, в якій детально описано вимоги до засобів технічної фіксації допиту, їхнє розміщення в кімнаті проведення процесуального інтерв'ю, а також вимоги щодо зберігання накопиченої інформації.

Виокремлюють кілька ситуацій, коли під час процесуального інтерв'ю відповідно до криміналістичної тактики доцільно використовувати відеозапис: 1) процесуальне інтерв'ю за участю перекладача: застосування відеозапису насамперед дасть змогу спростувати заяви особи, яку допитували, про те, що у протоколі допиту викладено неправильний переклад; 2) процесуальне інтерв'ю особи, яка дає викривальні показання стосовно себе: за допомогою відеозапису можна зафіксувати факт добровільності надання свідчень, наявність фізичного чи психічного впливу, коректність постановки запитань слідчим або прокурором; 3) процесуальне інтерв'ю особи, у показаннях якої наводяться дані зі специфічних галузей знань, спеціальні терміни: надалі слідчий може звернутися за консультаціями до спеціалістів, продемонструвавши відеозапис; 4) процесуальне інтерв'ю особи з аномаліями психічного розвитку; 5) процесуальне інтерв'ю особи з фізичними вадами, наприклад, із дефектами мовлення, слуху тощо; 6) процесуальне інтерв'ю, під час якого використовуються такі тактичні прийоми, як демонстрація особі, яку допитують, доказів; 7) процесуальне інтерв'ю щодо вчиненої серії злочинів, коли надалі необхідно диференціювати однотипні, схожі епізоди (за способом вчинення, за місцем вчинення, за приховуванням слідів); 8) необхідність збору зразків для фонографічних, портретних експертиз; 9)

33 New York State Guidelines for Recording Custodial Interrogations of Suspects, 2010.

в окремих випадках перебування особи у стані, загрозовому для її життя.

Допит із застосуванням відеозапису доцільно проводити у спеціально обладнаному приміщенні. Під час допиту у службовому кабінеті треба:

- мінімізувати зовнішній акустичний вплив (зачинити вікна тощо);
- уникати появи сторонніх звуків (вимкнути телефони, відчиняти/зачиняти двері без зайвого шуму тощо тощо);
- забезпечити рівномірне освітлення, за необхідності — організувати додаткове;
- визначити місця для учасників слідчої дії та розміщення відеокамери (місце її встановлення визначається з таким розрахунком, щоб відеозапис був чітким, а звук рівномірним);
- забезпечити запас елементів пам'яті для відеокамери;
- перевірити справність відеокамери та додаткового устаткування (освітлення, штатива, мікрофонів тощо).

Під час відеозапису треба правильно обрати фон, на якому фіксуються учасники слідчої (розшукової) дії (строкатий фон заважає сприйняттю зображення, тому бажано використовувати нейтральний). У процесі запису, як правило, повинні фіксуватися двоє учасників допиту. Коли слідчий ставить запитання, іноді доцільно великим планом показати особу, яку допитують, щоб можна було побачити її реакцію на це запитання. У разі допиту за участю третіх осіб (захисники, спеціалісти тощо) відповідного учасника спочатку фіксують загальним планом, а коли він ставить запитання — великим планом. Під час пред'явлення особі, яку допитують, речових доказів відеозйомка ведеться таким чином, щоб можна було чітко побачити об'єкт, що пред'являють, та реакцію особи на нього.

Протягом кількох останніх років переваги повноцінного аудіо- та відеозапису процесуального інтерв'ю стають дедалі очевиднішими для всіх учасників досудового розслідування. Для підозрюваних записи викривають зловживання тактикою, неточними чи неправильно викладеними показаннями. Для працівників правоохоронних органів записи допитів створюють певні гарантії для захисту від несправедливих звинувачень у застосуванні заборонених методів проведення слідчої (розшукової) дії або щодо ходу її проведення. Крім того, прокурори та адвокати більше не сперечаються у судовому засіданні щодо того, що сталося під час допиту: цифровий запис може містити виправдувальні показання, сприятливі для захисту, або прийоми, які посилюють позицію сторони обвинувачення, однак в обох випадках запис є очевидним підтвердженням таких фактів. Суддям за наявності аудіо- чи відеозапису простіше оцінювати суперечливі версії щодо того, що сталося під час проведення слідчої дії. На відміну від допиту, під час якого слідчий робить рукописні нотатки, а пізніше готує машинописний документ, електронні записи містять безперервний запис події, не залишаючи місця для суперечки щодо того, що говорили і чинили офіційні особи та особи, що допитувались.

Звернемо увагу на технічні та тактичні аспекти використання технічних засобів у кімнаті проведення допиту.

З цього питання цікавим та корисним, на нашу думку, виявились результати досліджень, проведених серед правоохоронних органів США. Зокрема, проєкт «Невинуватість» аналізує записи процесуальних інтерв'ю як один з основних видів захисту від звинувачень у протиправних діях та співпрацює з усіма правоохоронними органами на всій території США. У 2015 році у рамках проєкту було проаналізовано діяльність правоохоронних органів, які використовували технічні засоби фіксації під час проведення процесуального інтерв'ю з позиції застосування операційних та технічних аспектів, зокрема стосовно:

- відомчого нормативного забезпечення процедури щодо фіксації процесуального інтерв'ю та зберігання даних;

Розділ 2. Опис узагальненої моделі процесуального інтерв'ю та її складників

- типу обладнання, що використовується для запису та збереження інтерв'ю у спеціальному приміщенні;
- витрат та джерел фінансування, необхідних для забезпечення фіксації інтерв'ю³⁴.

Проект зосередився на правоохоронних органах у двох юрисдикціях – штатах Массачусетс і Вісконсин, які регулярно проводять фіксацію процесуальних інтерв'ю. Загалом було опитано працівників 111 установ правоохоронних органів.

Схоже дослідження було також проведено у США 2004 року колишнім федеральним прокурором Томасом Саліваном та його колегами, тоді було опитано працівників 238 правоохоронних установ з 38 штатів. За даними досліджень, переважна частина правоохоронців схвально ставилися до проведення допиту саме із застосуванням технічних засобів фіксації. Опитані правоохоронці підтвердили, що така практика значно зменшила кількість скарг від захисту щодо неправдивих свідчень чи порушень з боку детектива. Крім цього, детективи підкреслили, що застосування технічних засобів фіксації дозволяло їм сконцентруватися на проведенні інтерв'ю та особі, яку допитували, а не на аспектах, пов'язаних із занотовуванням показань.

Повертаючись до дослідження проєкту «Невинуватість», хочемо зосередити увагу на рекомендаціях з таких питань:

- 1 Нормативне забезпечення використання технічних засобів фіксації.
- 2 Тактичні моменти застосування.
- 3 Технічні особливості.
- 4 Навчання персоналу.

Вказане дослідження визначає критичну важливість наявності офіційних письмових документів із затвердженням процедур та рекомендацій з використання технічних засобів фіксації під час

34 <https://pivs.com/learning-center/interviews/recording-custodial-interviews/>

досудового розслідування. Для прикладу, 90% опитаних підтвердили наявність відповідної нормативної документації в підрозділах, де вони працюють. Така необхідність також підсилюється схожим досвідом інших країн, зокрема Канади та Австралії.

Гарним прикладом спеціалізованого документу може бути меморандум Департаменту юстиції США щодо електронної фіксації процесуального інтерв'ю. До загальних вимог щодо проведення процесуального інтерв'ю за допомогою технічних засобів зараховують такі:

- 1 камери та інше реєстраційне обладнання повинні бути встановлені в спеціально відведених приміщеннях для інтерв'ю. Камери треба розмістити таким чином, щоб тримати як підозрюваного, так і інтерв'юера у полі зору;
- 2 хід та учасники процесуального інтерв'ю повинні бути зафіксовані у повному обсязі таким чином:
 - запис треба починати до того, як підозрюваний увійде в кімнату, і завершити моментом, коли інтерв'юер та підозрюваний залишать кімнату;
 - на початку запису відповідальний працівник має назвати себе, особу, яку допитують, та інших присутніх, а потім оголосити про час, дату та місце запису;
 - детектив має в усній формі заявити про початок інтерв'ю за згодою з підозрюваним;
 - будь-яка перерва, що виникла під час запису з будь-якої причини, має бути поясненою, або запис має тривати під час такої перерви;
 - детектив має заявити про закінчення інтерв'ю та зазначити дату і час закінчення проведення процесуальної дії;
- 3 усі записи процесуальних інтерв'ю в рамках розслідування є доказами, а тому мають зберігатися за спеціальною процедурою.

Зазвичай, обов'язок і відповідальність за підготовку та вибір технічних засобів фіксації покладається на особу, що проводить допит, а тому може бути застосовано як аудіо-, так і відеозапис.

Під час такого вибору слідчий має розуміти, що відеозапис може забезпечити фіксацію невербальних знаків та мови тіла допитуваних, що може бути безцінним джерелом інформації для розслідування, яке втрачається в нотатках та аудіозаписах. Наприклад, результати опитування проєкту «Невинуватість» свідчать про те, що перевагу віддають відеозаписам, а не аудіозаписам.

Говорячи про тактичні особливості відеозйомки, вказане дослідження підкреслює, що ракурси камери, які охоплюють як інтерв'юера, так і особу, яку допитують, дозволяють фахівцям побачити інтерв'ю у повному, точному та збалансованому вигляді, на противагу фокусуванню камери тільки на допитуваному. За результатами опитування 70% установ повідомили про охоплення їхніми камерами як особи, яку допитують, так й інтерв'юера або про використання двох та більше камер для охоплення обох учасників.

В Україні гарним прикладом втілення таких рекомендацій може бути Національне антикорупційне бюро України, де за фінансової допомоги Європейського Союзу було введено в експлуатацію шість кімнат для проведення допитів. Ці кімнати були розроблені за кращими міжнародними практиками та обладнані стаціонарними технічними засобами фіксації. Кожна з кімнат має дві камери: одна знімає загальний план кімнати з усіма учасниками допиту, а друга — направлена безпосередньо на особу, яку допитують. Такий підхід дозволяє бачити загальну картину під час слідчої (розшукової) дії, а також дає можливість детальніше стежити за рухами та мімікою особи, яку допитують.

Ще одним важливим елементом застосування технічних засобів фіксації на практиці є навчання персоналу. Це також підтвердила переважна частина правоохоронців, опитаних у рамках проєкту «Невинуватість». Наприклад, 94% опитаних підтвердили, що проходили спеціалізоване тренування з використання технічних засобів фіксації та збереження носіїв записаної інформації. Також більшість респондентів проінформувала, що проходила навчання на робочому місці та із застосуванням техніки,

яка наявна у відповідному органі. Така методика дозволяє провести тренінг з мінімальними ресурсами та без значного відриву від роботи.

З технічного боку застосування технічних засобів фіксації процесуального інтерв'ю повинно забезпечувати належну якість зображення та звуку, а також відповідну інформаційну безпеку. Правоохоронні органи не мають єдиного підходу щодо технічних рішень із забезпечення фіксації процесуального інтерв'ю. Є приклади використання як високотехнологічних рішень, так і низькотехнологічних.

Високотехнологічні варіанти зазвичай використовуються в спеціальних кімнатах для проведення процесуальних дій та включають комплексні системи цифрового відеозапису зі встановленими відеокамерами, мікрофонами, програмним забезпеченням для запису на цифрові носії інформації. Середня вартість такої системи у США становила 14 774 доларів США, відповідно до вказаного вище дослідження. Деякі системи управління цифровими інтерв'ю мають функції, які дозволяють дослідникам одночасно записувати в декількох кімнатах, надсилати текстові повідомлення чи електронні листи детективам до кімнати проведення інтерв'ю, зберігати записи в базах даних для пошуку та експортувати записи на DVD-диски, USB-пристрої та інше обладнання. Такі функції можуть бути корисними для агентств, які проводять велику кількість інтерв'ю.

Низькотехнологічні варіанти застосування технічних засобів фіксації включають цифрові диктофони та портативні камери. Зазвичай, вказана техніка є портативною та може бути використана в будь-якому місці, де проводиться допит. Також сюди можна віднести натільні цифрові камери, що в основному використовуються патрульними поліцейськими або працівниками підрозділів спеціальних операцій. Такі камери також можуть використовуватися для запису процесуального інтерв'ю. Для невеликих підрозділів, у яких немає кімнат для проведення інтерв'ю, оснащених системами запису, натільні камери можуть бути практичною альтернативою для запису опитування.

На завершення варто підкреслити, що фіксація процесуального інтерв'ю за допомогою технічних засобів може забезпечити довгострокову ефективність проведення розслідувань та перевищить початкові витрати на придбання обладнання і навчання персоналу. Досвід правоохоронних органів з такою практикою свідчить про такі потенційні заощадження: зменшення кількості скарг з боку учасників процесу, що призводить до скорочення часу розслідування для посадових осіб; зменшення часу, витраченого на аналіз письмових показань; зменшення кількості судових скарг та заяв щодо неправомірної поведінки правоохоронців під час проведення допиту.

2.2.3. Програмне забезпечення

Технологічний прогрес останніх трьох-чотирьох десятиліть охопив майже всі аспекти нашого особистого та професійного життя. Нині ми вже маємо новітні пристрої і системи, проєктори та високошвидкісний доступ до Інтернету, що сприяють більш широкому та безпосередньому застосуванню електронних записів та документів, які стають необхідною й ефективною частиною повсякденного життя.

Зазвичай, комерційні організації зацікавлені у впровадженні новітніх інформаційних технологій для досягнення своїх бізнес-цілей з отримання конкурентної переваги, підвищення продуктивності або полегшення бізнес-процесів у роботі чи управлінні. У правоохоронній сфері технічні засоби також використовуються у діяльності задля досягнення ефективності нових форм управління.

Технології не лише обіцяють поліпшити ефективність того чи іншого правоохоронного органу в боротьбі зі злочинністю, але й можуть посилити його «професійний статус» та підкреслити його місце в системі органів правопорядку. Враховуючи, що саме інформація є необхідною складовою для ефективної діяльності органу, природно, що правоохоронці будуть використовувати новітні інформаційні технології. На сьогодні переважна частина

правоохоронних органів інвестує в інформаційні технології для збільшення їхньої здатності зберігати та обробляти великі обсяги інформації; покращення своїх розвідувальних та слідчих можливостей; забезпечення електронного доступу до кримінальних проваджень та іншої інформації, пов'язаної з їхньою професійною діяльністю.

У цій ситуації органи правопорядку від комерційних організацій відрізняє те, що використання ними інформаційних технологій для підвищення продуктивності в роботі та управлінні не залежить від ринкових міркувань, а є результатом зовнішніх вимог до публічної підзвітності з погляду економічності, справедливості та відповідності нормам чинного законодавства.

З вищевикладеного стає очевидним вплив розвитку інформаційних технологій на вдосконалення процесу досудового розслідування, зокрема і на проведення процесуального інтерв'ю. Про це ще у 1996 році замислились інструктори Федерального бюро розслідувань США (ФБР), що проводили навчання для рекордної на той час кількості нових агентів. Їм було потрібне програмне забезпечення, яке б дозволило їхнім студентам практикувати навички проведення процесуального інтерв'ю та отримувати відповідні відгуки та коментарі. Крім цього, працівники ФБР планували, щоб така система також могла використовуватись як навчальний інструмент і для детективів з метою вдосконалення їхніх навичок в інтерв'юванні.

Так, у травні 1998 року працівники Академії ФБР та Лабораторії прикладної фізики університету імені Джона Гопкінса завершили роботу над дизайном такого програмного забезпечення і представили продукт з назвою «Майк Сіммен» (тобто імітований чоловік). Програма отримала чотири рівні складності: початковий, середній, вищий та професійний, а також досить широке функціональне наповнення. Наприклад, у процесі інтерв'ю з «Майком» відповіді могли змінюватися від одного інтерв'юера до іншого з пізнавальної позиції до захисної або навіть брехливої. Зміни відбувалися через те, що «Майк» реагує на характер запитань, типові моделі поведінки, а також конкретний сценарій та зміст

інтерв'ю (наприклад, винуватість чи невинуватість). Користувачі також мали можливість бачити під час допиту «тіло Майка», який сидів перед ними в одній частині екрана, та великим планом його обличчя в іншій частині³⁵.

Це програмне забезпечення використовувалося як доповнення до теоретичних занять для всіх агентів ФБР, які проходили навчання з 1 жовтня 1998 року. Крім цього, з початку 1999 року копії такого програмного забезпечення було надано всім відділенням ФБР на місцях. Інструктори повідомляли про помітне вдосконалення навичок проведення допиту в тих, хто проходив курс за допомогою цього програмного забезпечення.

Нині з розвитком новітніх інформаційних технологій уже розроблено достатню кількість програмних продуктів, що можуть застосовуватися не тільки у навчанні, але і у практичній діяльності під час процесуального інтерв'ю. Наявне програмне забезпечення можна розділити за спеціалізацією на три основні категорії:

- 1 програмне забезпечення для підготовки та проведення процесуального інтерв'ю з урахуванням плану, виділених запитань та наявних доказів. Сюди також можна віднести і системи електронного документообігу в кримінальному процесі, які мають бланки відповідних документів та дозволяють фіксувати результати проведення допиту безпосередньо в системі;
- 2 програмне забезпечення, пов'язане з технічною фіксацією процесу проведення інтерв'ю;
- 3 допоміжне програмне забезпечення для перетворення голосового файлу у текстовий формат.

Кожну із вказаних вище категорій ми спробуємо розкрити в деталях на конкретних прикладах наявного на сьогодні програмного забезпечення. Насамперед ми зосередимося на першій категорії програмного забезпечення, де нас цікавить власне допомога у вирішенні питання щодо ефективності проведення

35 Einspahr, O. The Interview Challenge: Mike Simmen versus the FBI. FBI Law Enforcement Bulletin. 2000;69 (4):16–20.

допиту в частині отримання необхідної та правдивої інформації, а не її фіксації.

Так, програмне забезпечення TILES System — система управління процесуальним інтерв'ю, яка є одним із гарних прикладів спеціалізованого програмного забезпечення. Це програмне забезпечення покликане покращити навички з підготовки до проведення допиту та забезпечити дотримання визначеного плану в процесі допиту³⁶.

Систему TILES System of Interview Management розробили колишні працівники правоохоронних органів. Вона поєднує в собі сучасні стандарти кримінального розслідування Великобританії, які наразі широко визнані одними з найкращих практик низкою інших юрисдикцій у Європі, Канаді, Новій Зеландії та Австралії. Крім цього, ця система розроблена для забезпечення ефективного проведення інтерв'ю як правоохоронцями, так і працівниками комерційних організацій (відділами внутрішньої безпеки чи роботи з персоналом).

TILES System дозволяє значно скоротити час підготовки на план проведення процесуального інтерв'ю, підвищує можливості якісного підбору тактики проведення допиту та стратегічного використання доказів, дозволяє легко адаптуватись у процесі отримання нової інформації, сприяє підвищенню ефективності проведення допиту через синергію між детективом та процесуальним керівником.

Програмне забезпечення TILES System забезпечує цінність на кожному етапі процесу інтерв'ю. Перед початком інтерв'ю TILES System забезпечує дотримання формалізованої структури, в рамках якої інтерв'юери можуть підготувати стратегічний план проведення інтерв'ю, що включає чіткі цілі, встановлені для кожного з етапів інтерв'ю. Після підготовки стратегії інтерв'ю користувачі можуть додавати тактичні примітки, призначені допомогти виконати встановлені плани. Наявність гіперпосилання на документи, а також картографічні та графічні дані створюють

36 <https://vimeopro.com/user24326653/npuc/video/281040010?fbclid=iwar1e7zzklizfznaezw-79daupncw7homvc78gpba2q0r6f-dihiec16l55ye>

під час інтерв'ю стратегічну перевагу для інтерв'юера. Після завершення інтерв'ю експортований звіт про його проведення надає інтерв'юерам та процесуальним керівникам доступний для пошуку робочий документ або інструмент для брифінгу.

Завершуючи огляд цього програмного продукту, потрібно відзначити також і навчальний аспект, оскільки TILES System використовувалась у процесі навчання спеціалізованого курсу з проведення процесуального інтерв'ю та отримала позитивні відгуки учасників. Під час проведення теоретичних занять, що охоплюють теми структури інтерв'ю та стратегічного використання доказів, саме TILES стає у пригоді студентам. Це логічно, оскільки мозок обробляє візуальний контент у 60000 разів швидше, ніж текст, а понад 60% матеріалу студенти «обробляли візуально».

У контексті першої категорії програмного забезпечення, що використовується під час проведення процесуального інтерв'ю, необхідно також згадати програмне забезпечення з електронного кримінального провадження (далі—ЕКП), що є прогресивною формою процесуального документообігу. Такі електронні системи використовуються та довели свою ефективність у багатьох країнах світу: Естонії, Фінляндії, Швеції, Нідерландах, Австрії, Сінгапурі, Південній Кореї, США (окремі штати) та ін.

Нещодавно електронне кримінальне провадження почали використовувати Грузія, Казахстан та Молдова. ЕКП у деяких країнах застосовується як повна заміна паперового провадження (Естонія), так і паралельно із провадженнями у паперовому вигляді (Чехія).

ЕКП спрямоване на спрощення процедури складання, зберігання, погодження, затвердження, направлення процесуальних документів між різними суб'єктами кримінального провадження. В частині проведення процесуального інтерв'ю та використанні його результатів ЕКП використовується для:

- зниження затрат часу, сил та засобів під час ведення процесуального інтерв'ю (фіксація проводиться електронно в межах однієї системи);

- підвищення ефективності взаємодії між різними учасниками кримінального провадження;
- мінімізації ризиків щодо зміни відомостей у процесуальних документах;
- доступу до матеріалів уповноваженими особами в будь-який час та в режимі реального часу;
- усунення подвійної реєстраційної роботи—вхідні та вихідні документи під час надсилання автоматично реєструються системою;
- уникнення необхідності складання процесуальних документів у паперовому форматі;
- забезпечення схоронності матеріалів кримінального провадження (зниження ризиків щодо втрати процесуальних документів);
- підвищення оперативності та, відповідно, ефективності нагляду прокурора за проведенням досудового розслідування.

Розроблення електронної системи для впровадження ЕКП є питанням технічного, правового та організаційного характеру. Від системного вирішення цих питань, а також переходу на повне чи часткове ЕКП залежить і необхідність внесення змін до КПК України.

До другої категорії програмного забезпечення належать програми, пов'язані з технічною фіксацією процесу проведення інтерв'ю. Нині є багато таких розроблених програмних продуктів, які забезпечують аудіо- та відеофіксацію навіть нашого особистого повсякденного життя. Тепер нікого не здивуєш наявністю систем відеонагляду вдома, в офісі та навіть в автомобілі.

Сучасна технічна система фіксації інтерв'ю зазвичай є комплексним продуктом, який включає в себе як технічні засоби фіксації (камери, мікрофони тощо), так і програмні продукти, що дозволяють записувати, обробляти, аналізувати, передавати

та зберігати зафіксовану інформацію.

Одним з прикладів такої системи може бути Indico Recorder компанії Indico Systems. Indico Recorder – це комплексна інформаційна система, що володіє всіма функціями, необхідними для детального запису будь-яких дій чи ситуацій. Програмне забезпечення має інтуїтивний інтерфейс з можливостями запису, збереження та оптимізації накопиченої інформації. Система має три комплектації на вибір:

- 1 система для спеціально обладнаних кімнат для проведення процесуальних дій з нерухомими камерами. Вона укомплектована персональним комп'ютером зі встановленим програмним забезпеченням, двома HD-камерами PTZ та двома високочутливими мікрофонами;
- 2 мобільна система, що ідеально підходить для невеличких поліцейських офісів, оскільки є досить легкою та транспортабельною. Вона укомплектована ноутбуком зі встановленим програмним забезпеченням, двома USB, HD-камерами та двома USB високочутливими мікрофонами;
- 3 переносна система, що може використовуватися для проведення слідчих (розшукових) дій за межами приміщень органу розслідування. Вона оснащена планшетом із вбудованою камерою та встановленим програмним забезпеченням, камерами, а також USB високочутливими мікрофонами³⁷.

Наостанок потрібно згадати про новітнє програмне забезпечення, що може допомогти фіксувати чи аналізувати записану інформацію. З розвитком сучасних інформаційних технологій кількість допитів, проведених виключно за допомогою технічних засобів фіксації, зростає. Тим паче, що такий підхід дозволено чинним законодавством, про що зазначалося у попередніх підрозділах.

Але чи достатньо мати тільки відеофайл з матеріалами допиту? Деякі науковці наполягають, що електронний запис має

³⁷ <http://www.indicosys.com/products/>

супроводжуватися письмовим протоколом інтерв'ю або транскриптом відеозапису. Такий підхід дозволяє отримати швидкий доступ до показань допитуваної особи для інших слідчих, які працюють з цим провадженням, або для процесуального керівника.

У такій ситуації у пригоді можуть стати цифрові системи та методи обробки звуку. Наприклад, уже є низка програмних продуктів, здатних перетворювати усне мовлення у текст та передавати текстовий файл користувачеві³⁸. За необхідності, мовлення або текст можуть бути перекладені на одну або декілька різних мов. Деякі системи конверсії та передачі мовлення і тексту працюють навіть у режимі реального часу³⁹. Цей винахід додатково забезпечує засіб відображення, накопичення та обробки переданого тексту в межах окремого поля перегляду на приймальному пристрої (комп'ютері) та засобу передачі програмного забезпечення, що полегшує передачу, відображення, накопичення та обробку тексту.

Висновки до розділу «Опис узагальненої моделі процесуального інтерв'ю та її складників»

2.1. Аналізуючи кожен елемент узагальненої моделі процесуального інтерв'ю, можна відзначити такі їхні особливості:

- Планування та підготовка. Цей етап має включати в себе отримання якомога більше базової інформації про справу, яка розслідується, визначення мети інтерв'ю, складання плану допиту та підготовку організаційних моментів інтерв'ю.
- Встановлення контакту. Визначальний для подальшого ефективного проведення допиту етап, який полягає у створенні комфортних умов для

38 <https://blog.hubspot.com/marketing/voice-to-text>

39 <https://patents.google.com/patent/US6820055B2/en>

встановлення психологічного контакту та його підтриманні без примусу щодо особи.

- Роз'яснення прав та порядку проведення. Роз'яснення правових питань допитуваному щодо процесуальних прав особи, порядку допиту, забезпечення процесуальних гарантій у доступній формі.
- Отримання інформації. Включає в себе вільну розповідь, під час якої визначається тема та події для розповіді та надання пояснень без жодних зупинок чи переривань з боку слідчого. Далі слідчий може ставити уточнювальні додаткові питання, представляти докази.
- Завершення. Включає в себе підсумовування отриманої інформації, завершення інтерв'ю та закінчення запису.
- Оцінка. Полягає як в оцінці отриманої інформації, так і оцінці якості проведеного інтерв'ю.

2.2. Усі стадії узагальненої моделі процесуального інтерв'ю спрямовані на досягнення єдиної мети — отримання якомога більшої кількості точної та надійної інформації про обставини злочину задля ефективного розслідування.

2.3. Однією з ключових умов ефективного процесуального інтерв'ю є належне місце для його проведення, яке повинно забезпечувати належний рівень конфіденційності та комфорту, а також мати технічні засоби фіксації. Органи правопорядку зарубіжних країн мають детальні інструкції з правил використання кімнати допиту та правил поведінки в ній. Водночас можна констатувати недостатню увагу до облаштування кімнат для допиту в українських органах правопорядку.

2.4. Позитивною тенденцією останніх років є проведення повноцінного аудіо- і відеозапису процесуального інтерв'ю, переваги якого стають очевидними для всіх учасників досудового розслідування. Офіцери органів правопорядку зарубіжних країн зазначають, що

застосування технічних засобів фіксації дозволяє їм сконцентруватися більше на проведенні інтерв'ю та особі, з якою проводиться інтерв'ю, і не відволікатися на аспекти, пов'язані із занотовуванням показань.

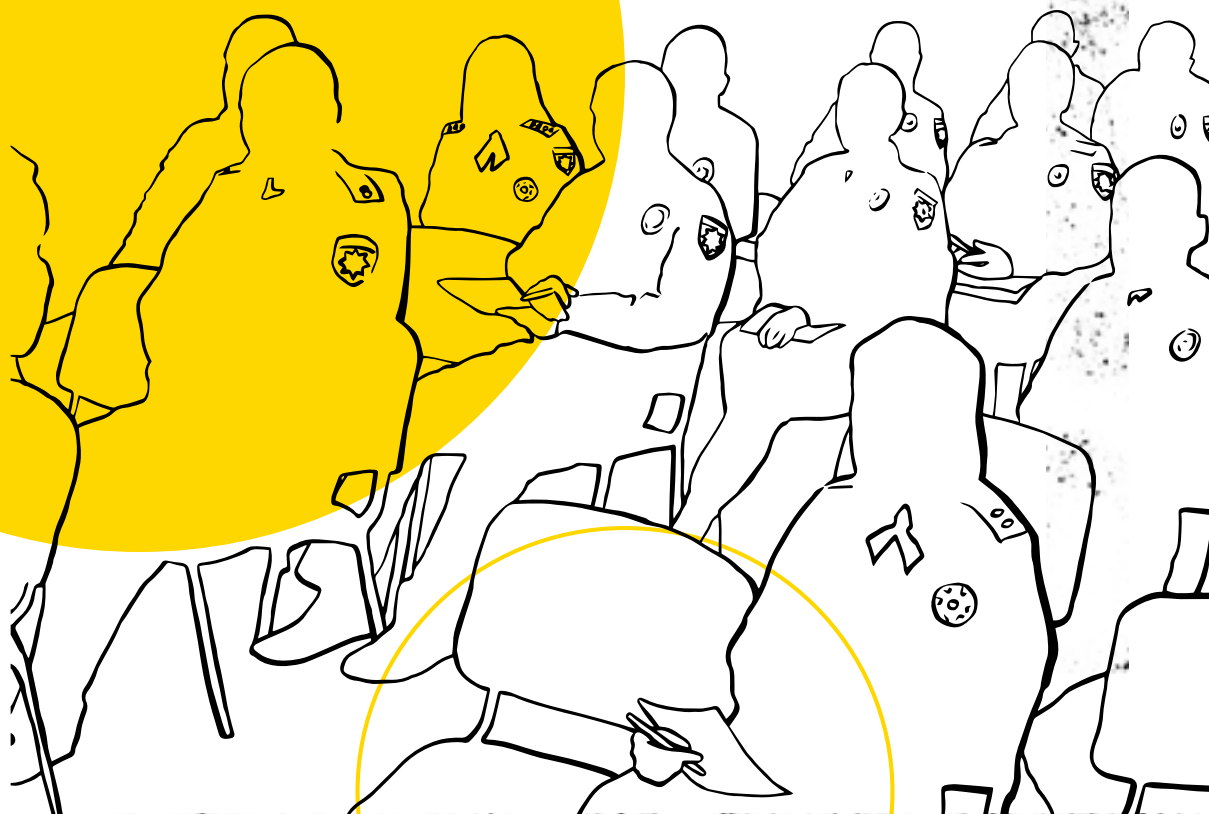
2.5. Органи правопорядку активно інвестують кошти в інформаційні технології, зокрема пов'язані з процесуальним інтерв'ю. Різноманіття програмного забезпечення у цій сфері дозволяє покращувати навички слідчих у проведенні процесуального інтерв'ю через навчання, забезпечувати технічну фіксацію процесу проведення інтерв'ю, а також перетворювати голосовий файл у текстовий. Усе зазначене спрямовано на підвищення якості та ефективності проведення процесуального інтерв'ю і, як наслідок, органів правопорядку в цілому.

Використані джерела

- 1 Boyle, M., & Vullierme, J.-C. (2018, October). *A brief introduction to investigative interviewing. A practitioner's guide*. Retrieved from Council of Europe: <https://m.coe.int/guide-to-investigative-interviewing/16808ea8f9>
- 2 Caso, A., Gabbert, F., & Wright, G. (2019). Exploring the impact of question types and order on witnesses' confidence. *Unpublished paper*. Stavern.
- 3 CFIS. (2004). *Practical guide to investigative interviewing*. Bramshill, Hampshire, UK: Centre for Investigative Skills: Central Police Training and Development Authority: England.
- 4 College of Policing. (2019, March 18). *Investigative interviewing*. Retrieved from College of Policing: <https://www.app.college.police.uk/app-content/investigations/investigative-interviewing/#planning-and-preparation>
- 5 Granhag, P. A., & Hartwig, M. (2015). The Strategic Use of Evidence Technique: A Conceptual Overview. In P.A. Granhag, A. Vrij, & B. Verschuere, *Detecting Deception: Current Challenges and Cognitive Approaches*. Chichester, West Sussex, UK:

Wiley-Blackwell.

- 6 Granhag, P. A., Strömwal, L. A., & Hartwig, M. (2007). The SUE Technique: The way to interview to detect deception. *Forensic Update*(88), 25–29.
- 7 Granhag, P. A., Strömwall, L. A., Willén, R. M., & Hartwig, M. (2013). Eliciting cues to deception by tactical disclosure of evidence: The first test of the Evidence Framing Matrix. *Legal and Criminological Psychology*.
- 8 Hartwig, M. (2005). *Interrogating to detect deception and truth: Effects of strategic use of evidence*. PhD dissertation. Sweden: Department of Psychology, Gothenburg University.
- 9 Hartwig, M., Granhag, P. A., & Luke, T. (2014, 02). Strategic Use of Evidence During Investigative Interviews: The State of the Science. *Credibility Assessment: Scientific Research and Applications*, 1–36.
- 10 Hartwig, M., Granhag, P. A., Strömwall, L. A., & Kronkvist, O. (2006, 11). Strategic Use of Evidence during police interviews: When training to detect deception works. *Law and human behavior*, 30, 603–19.
- 11 NCF. (1996). *Investigative interviewing: a practical guide*. England: Bramshill Training & Development Unit: National Crime Faculty.
- 12 New Zealand Police. (2012, June 14). *Police Interrogation Manuals*. Retrieved from FYI.ORG.NZ: <https://fyi.org.nz/request/244/response/2484/attach/html/4/Investigative%20interviewing%20doctrine.pdf.html>
- 13 Ord, B., Shaw, G., & Green, T. (2015). *Investigative Interviewing Explained*. Australia: LexisNexis Butterworths.
- 14 Schollum, M. (2005). *Investigative interviewing: THE LITERATURE*. Wellington: Office of the Commissioner of Police: New Zealand Police.
- 15 Sheperd, E. (1991). Ethical interviewing. *Policing*, 7(1), 42–60.

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ ЧИННОЇ СИСТЕМИ
ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ
ПРАВООХОРОННИХ
ОРГАНІВ УКРАЇНИ З ПИТАНЬ
ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТІВ

3.1

ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Навички проведення допиту є ключовими в діяльності слідчих (детективів), прокурорів та оперативних працівників. При цьому якість проведення допитів на практиці багато в чому залежить від обсягу та змісту професійної підготовки правоохоронців. Допит підозрюваних у кримінальних справах повинні проводити фахівці, тому його належне проведення передбачає спеціальну підготовку⁴⁰. Звертаючись до аналізу системи підготовки у сфері проведення допитів в Україні, поряд з іншим, доцільно враховувати досвід передових зарубіжних країн та наявні тенденції щодо розвитку міжнародних стандартів у цій сфері.

Щодо останніх варто звернути увагу на тематичну доповідь колишнього Спеціального доповідача ООН з катувань Хуана Мендеса, представлену в Генеральній Асамблеї ООН (A/71/298), із закликом розробити універсальний протокол процесуального інтерв'ю і супутніх гарантій. У цій доповіді та в розробленому на її ґрунті довідковому документі, покладеному в основу майбутнього протоколу, наголошується на необхідності приділити особливу увагу питанням належної професійної підготовки співробітників правоохоронних та інших органів, що проводять опитування осіб. Зокрема наголошується, що треба забезпечити не лише теоретичну, але й практичну складову підготовки; приділити в ході навчання особливу увагу питанням підготовки до проведення допиту, відпрацювання конкретних версій, фіксації ходу проведення допиту, аналізу результатів його проведення, особливостям роботи з уразливими категоріями осіб, дотриманню прав людини тощо.

Узагальнене звернення до досвіду найпрогресивніших країн світу щодо переходу від проведення допитів у класичному розумінні до запровадження процесуального інтерв'ю (Австрія, Норвегія та безумовний флагман цього напрямку — Велика

⁴⁰ Європейський комітет із питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (ЕКПТ), 12 Загальна доповідь, п. 34, 2002.

Британія) дозволяє виокремити кілька моментів. По-перше, для ефективного виконання правоохоронцями своїх повноважень у сфері проведення процесуального інтерв'ю важливі акценти в ході їхньої підготовки мають перебувати в площині логіки, психології та етики професійної діяльності. Йдеться про: вміння врегульовувати проблемні ситуації; навички аналітичної роботи та критичного мислення; знання про співчуття та емпатію; вербальні та невербальні навички спілкування; етичну та професійну відповідальність. По-друге, відповідні знання та навички правоохоронці набувають поступово в кілька етапів: 1) в ході здобуття професійної освіти в поліцейській академії, де вони отримують базові уявлення про проведення процесуального інтерв'ю (загалом до 5 днів); 2) в ході проходження спеціалізованих тренінгів, що проводяться як на початковому етапі роботи, так і через певні проміжки часу з періодичністю раз на 2–3 роки (загалом таке навчання триває протягом 2–3 тижнів).

Вітчизняна система професійної підготовки слідчих (детективів), прокурорів та оперативних працівників також передбачає як базову підготовку майбутніх правоохоронців у ході здобуття юридичної освіти, так і спеціальну підготовку осіб, які вже перебувають на посадах слідчих (детективів), прокурорів та оперативних працівників.

Базова підготовка полягає у здобутті повної вищої юридичної освіти в одному з наявних закладів вищої освіти. Згідно з вітчизняним законодавством, допит, як і будь-яку слідчу (розшукову) дію, уповноважені проводити лише слідчі, прокурори, а також працівники оперативних підрозділів на підставі письмового доручення вищезазначених осіб (ст. 36, 40, 41 КПК України). При цьому обов'язковою вимогою для посади слідчого та прокурора є наявність повної вищої юридичної освіти, яка і є базовою підготовкою для особи, уповноваженої проводити допит. Така підготовка здійснюється як у спеціалізованих (поліцейських) навчальних закладах, так і в загальних університетах.

Спеціальна підготовка охоплює будь-яке подальше спеціалізоване набуття нових або удосконалення наявних навичок та знань

особами, котрих відібрано або призначено на відповідні посади в органах правопорядку. Така підготовка передбачає: 1) **первинну професійну підготовку** відібраних або призначених на посади осіб до початку виконання ними своїх службових обов'язків (зокрема й **перепідготовку** осіб, котрі раніше працювали в органах правопорядку на інших посадах); 2) періодичне **підвищення кваліфікації** та систематичну **службову підготовку** осіб, котрі працюють на відповідних посадах; 3) **додаткову** підготовку осіб, котрі працюють на відповідних посадах (участь в окремих тренінгах, семінарах, зустрічах з обміну досвідом тощо).

3.2 БАЗОВА ПІДГОТОВКА

Базова юридична підготовка може здійснюватися в юридичному навчальному закладі. На сьогодні в Україні є близько 130 правничих шкіл, які здійснюють юридичну підготовку. Втім, випускники далеко не всіх цих закладів вищої освіти (ЗВО) безпосередньо зорієнтовані на подальшу роботу на посадах слідчих (детективів), прокурорів та працівників оперативних підрозділів. Обійняти ці посади переважно претендують випускники закладів вищої освіти двох категорій:

- 1 спеціалізовані заклади вищої освіти правоохоронної системи (Національна академія внутрішніх справ України, Харківський національний університет внутрішніх справ, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Львівський державний університет внутрішніх справ, Одеський державний університет внутрішніх справ, Донецький юридичний інститут МВС України, Луганський державний університет внутрішніх справ ім. Е. О. Дидоренка;
- 2 декілька класичних університетів та спеціалізованих юридичних правничих закладів вищої освіти (Національний юридичний університет ім. Я. Мудрого, Львівський національний університет ім. І. Франка, Київський національний університет ім. Т. Шевченка, Національний університет «Одеська юридична академія» та інші).

Аналіз навчальних планів та відповідного навчально-методичного забезпечення, що доступні на офіційних сайтах названих вище закладів вищої освіти⁴¹, свідчить про те, що навчальна програма

41 www.naiu.kiev.ua/
univd.edu.ua/
dduvs.in.ua/
www.lvduvs.edu.ua/
oduvs.edu.ua/
www.dli.donetsk.ua/
nlu.edu.ua/
www.lnu.edu.ua/
www.univ.kiev.ua/ua/
onua.edu.ua/
napu.com.ua

жодного з них не містить окремої дисципліни чи курсу, сфокусованих на комплексному формуванні знань та навичок проведення допиту. Фактично пов'язані з проведенням допиту питання роз'єднано та розпорошено по цілій низці навчальних дисциплін, присвячених або суто процесуальним, або суто криміналістичним, чи лише психологічним, чи іншим аспектам досудового розслідування. Йдеться про такі дисципліни, як: «Юридична психологія», «Криміналістика», «Кримінальний процес», «Досудове розслідування», «Практикум зі складання процесуальних документів»^{42,43}.

Зокрема, процесуальний порядок проведення допиту здобувачі вищої освіти вивчають у рамках навчальної дисципліни **«Кримінальний процес»** окремо від тактичних, організаційних та психологічних аспектів. Цю тему вивчають разом з усіма іншими слідчими (розшуковими) діями в межах теми «Провадження слідчих (розшукових) дій». Вивчення теми переважно охоплює аналіз положень КПК, що регламентують процедуру проведення допиту з урахуванням особливостей, передбачених для допиту різних категорій учасників кримінального провадження, допиту слідчим суддею та допиту із застосуванням відеоконференції. На вивчення *всього комплексу* слідчих (розшукових) дій⁴⁴ у межах навчальної дисципліни **«Кримінальний процес»** у різних закладах вищої освіти виділено лише від 8 до 20 аудиторних годин. Тобто безпосередньо проведенню допиту може бути присвячено не більш ніж 2–4 години.

Також процесуальний порядок проведення допиту вивчають у межах навчальної дисципліни **«Досудове розслідування»**. Проте й тут тематика допиту також розглядається не окремо, а спільно з іншими слідчими (розшуковими) діями. У більшості аналізованих нами ЗВО здобувачі вищої освіти розглядають усю

42 В окремих правничих школах дисципліни можуть мати дещо відмінні назви, проте загальне їхнє коло лишається відносно уніфікованим.

43 Для здобувачів вищої освіти, які навчаються на факультетах підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції (майбутні працівники оперативних підрозділів), коло таких навчальних дисциплін є меншим та не охоплює: «Досудове розслідування» та «Практикум зі складання процесуальних документів».

44 В окремих ЗВО в межах цієї теми на додаток до процесуального порядку гласних слідчих (розшукових) дій розглядається й процесуальний порядок проведення негласних.

тему «Процесуальний порядок проведення слідчих (розшукових) дій» протягом 8 аудиторних годин. Тому питання проведення допиту тут вивчають лише поверхово.

Викладач ЗВО

Практично допит ми згадуємо лише як одну з перших слідчо-розшукових дій. Тобто на лекції чи практичному занятті на це відведено практично хвилин 20, тому що треба ще охопити всі інші слідчо-розшукові дії, а вони за процедурою більш жорсткі, ніж допит.

Організацію і тактику проведення допиту передбачено в навчальних програмах аналізованих ЗВО як окрему тему в межах навчальної дисципліни «**Криміналістика**». На вивчення цієї теми в різних ЗВО виділено від 4 до 10 аудиторних годин. Самі викладачі вважають таку кількість годин недостатньою для отримання відповідних знань та навичок.

Викладач спеціалізованого ЗВО

У нас на «Криміналістиці» є тема «Тактика проведення допитів», на яку передбачено 2 години лекцій, 2 години семінарів та 2 години практичних занять. Очевидно, що цього недостатньо.

Психологічні особливості проведення допиту можуть викладатись окремо в межах навчальної дисципліни «**Юридична психологія**». Проте в деяких навчальних закладах психологічні особливості проведення допиту розглядаються разом з усіма іншими слідчими (розшуковими) діями, що, відповідно, зменшує обсяг виділеного на цю тему часу. Найчастіше на вивчення психологічних особливостей проведення допиту відводиться 4 аудиторні години, з яких 2 години — лекційне заняття і 2 години — семінарське чи практичне.

Окремо відпрацьовуються загальні навички складання протоколів. У більшості проаналізованих навчальних програм ЗВО передбачено тему «Складання процесуальних документів під час проведення слідчих (розшукових) дій» у рамках навчальної дисципліни «**Практикум складання процесуальних документів**».

Аналіз тематичних планів з цієї навчальної дисципліни свідчить, що окремої теми, присвяченої саме складанню протоколу допиту, немає. З огляду на те, що на опанування здобувачами вищої освіти навичок складання всіх процесуальних документів під час проведення слідчих (розшукових) дій виділено від 4 до 8 аудиторних годин, питання складання протоколу допиту, як правило, окремо не розглядається.

Варто зазначити, що навчальні дисципліни далеко не завжди належно узгоджені між собою за змістом, логікою та хронологією. Зокрема трапляється, що слухачі вивчають дисципліни, які не можна засвоїти без попереднього вивчення інших предметів, або що є необґрунтовано великий проміжок часу між тісно пов'язаними дисциплінами, протягом якого отримані знання без підкріплення починають забуватися.

Викладач спеціалізованого ЗВО

У нас є психологиня, яка каже: «Курсанти ще не вивчили “кримінальний процес”, а я їм повинна давати “психологію слідчого”. Але ж вони ще Кодекс не бачили!»

Викладач спеціалізованого ЗВО

На «Криміналістиці», коли ми читаємо «Тактику допиту», нам доводиться вчити їх кримінального процесу, оскільки вони ще не вивчали слідчі дії. Фактично до криміналістики вони ще не готові й близько.

Викладач спеціалізованого ЗВО

«Кримінальне право та процес» починають читати одночасно, а «Криміналістику» вивчають через рік. А має бути все одночасно: і юридичні дисципліни, і психологію треба викладати одночасно. Припустимо, ми вчимо процес допиту, потім минає рік, і ми починаємо вчити криміналістику або процесуальне оформлення допиту й дивуємося, що вони не розуміють.

Окремою проблемою є використання переважно лекційних та семінарських форм занять, що спрямовані надавати слухачам теоретичні знання без формування практичних навичок.

Викладач спеціалізованого ЗВО

Просто розписується методика проведення допиту. Рольової гри як такої немає.

67% опитаних у дослідженні слідчих проходили навчання з особливостей тактики проведення допитів під час базової підготовки у ЗВО МВС України. При цьому високою якістю базової підготовки ЗВО з питань проведення допиту вважають лише 27% опитаних, у той час як 14% вважають її низькою, а 59% середньою.

У ході проведення фокус-груп деякі слідчі зазначили, що через відсутність відповідної теоретичної підготовки та належного відпрацювання навичок проведення допитів в університетах вони переважно навчалися проводити допити під час практики в різних підрозділах органів правопорядку або вже під час самостійної роботи.

Слідчий

Нас навчали тільки базових знань: які бувають сліди, які бувають експертизи щодо видів зброї — тобто такі загальні питання. У нас не було жодних спеціалізованих занять з тактики проведення допитів та якихось рольових вправ.

Слідчий

Якщо мова йде про навчання допиту, то його взагалі не було. Більше грала роль практика після 2 курсу і відповідні підрозділи за місцем проживання та реєстрації, там більше стикалися з особливостями проведення, тактикою. Коли нам довіряли бути присутніми під час допитів, коли довіряли справи простіші, щоб подивитися, як ти почуваєшся, можеш налагоджувати контакт чи ні.

Викладене свідчить про дещо інше, ніж у передових з точки зору запровадження методики процесуального інтерв'ю країнах, підходи до побудови базової підготовки правоохоронців. Фактично в жодному із закладів вищої освіти в програмах базової підготовки слідчих (детективів), прокурорів та оперативних працівників немає єдиної, сфокусованої саме на особливостях проведення допитів навчальної дисципліни. Зазначені питання розпорошено по цілій низці навчальних дисциплін різної тематики («Юридична психологія», «Криміналістика», «Кримінальний процес», «Досудове розслідування», «Практикум зі складання процесуальних документів»). Навіть у межах цих дисциплін особливості проведення допиту часто не розглядаються окремо, а «розминаються» в межах великих тем (наприклад, присвячених великому комплексу слідчих (розшукових) дій). При цьому кількість годин, відведених на вивчення окремих аспектів проведення допиту, є доволі невеликою та може суттєво відрізнятись в різних ЗВО.

3.3 СПЕЦІАЛЬНА ПІДГОТОВКА

3.3.1. Первинна професійна підготовка та перепідготовка

Під **первинною професійною підготовкою** уповноважених на проведення допиту осіб розуміємо спрямоване на набуття спеціальних професійних навичок навчання, яке проходять уперше призначені на посаду слідчі (детективи), оперативні працівники та прокурори безпосередньо перед початком виконання ними своїх службових обов'язків.

Первинна професійна підготовка поліцейських чітко внормована та відбувається на базі закладів вищої освіти МВС України⁴⁵. Загальна тривалість навчання поліцейських, яких після здобуття вищої юридичної освіти вперше прийнято на службу в поліцію на посади слідчих, починаючи з 2018 року, триває протягом 24 навчальних днів⁴⁶ (раніше, в період з 2016 до 2018 року, тривала 80 навчальних днів)⁴⁷.

У межах первинної **професійної підготовки поліцейських, яких уперше прийнято на службу в поліцію на посади слідчих**, не передбачено окремої дисципліни чи курсу, сфокусованих на комплексному формуванні знань та навичок проведення допиту. Так само, як і в ході базової підготовки, пов'язані з проведенням допиту питання роз'єднано та розпорошено по низці різних навчальних дисциплін⁴⁸.

45 Закон «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р.;

«Положення про організацію післядипломної освіти працівників Національної поліції», затверджене Наказом МВС України від 24.12.2015 р. № 1625;

«Положення про організацію первинної професійної підготовки поліцейських, яких вперше прийнято на службу в поліцію», затверджене наказом МВС України від 16.02.2016 р. № 105.

46 Типовий навчально-тематичний план спеціалізації слідчих Національної поліції України, затверджений 20 лютого 2018 року.

47 Типовий навчальний план первинної професійної підготовки поліцейських, яких вперше прийнято на службу в поліцію на посади слідчих (на основі вищої юридичної освіти), затверджений 10 жовтня 2016 року.

48 Типовий навчально-тематичний план спеціалізації слідчих Національної поліції України, затверджений 20 лютого 2018 року.

Зокрема, в межах дисципліни **«Досудове розслідування в кримінальному провадженні»**, на яку загалом виділено 40 навчальних годин⁴⁹, лише 2 з 26 тем можуть опосередковано стосуватися допиту — «Слідчі (розшукові) дії» та «Фіксування кримінального провадження». Проте, з огляду на надзвичайно великий обсяг питань у кожній з цих тем, тема проведення допиту в межах цієї дисципліни реально не розкривається.

У межах дисципліни **«Основи криміналістики»** (загальний обсяг 30 навчальних годин)⁵⁰ пропонується вивчення 21 теми, з яких лише одна стосується безпосередньо допиту, а саме: «Тактика допиту». За таких умов реально на цю тему може бути відведено до 2-х аудиторних годин.

За дисципліною **«Практикум зі складання процесуальних документів»** (загалом 10 навчальних годин)⁵¹ пропонується вивчення 10 тем, з яких лише одна опосередковано стосується допиту, а саме: «Процесуальні документи, які стосуються провадження слідчих (розшукових) дій». Через велику кількість таких процесуальних документів, вочевидь, питанням фіксації допиту фактично увага тут не приділяється.

Корисною для розвитку навичок проведення допиту може бути дисципліна **«Ефективна комунікація»**, в рамках якої передбачено вивчення тем: спілкування; невербальна комунікація; офіційне спілкування; діалог; конфлікт та маніпуляція; офіційне спілкування (опитування) у діяльності працівників слідчих підрозділів; створення довірливих стосунків з громадянами в ході спілкування (опитування); підготовка до проведення спілкування (опитування); практичні навички спілкування (опитування) громадян. Водночас ця дисципліна, по-перше, не фокусується суто на особливостях проведення допиту, а по-друге, на її вивчення загалом відведено лише 4 навчальні години⁵².

49 З яких 36 годин відведено на лекції та лише 4 години — на практичні заняття.

50 З яких 24 години відведено на лекції та 6 годин — на практичні заняття.

51 З яких 4 години відведено на проведення лекцій, а 6 годин — на практичні заняття.

52 З яких 2 години відведено на лекцію та 2 години — на практичне заняття.

Дисципліна «**Права людини**» загальним обсягом 4 навчальні години⁵³ не містить тем, присвячених проведенню допиту, проте загалом орієнтує на дотримання прав людини в межах тем, присвячених міжнародним стандартам у сфері прав людини та практиці Європейського суду з прав людини.

У межах первинної **професійної підготовки працівників карного розшуку**, відповідно до Типового навчального плану 2017 року, також не передбачено окремої дисципліни чи курсу, сфокусованих на комплексному формуванні знань та навичок проведення допиту, проте окремі особливості отримання інформації та забезпечення прав осіб, зокрема і тих, які надають інформацію, може бути розглянуто під час вивчення таких дисциплін:

- «**Ефективна комунікація**», у межах якої протягом 2 годин планується розгляд підтем: спілкування; невербальна комунікація; офіційне спілкування; діалог; конфлікт та маніпуляція; вирішення конфліктів та методи протидії маніпуляції; офіційне спілкування (опитування).
- «**Права людини**», у межах якої протягом 2 годин планується розгляд підтем: міжнародні стандарти у сфері прав людини; свобода від катувань; свобода та особиста недоторканість; право на приватність; забезпечення основоположних прав людини.

Під перепідготовкою працівників поліції розуміємо спрямоване на набуття спеціальних професійних навичок навчання, яке проходять призначені на посаду слідчі або оперативні працівники, котрі раніше обіймали в органах поліції інші посади. Ці категорії осіб навчаються за тематичними планами для вперше призначених на посаду слідчих, оперативних працівників, і набуті ними знання та навички є цілком ідентичними до розглянутих вище й не передбачають спеціалізованого навчального курсу, присвяченого проведенню допиту.

⁵³ З яких 2 години відведено на проведення лекційних занять, а 2 години — на практичні заняття.

Слідчий

Практично курси перекваліфікації для нас тривали близько 4 місяців. Хотіли за цей час повністю всі базові предмети прочитати. Окремо не зупинялися на допитах.

Первинна професійна підготовка прокурорів (спеціальна підготовка) до 2019 року здійснювалась у Національній академії прокуратури України. Наразі така підготовка тимчасово не здійснюється, а на базі Національної академії прокуратури України створюється Тренінговий центр прокурорів України, який має відновити проведення такої підготовки з метою отримання знань та навичок практичної діяльності на посаді прокурора, складання процесуальних документів, вивчення правил прокурорської етики (ст. 33 закону України «Про прокуратуру»).

Прокурори, котрі проходили професійну підготовку до 2019 року, не мали спеціалізованої дисципліни, присвяченої формуванню знань та навичок проведення допиту. Навчання прокурорів передбачало фрагментарне приділення уваги розглядуваній тематиці в межах кількох навчальних дисциплін.

Зокрема, в межах вивчення дисциплін:

- **«Криміналістичне забезпечення досудового розслідування»:** на тему «Тактика допиту» було відведено 6 аудиторних годин;
- **«Психологія прокурорської діяльності»:** на тему «Психологічні основи допиту» було відведено 6 аудиторних годин;
- **«Процесуальне керівництво прокурором досудовим розслідуванням»:** близько 12 аудиторних годин було відведено на тему «Процесуальне керівництво прокурором провадження слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування», яка, поряд з іншим, частково охоплювала й питання проведення допиту.

40% опитаних у ході дослідження слідчих проходили навчання з особливостей та тактики проведення допиту під час первинної професійної підготовки та перепідготовки. При цьому високою

Розділ 3. Аналіз чинної системи підготовки працівників

якість професійної підготовки та перепідготовки з питань проведення допиту вважають лише 20% опитаних, у той час як 23% вважають її низькою, а 57% середньою.

Загалом викладене свідчить, що слідчі поліції та працівники карного розшуку в ході первинної професійної підготовки та перепідготовки не проходять спеціалізованого тренінгу, курсу або навчальної дисципліни, сфокусованих на особливостях проведення допитів. Невеличка кількість годин, відведених на вивчення аналогічних до базової підготовки навчальних дисциплін⁵⁴, не дозволяє поглибити отримані в ході базової підготовки знання й, по суті, не впливає істотно на рівень підготовленості особи до проведення допитів. Корисною є наявність дисципліни «Ефективна комунікація», що покликана допомогти здобути навички встановлення контакту з допитуваною особою. Однак кількість відведених на цю дисципліну годин не дозволяє вважати її вагомим чинником для набуття необхідних для проведення допиту навичок. Не набагато кращою є ситуація із навчанням прокурорів, котрі хоча й не мають спеціалізованої дисципліни, проте мають хоча б відведені суто на особливості тактики та психології проведення допиту теми в рамках кількох дисциплін.

⁵⁴ Фактично в кілька разів менше порівняно з базовою підготовкою.

3.3.2. Підвищення кваліфікації та службова підготовка

Підвищення кваліфікації передбачає «підвищення рівня готовності особи до виконання її професійних завдань та обов'язків або набуття особою здатності виконувати додаткові завдання та обов'язки шляхом набуття нових знань і вмінь у межах професійної діяльності або галузі знань»⁵⁵.

Слідчі та оперативні працівники Національної поліції за потребою, але не рідше одного разу на 3 роки направляються до закладів вищої освіти системи МВС України для проходження довгострокового (протягом 12 днів) підвищення кваліфікації⁵⁶. Крім того, вони можуть проходити й короткострокове (протягом 3 днів) підвищення кваліфікації.

У межах **довгострокового підвищення кваліфікації слідчих Національної поліції** не передбачено жодної теми, присвяченої проведенню допиту. До тем, певною мірою пов'язаних з опануванням навичок проведення допиту, можна віднести теми: **«Ефективна комунікація»**, на яку загалом виділено 6 годин (у межах теми вивчаються такі питання: спілкування; невербальна комунікація, офіційне спілкування; діалог; конфлікт та маніпуляція), та **«Права людини»**, на яку відведено 4 години (в межах теми вивчаються: міжнародні стандарти у сфері прав людини; свобода від катувань; свобода та особиста недоторканність).

Аналогічною є ситуація з навчальними планами **довгострокового підвищення кваліфікації працівників карного розшуку Національної поліції України**, які також не містять окремих тем, присвячених допиту. Максимум, на що можуть розраховувати працівники карного розшуку, — це розгляд у межах тем: **«Права людини»** (4 години) та **«Ефективна комунікація»** (4 години), права допитуваних осіб та способів отримання інформації під час спілкування.

⁵⁵ Закон України «Про освіту» від 23.05.1991 р.

⁵⁶ Підвищення кваліфікації здійснюється відповідно до закону «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р. та «Положення про організацію післядипломної освіти працівників Національної поліції», затвердженого наказом МВС України від 24.12.2015 р. № 1625. Навчання відбувається згідно зі щорічними планами-графіками, відповідно до Типового навчально-тематичного плану підвищення кваліфікації слідчих поліції, затвердженого 12 серпня 2016 року.

У межах **короткострокового підвищення кваліфікації як слідчих, так і працівників карного розшуку** питання проведення допиту не висвітлюються⁵⁷.

Службова підготовка слідчих та оперативних працівників Національної поліції здійснюється в межах проведення функціональної підготовки, яка передбачає вивчення міжнародної та вітчизняної нормативно-правової бази, вивчення позитивного досвіду правоохоронних та поліцейських органів зарубіжних держав, удосконалення різних професійних навичок тощо. Натомість тематичні плани з функціональної підготовки переважно присвячені опрацюванню особливостей розслідування конкретних видів злочинів або злочинів у певних сферах та не містять окремої теми, присвяченої питанням проведення допиту.

Опитані в ході фокус-груп слідчі відзначали відсутність навчання, сфокусованого на проведенні допитів, у рамках підвищення кваліфікації та спеціалізованої службової підготовки.

Слідчий

Як такого специфічного навчання ми не мали. В частині тактики проведення допиту користувались знаннями з базової освіти, які залишилися ще з інституту. А деякі знання набули вже на практиці, від колег.

Підвищення кваліфікації прокурорів відбувалося не рідше одного разу на 3 роки до середини 2019 року. Наразі здійснення такої підготовки призупинено у зв'язку зі створенням Тренінгового центру прокурорів України на базі Національної академії прокуратури України.

Формами підвищення кваліфікації прокурорів до 2019 року були навчальні заходи (тренінги, навчально-методичні семінари). Питання, пов'язані з проведенням допиту, не були пріоритетними, однак частково могли розглядатися в рамках навчальних занять або наукових заходів у межах питань щодо: здійснення процесуального

⁵⁷ Типовий навчально-тематичний план короткострокового підвищення кваліфікації (семінару-тренінгу) слідчих Національної поліції; Типовий навчально-тематичний план короткострокового підвищення кваліфікації працівників карного розшуку.

керівництва проведенням досудового розслідування та участі прокурора в доказуванні у кримінальному провадженні; допиту свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні (ст. 225 КПК України). Переважно йшлося про лекційні або семінарські заняття, не спрямовані на відпрацювання практичних навичок.

Прокурор

У нас час від часу проводилися курси з підвищення кваліфікації на базі Академії прокуратури. Було тільки дві лекції щодо допитів. Того, що вмію, я навчилась сама під час допитів як прокурор, я вчилась на практиці.

Систематичне проведення **службової підготовки прокурорів** не було передбачено.

48% опитаних у дослідженні слідчих проходили навчання з особливостей та тактики проведення допиту під час підвищення кваліфікації та службової підготовки. При цьому високою якістю підвищення кваліфікації та службової підготовки з питань проведення допиту вважають лише 25% опитаних, у той час як 18% вважають її низькою, а 57% середньою.

Викладене свідчить про те, що підвищення кваліфікації та службова підготовка слідчих та оперативних працівників Національної поліції хоча й дещо зачіпають загальні питання ефективної

комунікації та дотримання прав людини, проте не передбачають спеціалізованого поглиблення навичок проведення допиту. Дещо торкалося, проте не передбачало ґрунтовного поглиблення таких навичок і підвищення кваліфікації прокурорів, проте наразі й цього немає.

Корисним для поширення передових методик проведення допитів в Україні міг би бути інститут наставництва. На думку слідчих та прокурорів, цей інструмент наразі належно не працює, що поряд з іншим не сприяє й швидкому та якісному формуванню у молодих слідчих навичок проведення допитів.

Слідчий

Раніше були наставники. Після кожного допиту ти приходиш до нього, і він дає поради, на що звернути увагу. Були такі, які понад 20 років працювали слідчими. Звичайно, що у них досвід набагато більший.

Слідчий

Не кожен слідчий одразу розуміє, але надалі, спілкуючись зі старшими, читаючи їхні допити, слухаючи поради, ти розумієш, що саме у тебе відбувається не так.

3.3.3. Додаткова підготовка

Загалом додаткова підготовка слідчих (детективів), оперативних працівників та прокурорів далеко не завжди є системною. В поліції та прокуратурі вона переважно пов'язана з ініціативами міжнародних структур, які на власний розсуд пропонують та спільно з практичними підрозділами або спеціалізованими навчальними закладами організовують для працівників семінари, зустрічі з іноземними експертами або короточасні тренінги.

Питання проведення допитів або процесуального інтерв'ю в рамках такої підготовки зустрічаються доволі нечасто. Одним

із таких заходів, які нам вдалося відшукати, було проведене на початку 2019 року в Одеському державному університеті внутрішніх справ брифінгове заняття на тему: «Методи проведення допиту підозрюваних та свідків (модель PEACE)».

Трапляються випадки, коли в межах тренінгів, організованих за підтримки міжнародних структур, опрацьовуються особливості проведення допиту певних категорій осіб (наприклад, допит неповнолітніх) або питання допиту є складовою ширших тем (наприклад, особливості проведення слідчих дій).

Слідчий

Ми проходили одноденний тренінг, міжнародна організація проводила. На тему «допит неповнолітніх».

Слідча

Я була на тренінгу, європейці проводили. Тривав тиждень. І щодня ми розглядали певну ситуацію. Це різноманітні слідчі дії. Нам розповідали, як проводити слідчі дії. І була тема «Допит». Вони розказували свій досвід, як саме здійснювати допит. Це була німецька компанія.

Більш системно додаткову підготовку організовано для детективів НАБУ, які своєчасно сформували для міжнародних структур запити на тренінги, спрямовані на опрацювання конкретних навичок та компетенцій. Пріоритетними серед інших тут є й питання проведення допиту. В цих випадках переважно йшлося про основи на досвіді зарубіжних правоохоронців тренінги.

Детектив НАБУ

У нас був глибокий базовий 10-денний курс з оперативної роботи, який організували колеги з Польщі. Він не був конкретно про допит. Але ми відпрацьовували спілкування, комунікацію, встановлення довіри. Також вивчали тактику і способи підготовки та проведення безпосередньо допиту.

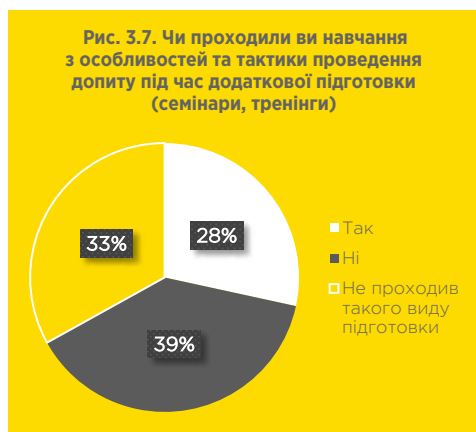
Детектив НАБУ

Я був учасником тренінгу, який у нас проводили три колишні працівники Скотланд-Ярду. Вони презентували свою систему допитів. І ще десь у 2015–2016 роках нам презентували американську систему допитів. Вони дещо різняться між собою. Два-три дні проводилися тренінги: моделювалися спеціальні ситуації, і в ході цих ситуацій відбувався допит певної особи.

Детектив НАБУ

Було індивідуальне навчання. Ми запросили спеціаліста-поліграфолога. Він розповідав нам про американську систему допиту, показував відео з американських допитів, як вони відбуваються в СІЗО. Я виокремив три види допитів: свідок-підозрюваний; свідок на межі з підозрюваним і підозрюваний на межі зі свідком. Усе це тривало один день, час було обмежено.

Проте загалом проведення допитів не є обов'язковою темою в рамках додаткової підготовки правоохоронців. Лише 28% опитаних у дослідженні слідчих проходили навчання з особливостей та тактики проведення допиту під час додаткової підготовки (семінари, тренінги). При цьому високою якістю навчання з особливостей та тактики проведення допиту під час додаткової підготовки (семінари, тренінги) вважають 29% опитаних, у той час як 21% вважають її низькою, а 50% середньою.

3.4

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Ґрунтовніше уявлення про зміст підготовки працівників органів правопорядку, уповноважених на проведення допитів, можна отримати, звернувшись до навчально-методичного забезпечення цього процесу, описаного в підручниках, навчальних посібниках та інших навчальних матеріалах.

Загальною тенденцією є використання однакових літературних джерел як для базової, так і для спеціальної підготовки. Крім того, ці джерела найчастіше однакові також для різних закладів вищої освіти. Більшість таких джерел базуються на традиційних академічних розробках, що подекуди беруть коріння ще з радянських розробок. Їхній зміст не завжди узгоджується з акцентами й нюансами методики процесуального інтерв'ю в питаннях підготовки, відпрацювання конкретних версій, фіксації ходу проведення, завершення, аналізу результатів проведення, дотримання прав людини та забезпечення базових потреб допитуваної особи.

Поглянемо на змістове наповнення джерел, що використовуються для забезпечення навчання за п'ятьма основними дисциплінами, що, як наголошувалося вище, різною мірою сприяють опануванню навичок та знань у сфері проведення допитів (**«Криміналістика», «Кримінальний процес», «Юридична психологія», «Досудове розслідування», «Практикум складання процесуальних документів»**).

Комплекс різних навчальних джерел з **«Криміналістики»**⁵⁸, як правило, передбачає тему **«Тактика проведення допиту»**. У рамках

58 1) Коновалова В. Е. Криминалистическая тактика: теории и тенденции: учеб. пособие / В. Е. Коновалова, В. Ю. Шепітько. — Х. : Гриф, 1997. — 256 с.; 2) Соловьев А. Б. Использование доказательств при допросе на предварительном следствии: метод. пособие / А. Б. Соловьев — М. : Юрлитинформ, 2001. — 136 с.; 3) Еникеев М. И. Следственные действия: психология, тактика, технология: учеб. пособ. / М. И. Еникеев, В. А. Образцов, В. Е. Эминов. — М. : ТК Велби, Проспект, 2007. — 216 с.; 4) Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): моногр. / В. Ю. Шепітько. — Х. : Харків юрид., 2007. — 432 с.; 5) Затенацький Д. В. Ідеальні сліди в криміналістиці (техніко-криміналістичні та тактичні прийоми їх актуалізації): моногр. / Д. В. Затенацький; за ред. В. Ю. Шепітька. — Х. : Право, 2010. — 160 с.; 6) Криміналістика : Навч. посіб. / Р. І. Благута, Р. І. Сибірина, В. М. Бараняк та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. — Львів : ЛьвівДУВС, 2010. — 539 с.; 7) Криміналістика. Академічний курс : Підручник [Текст] / Т. В. Варфоломеев, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров та ін. — К. : ЮрІнком

теми розкривається доволі широке коло її складових⁵⁹. Підручники й навчальні посібники переважно охоплюють такі ключові для методики проведення процесуального інтерв'ю складові, як: планування та підготовку, встановлення психологічного контакту, виклад обставин, фіксацію. Натомість поза межами належної уваги переважно лишаються такі не менш важливі з точки зору структурної побудови інтерв'ю елементи, як: належне роз'яснення процедури проведення допиту, стратегічне використання доказів, завершення допиту, оцінка проведеного допиту.

У висвітленні питань встановлення психологічного контакту підручники та посібники з криміналістики суттєво перетинаються з літературою з дисципліни «Юридична психологія» й пропонують рішення, що можуть бути корисними насамперед в умовах безконфліктного допиту. Для встановлення психологічного контакту пропонується використовувати такі тактичні прийоми, як «розмова з допитуваним на сторонні теми, що становлять інтерес для нього та слідчого; демонстрація поінформованості слідчого про обставини життя допитуваного, його потреби та інтереси»⁶⁰. В одному підручнику зазначається, що «для вста-

Интер, 2011. — 495 с.; 8) Криміналістика: питання і відповіді : навч. посіб. для студ. ВНЗ [Текст] / А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, Я. В. Кузьмічов та ін. — К. : ЦУЛ, 2011. — 276 с.; 9) Слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні / О. А. Осауленко, А. В. Самодін, Г. М. Степанова та ін. — К. : Центр учбової літератури, 2015. — 140 с.; 10) Криміналістика : підручник [Текст] / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко та ін. — К. : Центр учбової літератури, 2015. — 544 с.; 11) Тетарчук І. В. Криміналістика. Для підготовки до іспитів. Навчальний посібник [Текст] / І. В. Тетарчук. — К. : ЦУЛ, 2015. — 200 с.

59 Висвітлюються питання: 1) поняття допиту, його види і значення у розслідуванні злочинів; 2) наукові основи допиту; 3) поняття тактичних прийомів допиту, критерії (принципи) їхньої допустимості; 4) загальні положення тактики допиту; 5) підготовка до допиту: визначення обставин, що складають предмет допиту; 6) визначення черговості допитів осіб і способу їхнього виклику; 7) збирання інформації про допитувану особу; 8) вибір часу і місця допиту; 9) технічне забезпечення; 10) складання плану допиту; 11) структура допиту: вступна частина; вільна розповідь; постановка питань; 12) поняття психологічного контакту і прийоми його встановлення; 13) тактичні прийоми допиту в безконфліктній ситуації; 14) тактичні прийоми допиту в конфліктній ситуації; 15) використання доказів та оперативно-розшукової інформації на допиті; 16) участь у допиті спеціаліста, адвоката; 17) тактичний ризик; 18) особливості допиту неповнолітніх; 19) тактичні особливості підготовки і проведення одночасного допиту двох і більше осіб тощо.

60 Криміналістика : [навч. посіб.] / Р. І. Благута, Р. І. Сибірна, В. М. Бараняк та ін. ; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. — К. : Атіка, 2012. — 171 с. URL: file:///C:/Users/%D0%94%D0%B0%D1%80%D1%8C%D1%8F/Desktop/%D0%98%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B2%D1%8C%D1%8E/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%B7%20%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC-%D0%BA%D0%B8%202012%20%D0%9A%D0%98%D0%95%D0%92%20(1).PDF

новлення контакту з допитуваним можна використати бесіду, яку проводить слідчий при заповненні анкетної частини протоколу допиту. При цьому слідчий може виходити за межі протоколу — цікавитися не тільки конкретними, а й іншими даними про допитуваного: його оточенням, умовами життя і роботи, психофізичними якостями тощо. Таким чином, у процесі встановлення контакту слідчий отримує і додаткову інформацію про особистість допитуваного»⁶¹. Водночас навчальні джерела переважно навіть на стадії встановлення контакту не наполягають на необхідності абстрагуватися від упередженості щодо винуватості особи у вчиненому злочині або від ідентифікації особи як такої, що умисно не бажає співробітничати. Найчастіше пропонується «з'ясувати мотиви, за якими допитуваний відмовляється давати показання, і спробувати перебороти їх»⁶². Не вистачає особливо підкресленого в методиці проведення процесуального інтерв'ю правила відокремлення особи від вчиненого нею діяння й відмови від її оцінки, осуду, намагання вивести «на чисту воду» або змушування зізнатися у вчиненому. Бракує акценту на відмові від будь-якого (навіть найменшого) психологічного тиску на особу.

Схожим до моделі процесуального інтерв'ю є опис вільної розповіді допитуваного після встановлення контакту. Однак далеко не завжди належну увагу приділяють особливостям використання відкритих питань і застосуванню методів активного слухання. Не завжди підкреслюється необхідність уникати навідних або складних змістовно чи структурно питань, які можуть негативно вплинути на нервову активність чи пам'ять особи або призвести до зізнань проти волі особи. Нерідко, навпаки, пропонується застосовувати нехарактерні для процесуального інтерв'ю прийоми емоційного впливу на допитувану особу, що розглядаються як рекомендовані тактичні прийоми викриття неправди»⁶³.

61 Маркус В. О. Криміналістика. Навчальний посібник. — К. : Кондор, 2007. — 365 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/KONDOR1/CD/KRIMINALISTIKA2007.pdf

62 Див., наприклад: Криміналістика [текст] : підручник. / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін. — К. : Центр учбової літератури, 2015. — 544 с., с. 359.

63 Див., наприклад: Криміналістика [текст] : підручник. / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін. — К. : Центр учбової літератури, 2015. — 544 с., с. 360–361.

Розділ 3. Аналіз чинної системи підготовки працівників

Найважливіші джерела не містять важливого для методики процесуального інтерв'ю механізму фокусування процедури допиту навколо кількох ключових тем та алгоритм відпрацювання кожної з них, включно з послідовним підсумовуванням та переходом до наступної. Поза увагою лишаються особливості розподілу ролей у випадках проведення допиту разом із напарником. Вочевидь, бракує акцентів щодо доцільності аналізу повноти й цілісності отриманої інформації та правильного розуміння позиції допитуваного. Йдеться про аналіз наданого особою викладу подій, зіставлення даних з отриманою раніше інформацією або доказами (перевірка альтернативних гіпотез, проведення стратегічного зондування версії допитуваної особи). Не висвітлюються питання забезпечення відкритості допитуваної особи до подальшої співпраці, а також оцінки проведеного інтерв'ю з огляду на необхідність вдосконалення і розвитку додаткових навичок. Дещо бракує висвітлення проблем етики проведення допиту, а також дотримання в ході допиту прав людини та забезпечення її базових потреб.

Комплекс навчальних джерел з дисциплін «Кримінальний процес» та «Досудове розслідування»⁶⁴ в межах висвітлення тем, пов'язаних із провадженням слідчих (розшукових) дій, передбачає розгляд низки таких питань: 1) поняття, мета та види допиту; 2) процесуальні умови та порядок проведення допиту; 3) участь захисника та інших учасників у допиті; 4) підстави та порядок допиту свідка, потерпілого за правилами судового розгляду під час досудового розслідування; 5) одночасний допит кількох осіб; 6) особливості проведення допиту малолітньої або неповнолітньої особи; 7) особливості допиту особи в режимі відеоконференції та порядку його фіксації тощо.

64 1) Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (Загальна частина) / Рожнова В. В., Савицький Д. О., Конюшенко Я. Ю. та ін. — К. : НАВС, 2012. — 280 с.; 2) Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (Особлива частина) / Хабло О. Ю., Степанов О. С., Климчук М. П. та ін. — К. : НАВС, 2012. — 200 с.; 3) Кримінальний процес України: Навч. посіб. / за ред. А. В. Молдован, С. М. Мельник. — К. : Центр учбової літератури: 2013. — 376 с.; 4) Кримінальне процесуальне право України: навчальний посібник / За ред. професорів В. Г. Гончаренка та В. А. Колесника. — К. : Юстініан, 2013. — 576 с.; 5) Кримінальний процес України: підручник / за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. — Х. : Право, 2013. — 824 с.; 6) Кримінальний процес: навчальний посібник / Л. М. Лобойко, О. А. Банчук. — К. : Ваїте, 2014. — 280 с.; 7) Кримінальний процес: підручник / В. В. Коваленко, Л. Д. Удалова, Д. П. Письменний та ін. — К. : Центр учбової літератури, 2013. — 544 с. та ін.

По суті, зазначені літературні джерела доповнюють знання у сфері проведення допиту питаннями передбачених законодавством процесуальних вимог до процедури проведення цієї слідчої дії, а також акцентуванням уваги на необхідності дотримання прав людини. Розглядаються законодавчі вимоги до порядку проведення допиту згідно зі ст.ст. 223–226, 232 КПК України. Значну увагу приділено роз'ясненню прав допитуваним особам. Доволі поверхово згадуються питання забезпечення прав людини під час проведення допиту та практика ЄСПЛ щодо цього питання. У жодному з цих підручників та навчальних посібників не розглянуто питання забезпечення базових потреб допитуваних осіб, не наголошено на питаннях забезпечення права на медичну допомогу. Лише поверхово згадуються питання забезпечення права на захист, права на переклад та права на захист від катувань. Зважаючи на логіку побудови посібників і підручників, ґрунтовніший розгляд прав осіб проведено безвідносно до конкретної слідчої дії в рамках тем, присвячених або загальним засадам кримінального провадження, або учасникам процесу. Так, зміст та особливості реалізації права на захист, необхідність забезпечувати повагу до людської гідності під час здійснення кримінального провадження, зокрема і під час проведення допитів, розглядається разом з іншими засадами кримінального провадження в межах дисципліни «Кримінальний процес» під час вивчення теми «Засади кримінального провадження». Про наявність у підозрюваного процесуальних прав, зокрема права на захист та права користуватися послугами перекладача, а також про необхідність їхнього забезпечення під час проведення різних процесуальних дій зазначається в рамках теми «Суб'єкти кримінального провадження» в межах дисципліни «Кримінальний процес».

Комплекс навчальних джерел⁶⁵ з дисципліни **«Практикум складання процесуальних документів»** у межах теми «Складання

⁶⁵ Майже у всіх ВНЗ в переліку базової літератури до вищезазначених тем містяться такі навчальні посібники: 1) Кримінальний процесуальний кодекс України: структурно-логічні схеми і таблиці, типові бланки та зразки процесуальних документів: науково-практичний посібник / [авт. Кол.: Андреев Р. Г., Блажівський Є. М., Гошовський М. І. та ін.]. — К. : Алерта, 2012. — 736 с.; 2) Складання кримінально-процесуальних документів у досудовому провадженні / Кол. авт.: Удалова Л. Д., Азаров Ю. І., Рожнова В. В.: Навч. посібник. — К., 2013. — 329 с.; 3) Збірник взірців процесуальних документів та коментарі до них: [С. М. Алфьоров, С. М. Міщенко,

Розділ 3. Аналіз чинної системи підготовки працівників

процесуальних документів під час проведення слідчих (розшукових) дій» містить напрацювання щодо загальних процесуальних вимог до проведення та оформлення слідчих (розшукових) дій взагалі та щодо процесуального оформлення допиту зокрема. Навчальні матеріали спрямовані на оволодіння навичками складання протоколів допитів підозрюваного, свідка, потерпілого та протоколу одночасного допиту двох і більше допитуваних осіб. Далеко не завжди в межах навчання розглядаються особливості складання протоколів допиту із застосуванням технічних засобів фіксування, допиту в режимі відеоконференції, рапорту про опитування у режимі відео- або телефонної конференції, протоколів допиту неповнолітніх та малолітніх осіб.

Для оволодіння відповідними навичками навчальна література містить бланки та зразки складання «типових» протоколів допиту (допит підозрюваного, допит свідка, допит потерпілого; одночасний допит двох і більше допитуваних осіб). Зразки та бланки рапорту про опитування у режимі відео- або телефонної конференції та інших протоколів допиту (неповнолітніх та малолітніх осіб; у режимі відеоконференції, із застосуванням технічних засобів фіксування) в основному містяться у відповідних практичних методичних рекомендаціях, які розробляються окремо для практичних працівників, а їхнє опрацювання виноситься на самостійну підготовку.

Навчальна література з дисципліни «Юридична психологія»⁶⁶, як правило, містить окрему тему «Психологія проведення до-

О. Ю. Татаров, В. І. Фаринник та ін.]; за заг. ред. В. І. Сліпченка. — Київ : ТОВ «АРТ-Дизайн», 2012. — 196 с.; 4) Зразки процесуальних документів кримінального провадження : практичний посібник / упоряд. А. В. Григоренко. — К. : ЦУЛ, 2013. — 332 с.; 5) Збірник бланків процесуальних документів у кримінальному провадженні: наук.-практ. посіб. / [Аксенко В. Д., Дрозд В. Г., Чернявський С. С. та ін.]. — К. : НАВС, 2017. — 360 с.; 6) Практикум зі складання процесуальних документів: навч. посібник / кол. авт. — 2-е вид., перероб. і доп. — Дніпро : Ліра ЛТД, 2017. — 308 с.; 7) Процесуальні документи досудового розслідування (слідчого, прокурора, адвоката та слідчого судді) / [авт. кол.: Гринюк В. О., Крукевич О. М., Погорецький М. А.]. — К. : Алерта, 2018. — 274 с. та ін.

66 1) Бандурка О. М., Бочарова С. П., Землянська Е. В. Юридична психологія. — Харків, 2002. — 340 с.; 2) Бедь В. В. Юридична психологія: Навчальний посібник. — Львів: Новий Світ — 2000, 2004. — 380 с.; 3) Александров Д. О., Андросюк В. Г., Казміренко Л. І. та інші. Юридична психологія: Підручник / За заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсєєва. — К. : КНТ, 2007; 4) Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія: Академічний курс: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. — К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2008. — 424 с.; 5) Психологія

питу». В рамках цієї теми передбачається опрацювання таких її складових: 1) психологічні аспекти підготовки слідчого до допиту, його поведінка під час проведення допиту; 2) використання психологічних знань у проведенні допиту; 3) отримання необхідної інформації під час проведення допиту; 4) опанування психологічними прийомами проведення допиту та здійснення оцінки отриманої інформації тощо. Також окремі важливі, зокрема, й для проведення допиту питання можуть розглядатися в рамках теми «Психологічні особливості професійного спілкування юриста». Під час вивчення цієї теми опрацьовуються такі питання: методи одержання інформації про особу; поняття емпатії; основні емоційні стани та ознаки їхнього зовнішнього вияву; мова погляду, мимовільні прояви фізіологічних реакцій; формування першого враження та встановлення психологічного контакту; діагностика та усунення бар'єрів у професійному спілкуванні; використання прийомів активного слухання; сутність і методи психологічного впливу; маніпулятивна поведінка; врахування у професійному спілкуванні психологічних особливостей деяких категорій осіб.

При цьому рекомендації, подані в навчальних джерелах, подекуди мають старе «радянське» коріння та не завжди відповідають (а іноді навіть відверто суперечать) принципам проведення процесуального інтерв'ю та пропонують підкреслювати своє упереджене ставлення до допитуваної особи.

Наприклад, в одному з конспектів лекцій виділено «правила психологічного впливу на осіб, які вчинили злочини, з метою схилення їх до давання правдивих показань». Одним з варіантів такого допустимого, на погляд авторів, впливу є «правило демонстрації впевненості у винуватості», згідно з яким «слідчий не

слідчої діяльності: навчальний посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / посібник [В. Г. Андоросюк, О. М. Корнев, О. І. Кудерміна та ін.]; [за заг. ред. Л. І. Казаміренко]. — К. : Правова єдність, 2009; 6) Максименко С. Д. Загальна психологія. 3-тє видання перероблене та доповнене: Підручник / С. Д. Максименко. — К. : ЦУЛ, 2010; 7) Бочелюк В. Й. Юридична психологія. Навч. посіб. / В. Й. Бочелюк. — К. : ЦУЛ, 2010; 8) Основи загальної та юридичної психології : навч. посіб. / Н. Р. Бобечко, І. І. Когутич, В. П. Бойко, І. В. Жолнович, Н. П. Баєва; ред.: В. Т. Нор; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. — Київ : Ін Юре, 2014. — 279 с.; 9) Юридична психологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О. Є. Самойлов, М. С. Корольчук, В. М. Корольчук, С. М. Миронець, Г. М. Ржевський. — К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. — 432 с. та ін.

повинен показувати жодного сумніву у винуватості допитуваного. Навпаки, необхідно демонструвати свою впевненість у його причетності до вчинення злочину». Наголошується, що «при допиті можна поспівчувати, однак в жодному випадку не можна показувати якої-небудь невпевненості у твердженнях щодо його винності. Якщо підозрюваний (обвинувачений) відчує, що у слідчого є сумніви у його винуватості, йому буде складно зробити визнання та дати правдиві показання стосовно вчиненого злочину». На додаток до цього автори пропонують застосовувати правило «оптимального блефу»: коли слідчий його використовує, то своєю поведінкою, впевненістю повинен демонструвати достатність доказів вини допитуваного й не забувати про «правило дистанції», назва якого говорить сама за себе⁶⁷.

Варто зазначити, що хоча подібні підходи є певними крайнощами й не обов'язково повторюються в інших джерелах, проте загальна тенденція опису принаймні мінімального психологічного впливу на особу як допустимого, щоб схилити її визнати вину, таки простежується. Крім того, відверто бракує належної уваги до питань етики та професійної відповідальності в ході проведення допиту.

Методичні рекомендації з практичних аспектів проведення допиту є важливою складовою спеціалізованої підготовки працівників органів правопорядку, а також їхньої самостійної роботи над підвищенням рівня професійних знань та навичок. Крім того, такі рекомендації можуть виконувати функцію допоміжного інструменту, до якого можна звертатися, щоденно виконуючи службові обов'язки.

Варто зазначити, що наявність методичних рекомендацій далеко не завжди передбачає належну їхню доступність для зацікавлених співробітників органів правопорядку. Зокрема, незважаючи на відсутність для таких розробок будь-яких грифів-обмежень, методичних рекомендацій МВС України в Інтернеті взагалі немає. Методичні рекомендації прокуратури України розміщено на відповідному порталі Офісу Генерального

⁶⁷ Основи загальної та юридичної психології: курс лекцій : навч. посіб. / Н. Р. Бобечко [та ін.]; ЛНУ ім. І. Франка. — Київ : Алерта; ЦУЛ, 2011. — 159-160с.

прокурора в рубриках, відкритих лише для зареєстрованих користувачів-працівників прокуратури, що означає відсутність доступу для інших представників органів правопорядку (слідчих, детективів, оперативних працівників).

Опитані у дослідженні викладачі не назвали доступних їм практичних методичних рекомендацій, спеціально присвячених питанням проведення допитів, які б використовували з навчальною метою.

Викладач спеціалізованого ЗВО

Ні, окремих практичних методичних рекомендацій з допиту немає. Є з інших слідчо-розшукових дій. Або ширші. Там може бути більше, але якісь питання стосуються й допиту. Дуже багато є наказів міжвідомчих, які регулюють окремі питання розслідування, але допит вони не регулюють.

Питання проведення допиту можуть розкриватись як у спеціалізованих за цією темою методичних рекомендаціях⁶⁸, так і в рекомендаціях, присвячених досудовому розслідуванню певних

⁶⁸ Див., наприклад: Допит підозрюваного: недопущення тортур та інших порушень прав людини: методичні рекомендації / за загальною редакцією Джужу О. М. — К. : РВВ МВС України. 2004. — 82 с.

Методичні рекомендації щодо окремих аспектів тактики допиту підозрюваного та свідка на досудовому слідстві / Г. А. Луканьова — К. : Генеральна прокуратура України; Національна академія прокуратури України, 2012. — 37 с.

Методичні рекомендації щодо тактики допиту неповнолітніх у кримінальному провадженні / В. А. Чепурний, Г. В. Попов, І. В. Курило, М. С. Туркот, Г. О. Ганова, Т. В. Самелюк, В. А. Мозгова, В. В. Козій, К. І. Годуєва. — К. : Генеральна прокуратура України; Національна академія прокуратури України, 2016. — 55 с.

Методичні рекомендації щодо проведення допиту свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні / О. З. Гладун, Г. В. Щербакова, А. В. Столітній, О. Р. Мала, Г. О. Ганова. — К. : Генеральна прокуратура України; Національна академія прокуратури України, 2017. — 26 с.

Методичні рекомендації щодо порядку проведення та процесуального оформлення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування / М. І. Бортун, О. І. Жданенко, Г. А. Луканьова. — К. : Генеральна прокуратура України; Національна академія прокуратури України, 2013. — 55 с.

Розділ 3. Аналіз чинної системи підготовки працівників

видів злочинів (в окремих розділах, присвячених процесуальним і тактичним особливостям проведення допиту)⁶⁹.

69 Див., наприклад: Особливості розслідування злочинів, учинених на ґрунті нетерпимості: методичні рекомендації / Бурлака В. В., Крюков О. О., Корнієнко А. В., Пустова О. В., Гольдін В. Я., Пряхін Є. В. — К. : ГСУ НП України, ЛДУВС, 2015. — 104 с.

Організація та тактика проведення слідчих (розшукових) дій за участю осіб, що мають фізичні вади: методичні рекомендації. — К. : ГСУ НП України, НАВС, 2016. — 54 с.

Методичні рекомендації щодо розслідування злочинів, передбачених ст. 368 КК України / Я. А. Соколова. — К. : Національна академія прокуратури України, 2012. — 40 с.

Методичні рекомендації щодо особливостей прокурорського нагляду у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів / Ю. Г. Севрук, Т. А. Бігун, Л. В. Вигівська. — К. : Генеральна прокуратура, Національна академія прокуратури України, 2013. — 51 с.

Методичні рекомендації щодо особливостей прокурорського нагляду у формі процесуального керівництва під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із невивплатою заробітної плати / Л. М. Дяченко, В. М. Казміренко, М. І. Бортун, Я. А. Соколова. — К. : Генеральна прокуратура України; Національна академія прокуратури України, 2013. — 38 с.

Методичні рекомендації щодо досудового розслідування та здійснення процесуального керівництва у кримінальних провадженнях про умисні вбивства / М. І. Гошовський, О. В. Вітрук, Ю. Г. Севрук, О. В. Менделенко, О. В. Варакин, Д. В. Кіпіані. — К. : Генеральна прокуратура України; Національна академія прокуратури України, 2014. — 42 с.

Методичні рекомендації щодо особливостей процесуального керівництва досудовим розслідуванням та підтримання державного обвинувачення у кримінальних провадженнях про порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами / М. І. Гошовський, Ю. Г. Севрук, М. В. Рябенко, А. В. Столітній, М. О. Колесник. — К. : Генеральна прокуратура України; Національна академія прокуратури України, 2014. — 45 с.

Методичні рекомендації щодо особливостей досудового розслідування та здійснення процесуального керівництва у кримінальних провадженнях про зґвалтування / Ю. Г. Севрук, О. В. Менделенко, Н. П. Телечук, А. В. Столітній, О. О. Антименюк. — К. : Генеральна прокуратура України; Національна академія прокуратури України, 2014. — 37 с.

Методичні рекомендації щодо застосування технічних засобів для фіксації окремих процесуальних дій відповідно до КПК України / О. М. Чернега, С. В. Горбатюк. — К. : Генеральна прокуратура України; Національна академія прокуратури України, 2013. — 50 с.

Методичні рекомендації щодо проведення досудового розслідування корупційних злочинів / О. З. Гладун, Ю. О. Грищенко, З. А. Загинець, О. О. Луначенко, І. В. Однолько, М. В. Рябенко. — К. : Генеральна прокуратура України; Національна академія прокуратури України, 2016. — 80 с.

Методичні рекомендації щодо організації проведення першочергових слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених у районі проведення антитерористичної операції / В. Г. Жербицький, Д. В. Борзих, І. О. Петришен, Я. В. Домбровський, Д. О. Зархін, М. С. Туркот, О. В. Єні, Г. О. Ганова. — К. : Генеральна прокуратура України; Національна академія прокуратури України, 2017. — 44 с.

Методичні рекомендації щодо здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням терористичних актів / О. В. Сенюк, Я. В. Домбровський, О. С. Жупіна, О. Р. Мала, М. С. Туркот. — К. : Генеральна прокуратура України; Національна академія прокуратури України, 2017. — 53 с.

Методичні рекомендації щодо здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням і підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми / О. З. Гладун, О. М. Єгоров, Я. А. Соколова-Височина, С. В. Шмаленя, Г. В. Щербаківа. — К. : Генеральна прокуратура України; Національна академія прокуратури України, 2017. — 52 с.

Методичні рекомендації щодо використання відеозапису у досудовому розслідуванні кримінальних проваджень / А. В. Олешко, Ю. М. Ушатий, О. М. Черняк. — К. : Генеральна прокуратура України; Національна академія прокуратури України, 2018. — 44 с.

Загалом методичні рекомендації зачіпають велику частину важливих з точки зору методики проведення процесуального інтерв'ю питань (підготовки та планування допиту, встановлення психологічного контакту, отримання інформації, фіксації допиту). При цьому запропоновані в них інструменти роботи з допитуваним не завжди узгоджуються з ідеями методики процесуального інтерв'ю. Крім того, нерідко мають затеоретизований та дещо перевантажений цитатами норм кримінально-процесуального законодавства стиль викладення матеріалу, який не сприяє їхньому повсякденному використанню.

Висвітлення питань **планування допиту** в методичних рекомендаціях є поодиноким винятком із загального правила. Відносно ґрунтовно їх розглянуто у методичних рекомендаціях ГСУ МВС України 2004 року, де поряд з іншим звертається увага на необхідність ще в ході планування чітко уявляти тактику використання під час допиту наявних доказів. На конкретному прикладі показується хибність тактики, коли докази пред'являють на початку допиту, без попереднього відпрацювання версій, що могли б пояснити існування цих доказів⁷⁰. В інших методичних рекомендаціях на необхідності складання плану лише наголошується без відповідної подальшої конкретизації⁷¹ або не наголошується взагалі.

Питання **підготовки до проведення допиту** в методичних рекомендаціях висвітлюються далеко не завжди. У випадках висвітлення цього питання спостерігаються нехарактерні для методики процесуального інтерв'ю підходи. Зокрема на прикладі методичних рекомендацій щодо тактики допиту неповнолітніх⁷² можна побачити спрямування правоохоронців на застосування діаметрально протилежних підходів з підготовки

70 Допит підозрюваного: недопущення тортур та інших порушень прав людини: методичні рекомендації / за загальною редакцією Джужи О. М. — К. : РВВ МВС України, 2004. — 82 с. — С. 18–20.

71 Методичні рекомендації щодо тактики допиту неповнолітніх у кримінальному провадженні / В. А. Чепурний, Г. В. Попов, І. В. Курило, М. С. Туркот, Г. О. Ганова, Т. В. Самелюк, В. А. Мозгова, В. В. Козій, К. І. Годуєва. — К. : Генеральна прокуратура України; Національна академія прокуратури України, 2016. — 55 с. — С. 11.

72 Методичні рекомендації щодо тактики допиту неповнолітніх у кримінальному провадженні / В. А. Чепурний, Г. В. Попов, І. В. Курило, М. С. Туркот, Г. О. Ганова, Т. В. Самелюк, В. А. Мозгова, В. В. Козій, К. І. Годуєва. — К. : Генеральна прокуратура України; Національна академія прокуратури України, 2016. — 55 с. — С. 11–12.

до допиту підозрюваних та потерпілих або свідків. У підготовці місця для допиту неповнолітніх **потерпілих та свідків** акцентується увага на питаннях забезпечення їхнього максимального психологічного комфорту й, відповідно, зменшенні бар'єра зі слідчим, у той час як у підготовці місця допиту **підозрюваних** неповнолітніх, навпаки, рекомендують прагнути до офіційності, певного дистанціювання та підкреслення субординаційних моментів.

3 методичних рекомендацій:

Допит неповнолітнього підозрюваного (з тактичної точки зору) доцільно проводити в кабінеті слідчого / прокурора (спеціальному приміщенні в СІЗО), в офіційній обстановці, що підкреслює серйозність ситуації і значимість процесуальної дії, сприяє відмові від надання неправдивих показань (розумінню різниці між допитом і розпитуваннями батьків і педагогів). Крім того, допит у кабінеті слідчого (прокурора) дає змогу допитувачу почуватися більш впевнено, володіти обстановкою допиту, зберігати так звану рольову відстань між ним і допитуваним, тоді як у разі допиту за місцем перебування неповнолітнього підозрюваного (вдома, у школі, на роботі) допитувач все-таки гість, до того ж переважно незваний і небажаний...

*...Коли йдеться про малолітніх **потерпілих або свідків**, важливо, щоб їх допит відбувався у спеціально призначених приміщеннях для роботи з такими учасниками кримінального провадження (так званих **зелених кімнатах**). ...Важливо, щоб кімната, де проводиться допит малолітнього потерпілого чи свідка, була оснащена зручними меблями (диван, два крісла). Дитині варто надати можливість вибору місця для сидіння, що посилить почуття її значущості й додасть сміливості. У комунікації з дитиною допоможуть також іграшки. **Слід дозволити (запропонувати) законному представнику, щоб дитина прийшла з власною іграшкою — ведмедиком чи***

 лялькою, але важливо, щоб це не була іграшка з шумовими ефектами, наприклад, машина швидкої допомоги, оскільки вона буде заважати розмові⁷³.

Питання, пов'язані з умовами проведення допиту, обстановкою допиту, визначенням часу та місця допиту колом осіб, котрих варто залучити до проведення допиту, не розкриваються (за рідкісним винятком)⁷⁴.

Єдиного підходу до питання **відеофіксації** допиту⁷⁵ не простежується. В окремих рекомендаціях незабезпечення відеозапису цієї слідчої дії вважається тактичною помилкою⁷⁶. В інших же відеозапис пропонують застосовувати лише в особливих випадках (допит вразливих категорій, необхідність збору зразків для фонографічних, портретних експертиз тощо)⁷⁷. Однозначно наголошується на необхідності здійснення відеофіксації в ході допиту неповнолітніх⁷⁸.

Питання **встановлення контакту** переважно розглядаються на теоретичному рівні, без конкретних практичних порад чи рекомендацій⁷⁹.

73 Методичні рекомендації щодо тактики допиту неповнолітніх у кримінальному провадженні / В. А. Чепурний, Г. В. Попов, І. В. Курило, М. С. Туркот, Г. О. Ганова, Т. В. Самелюк, В. А. Мозгова, В. В. Козій, К. І. Годуєва. — К. : Генеральна прокуратура України; Національна академія прокуратури України, 2016. — 55 с. — С. 11–12.

74 Організація та тактика проведення слідчих (розшукових) дій за участю осіб, що мають фізичні вади: методичні рекомендації. — К. : ГСУ НП України, НАВС, 2016. — 54 с. — С. 24–28.

75 Питання відеофіксації піднімається далеко не в усіх методичних рекомендаціях.

76 Методичні рекомендації щодо окремих аспектів тактики допиту підозрюваного та свідка на досудовому слідстві / Г. А. Луканьова. — К. : Генеральна прокуратура України; Національна академія прокуратури України, 2012. — 37 с. — С. 9.

77 Методичні рекомендації щодо використання відеозапису у досудовому розслідуванні кримінальних проваджень / А. В. Олешко, Ю. М. Ушатиї, О. М. Черняк. — К. : Генеральна прокуратура України; Національна академія прокуратури України, 2018. — 44 с. — С. 26–27.

78 Методичні рекомендації щодо тактики допиту неповнолітніх у кримінальному провадженні / В. А. Чепурний, Г. В. Попов, І. В. Курило, М. С. Туркот, Г. О. Ганова, Т. В. Самелюк, В. А. Мозгова, В. В. Козій, К. І. Годуєва. — К. : Генеральна прокуратура України; Національна академія прокуратури України, 2016. — 55 с. — С. 36.

79 Методичні рекомендації щодо тактики допиту неповнолітніх у кримінальному провадженні / В. А. Чепурний, Г. В. Попов, І. В. Курило, М. С. Туркот, Г. О. Ганова, Т. В. Самелюк, В. А. Мозгова, В. В. Козій, К. І. Годуєва. — К. : Генеральна прокуратура України; Національна академія прокуратури України, 2016. — 55 с. — С. 12.

Особливості розслідування злочинів, учинених на ґрунті нетерпимості: методичні рекомендації / Бурлака В. В., Крюков О. О., Корнієнко А. В., Пустова О. В., Гольдін В. Я., Пряхін Є. В. — К. : ГСУ НП України, ЛДУВС, 2015. — 104 с. — С. 55.

Організація та тактика проведення слідчих (розшукових) дій за участю осіб, що мають фізичні

Питанням особливостей **роз'яснення особі прав та порядку проведення** допиту увага, як правило, не приділяється. Якщо це питання і згадують, рекомендації відсилають до відповідних положень КПК України або цитують їх.

Найбільш розгорнуто у методичних рекомендаціях прописано питання, пов'язані з **отриманням інформації**. Доволі часто, так само, як у моделі процесуального інтерв'ю, одним з головних етапів отримання інформації визначають **вільну розповідь особи**, яку допитують. Водночас такий підхід не є загальним, і в окремих рекомендаціях не передбачено вільної розповіді особи.

Подекуди наводять прийоми відтворення забутого, оснований на використанні асоціативних зв'язків⁸⁰, що цілком узгоджується з методикою процесуального інтерв'ю.

Висвітлюючи етап запитань до учасника провадження, методичні рекомендації переважно не акцентують увагу на переході від відкритих питань до питань закритого типу, а також на групуванні питань навколо кількох ключових тем. Правоохоронців переважно спрямовують лише до окреслення всіх можливих питань, котрі варто поставити учаснику під час допиту.

Кардинально відмінні від методики процесуального інтерв'ю підходи зустрічаються в описі особливостей проведення допиту та поведінки слідчого під час отримання інформації. По суті, йдеться про рекомендації, що межують із допустимою з етичної точки зору поведінкою службової особи або передбачають вихід за її межі. Зокрема, пропонують різні варіанти психологічного тиску на особу.

Наприклад:

- **«Використання слабких місць особистості... У гніві допитуваний може сказати те, що в звичайному стані не сказав би».**

вади: методичні рекомендації. — К. : ГСУ НП України, НАВС, 2016. — 54 с. — С. 28–29.

80 Допит підозрюваного: недопущення тортур та інших порушень прав людини: методичні рекомендації / за загальною редакцією Джужу О. М. — К. : РВВ МВС України, 2004. — 82 с. — С. 25–26.

Організація та тактика проведення слідчих (розшукових) дій за участю осіб, що мають фізичні вади: методичні рекомендації. — К. : ГСУ НП України, НАВС, 2016. — 54 с. — С. 28–29.

- «Використання або створення стану емоційної напруженості. У стані емоційної напруженості в особи суттєво знижується здатність здійснювати свідомий контроль за змістом мовних повідомлень та своєю поведінкою».
- «Створення напруги... Якщо допитуваний характеризується підвищеною емоційною збудливістю й імпульсивністю, то даний прийом дає істотні результати».
- «...Раптовість руйнує систему заздалегідь підготовлених помилкових відповідей і викликає стрес у допитуваного. Він затрудняється зв'язати раптово отриманий матеріал із тим, що він до цього вигадав, не може швидко сформулювати чергову помилкову відповідь».
- «Поєднання форсованого (прискореного) та вповільненого темпів допиту... Внаслідок цього створюються передумови для підвищення емоційної напруженості: нав'язаний темп бесіди порушує індивідуальну ритміку допитуваного, виникає негативне збудження в корі великих півкуль, бурхливо розвивається втома нервових центрів, знижується свідомий самоконтроль за поведінкою, мовою тощо... Найефективніше зазначений метод виявляє себе щодо емоційно неврівноважених осіб, з підвищеною емоційною вразливістю, які самотійно намагаються задати прискорений темп допиту»⁸¹.

Пов'язані з різними психологічними маніпуляціями та психологічним тиском підходи рекомендують застосовувати не лише для дорослих, а й для неповнолітніх осіб:

⁸¹ Методичні рекомендації щодо окремих аспектів тактики допиту підозрюваного та свідка на досудовому слідстві / Г. А. Луканьова. — К. : Генеральна прокуратура України; Національна академія прокуратури України, 2012. — 37 с. — С. 17–19.

- *«поступовість — не треба вимагати від неповнолітнього підозрюваного швидкого і повного визнання своєї вини і дачі правдивих показань за всіма обставинами провадження. Нехай він частково визнає провину і, наприклад, поверне частину викраденого. Використовуючи цей прийом надалі можна забезпечити процес доказування і повне викриття особи у вчиненому злочині;*
- *контролювання і грамотне використання психічної напруги допитуваного... Натомість емоційна психічна напруга спричиняє руйнування мотиваційної структури діяльності і призводить до зниження її ефективності та дезорганізації.*
- *Повна ж відсутність психічної напруги у процесі вербальних слідчих (розшукових) дій щодо неповнолітнього може призвести до виникнення почуття безкарності й безвідповідальності, що неприпустимо»⁸².*

Подекуди маємо неоднозначні з точки зору дотримання процесуальних процедур та не роз'яснені з точки зору поставленої мети рекомендації з відвідування підозрюваної особи у слідчому ізоляторі та її виклику «на бесіду»:

«Якщо підозрювана службова особа перебуває під вартою, то прокурору доцільно час від часу, до визнання розслідування закінченим, знаходити час для того, щоб відвідувати слідчий ізолятор, викликати цю особу на бесіду, цікавитися у співробітників слідчого ізолятора про те, як поводить себе службова особа»⁸³.

⁸² Методичні рекомендації щодо тактики допиту неповнолітніх у кримінальному провадженні / В. А. Чепурний, Г. В. Попов, І. В. Курило, М. С. Туркот, Г. О. Ганова, Т. В. Самелюк, В. А. Мозгова, В. В. Козій, К. І. Годуєва. — К. : Генеральна прокуратура України; Національна академія прокуратури України, 2016. — 55 с. — С. 22–23.

⁸³ Методичні рекомендації щодо проведення досудового розслідування корупційних злочинів / О. З. Гладун, Ю. О. Грищенко, З. А. Загиней, О. О. Луняченко, І. В. Однолюк, М. В. Рябенко — К. : Генеральна прокуратура України; Національна академія прокуратури України, 2016. — 80 с. — С. 42.

Питання розподілу ролей у випадках проведення допиту разом з напарником переважно не розглядаються. Лише в одних методичних рекомендаціях наголошено на позитивному досвіді долучення до проведення допиту другого слідчого⁸⁴.

Питання **стратегічного використання доказів** згадуються далеко не завжди й не надто ґрунтовно. Переважно йдеться лише про теоретичний опис класифікації варіацій пред'явлення доказів⁸⁵. Особливостям **завершення** та **оцінки** допиту увага взагалі не приділяється.

Викладене свідчить про те, що як у навчальній літературі, так і в методичних рекомендаціях розкриваються окремі питання підготовки, встановлення психологічного контакту, отримання інформації, фіксації, що є важливими для допиту та для методики процесуального інтерв'ю. При цьому нерідко зустрічаються дещо відмінні від базових для процесуального інтерв'ю акценти, пов'язані з прагненням у різний спосіб схилити підозрювану особу до зізнання. В рамках теми нерідко пропонуються нехарактерні для процесуального інтерв'ю прийоми створення емоційної напруги та психологічного впливу на допитувану особу, що розглядаються як тактичні прийоми викриття неправди.

Найвні джерела не прописують важливий для методики процесуального інтерв'ю механізм фокусування процедури допиту навколо кількох ключових тем та алгоритм відпрацювання кожної з них, включно з послідовним підсумуванням та переходом до наступної. Поза увагою лишаються питання стратегічного використання доказів та особливостей розподілу ролей у випадках проведення допиту разом з напарником. Не висвітлюються питання забезпечення в ході завершення допиту відкритості допитуваної особи до подальшої співпраці, а також оцінки проведеного інтерв'ю з огляду на необхідність вдосконалення і розвитку додаткових навичок. Бракує висвітлення проблем етики проведення допиту, а також дотримання в ході допиту прав людини та забезпечення її базових потреб.

84 Допит підозрюваного: недопущення тортур та інших порушень прав людини: методичні рекомендації / за загальною редакцією Джужи О. М. — К. : РВВ МВС України, 2004. — 82 с. — С. 29.

85 Методичні рекомендації щодо окремих аспектів тактики допиту підозрюваного та свідка на досудовому слідстві / Г. А. Луканьова. — К. : Генеральна прокуратура України; Національна академія прокуратури України, 2012. — 37 с. — С. 14–15.

Висновки до розділу «Аналіз чинної системи підготовки працівників правоохоронних органів України з питань проведення допитів»

3.1. Аналіз чинної системи базової підготовки правоохоронців в Україні свідчить про те, що наявні підходи до навчання проведення допитів значно відрізняються від підходів, що застосовуються в інших країнах. Фактично єдиної, сфокусованої саме на особливостях проведення допитів навчальної дисципліни в програмах базової підготовки слідчих (детективів), прокурорів та оперативних працівників у закладах вищої освіти немає. На питання проведення допитів відведено недостатню кількість навчальних годин і їх розпорошено по цілій низці навчальних дисциплін різної тематики («Юридична психологія», «Криміналістика», «Кримінальний процес», «Досудове розслідування», «Практикум зі складання процесуальних документів».

Навіть під час викладання цих дисциплін особливості проведення допиту часто не розглядаються окремо, а розмиваються в межах великих тем. Зокрема в межах дисципліни «Кримінальний процес» допиту приділяється увага в рамках вивчення всього комплексу слідчих (розшукових) дій (у різних закладах вищої освіти на цю доволі широку тему виділено від 8 до 20 аудиторних годин, тобто безпосередньо проведенню допиту може бути присвячено не більш ніж 2–4 години).

Загалом кількість годин, відведених на вивчення окремих аспектів проведення допиту, є невиправдано невеликою та може суттєво відрізнитися в різних ЗВО. Зокрема тему організації і тактики проведення допиту передбачено розглянути в межах навчальної дисципліни «Криміналістика». На вивчення цієї теми в різних ЗВО виділено від 4 до 10 аудиторних годин. Самі викладачі вважають таку кількість годин недостатньою для отримання відповідних знань та навичок.

Належному формуванню навичок проведення допитів також

перешкоджає неузгодженість навчальних дисциплін між собою за змістом, логікою та хронологією, а також використання переважно лекційних та семінарських форм занять, спрямованих на надання слухачам суто теоретичних знань.

Як наслідок, лише 27% опитаних у дослідженні слідчих назвали високою якість базової підготовки ЗВО з питань проведення допиту, водночас 14% вважають її низькою, а 59% середньою.

3.2. Слідчі поліції та працівники карного розшуку в ході первинної професійної підготовки та перепідготовки не проходять спеціалізованого тренінгу, курсу або навчальної дисципліни, сфокусованих на особливостях проведення допитів. Невеличка кількість годин, відведених на вивчення аналогічних до базової підготовки навчальних дисциплін, не дозволяє поглибити отримані раніше знання й, по суті, не впливає істотно на рівень підготовленості особи до проведення допитів.

Зокрема в межах дисципліни «Основи криміналістики» (загальний обсяг 30 навчальних годин) пропонується вивчення 21 теми, з яких лише одна стосується безпосередньо допиту, а саме: «Тактика допиту». За таких умов реально на цю тему може бути відведено до 2-х аудиторних годин. У межах дисципліни «Досудове розслідування в кримінальному провадженні», на яку загалом виділено 40 навчальних годин, лише 2 з 26 тем можуть опосередковано стосуватися допиту – «Слідчі (розшукові) дії» та «Фіксування кримінального провадження». Зважаючи на надзвичайно великий обсяг питань у кожній темі, питання проведення допиту в межах цієї дисципліни реально не розкриваються.

Загалом лише 40% опитаних у дослідженні слідчих проходили навчання з особливостей та тактики проведення допиту під час первинної професійної підготовки та перепідготовки. При цьому високою якість професійної підготовки та перепідготовки з питань проведення допиту вважають лише 20% опитаних, водночас 23% вважають її низькою, а 57% середньою.

Корисною є дисципліна «Ефективна комунікація», що покликана допомогти набути навички встановлення контакту з допитуваною

особою. Однак відведені на цю дисципліну 4 навчальні години не дозволяють вважати її вагомим чинником для набуття необхідних для проведення допиту навичок.

3.3. Підвищення кваліфікації та службова підготовка слідчих та оперативних працівників Національної поліції хоча й дещо зачіпають загальні питання ефективної комунікації та дотримання прав людини, проте зовсім не передбачають спеціалізованого поглиблення навичок проведення допиту. Дещо стосувалося цієї теми, проте не передбачало ґрунтовного поглиблення таких навичок і підвищення кваліфікації прокурорів, проте наразі й цього немає.

Високою якістю підвищення кваліфікації та службової підготовки з питань проведення допиту вважають лише 25% опитаних, водночас 18% вважають її низькою, а 57% середньою.

3.4. Додаткова підготовка слідчих (детективів), оперативних працівників та прокурорів (семінари, тренінги), хоча і розглядається самими правоохоронцями як дещо вища за якістю від інших видів підготовки, проте далеко не завжди є системною. В поліції та прокуратурі вона переважно пов'язана з ініціативами міжнародних структур, які на власний розсуд пропонують та спільно з практичними підрозділами або спеціалізованими навчальними закладами організовують для працівників семінари, зустрічі з іноземними експертами або короткочасні тренінги. Питання проведення допитів або процесуального інтерв'ю в рамках такої підготовки не надто поширені.

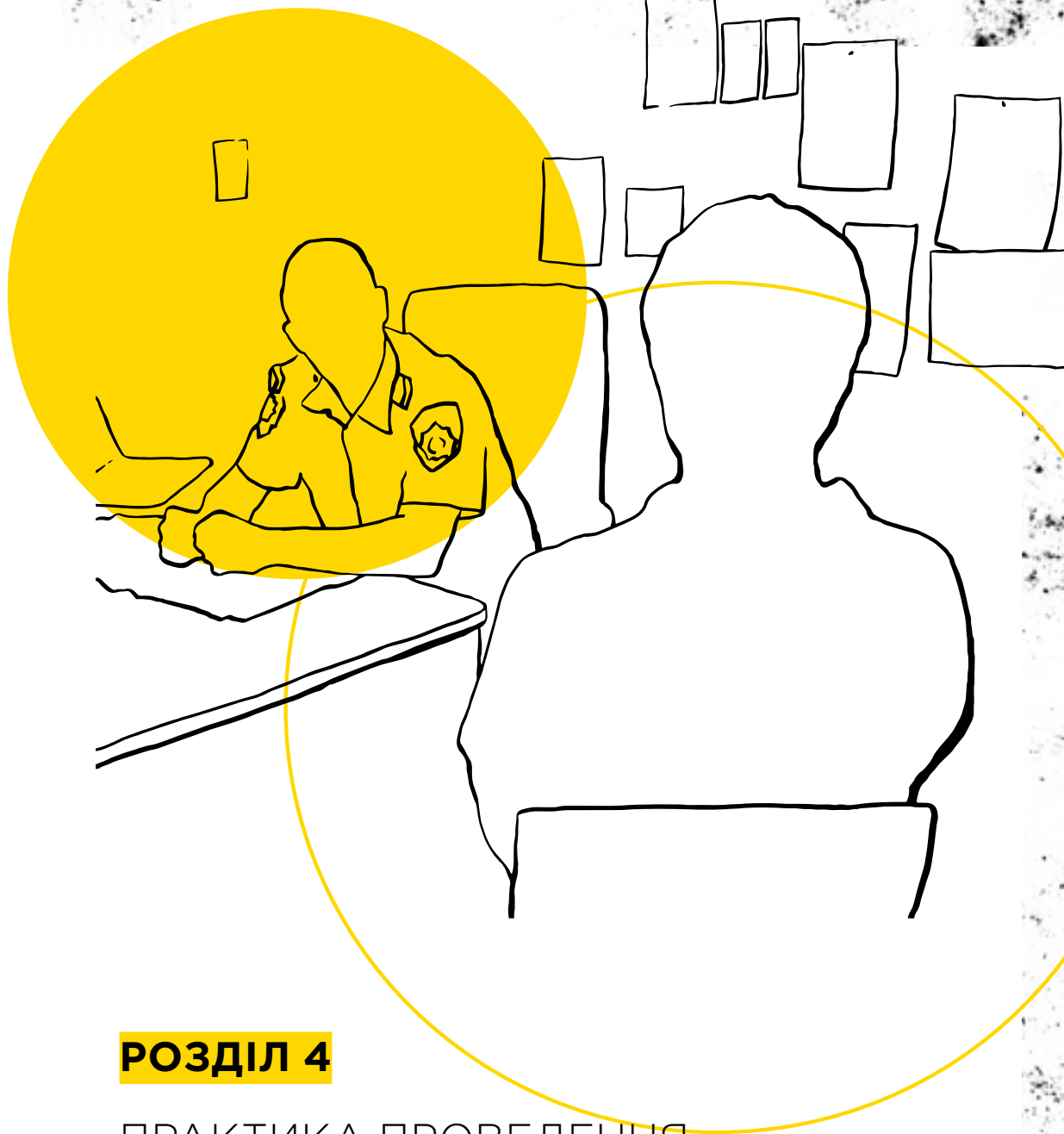
Лише 28% опитаних у дослідженні слідчих проходили навчання з особливостей та тактики проведення допиту під час додаткової підготовки (семінари, тренінги). Високою якістю навчання з особливостей та тактики проведення допиту під час додаткової підготовки вважають 29% опитаних, водночас 21% вважають її низькою, а 50% середньою.

3.5. Корисним для поширення передових методик проведення допитів в Україні міг би бути інститут наставництва. На думку слідчих та прокурорів, цей інструмент наразі належною мірою не працює, що поряд з іншим не сприяє й швидкому формуванню

у молодих слідчих якісних навичок проведення допитів.

3.6. У вітчизняній навчальній літературі та в методичних рекомендаціях розкриваються окремі питання підготовки, встановлення психологічного контакту, отримання інформації та фіксації, що є важливими для допиту та узгоджуються з методикою процесуального інтерв'ю. При цьому нерідко зустрічаються дещо відмінні від базових для процесуального інтерв'ю акценти, пов'язані з прагненням у різний спосіб схилити підозрювану особу до зізнання. У рамках розкриття теми проведення допитів подекуди пропонуються нехарактерні для процесуального інтерв'ю прийоми створення емоційної напруги та психологічного впливу на допитувану особу, що розглядаються як тактичні прийоми викриття неправди.

3.7. Наявні навчальні та методичні джерела здебільшого не прописують важливий для методики процесуального інтерв'ю механізм фокусування процедури допиту навколо кількох ключових тем та послідовний алгоритм відпрацювання кожної з них, включно з підсумовуванням та переходом до наступної. Поза увагою залишаються питання стратегічного використання доказів, роботи з пам'яттю особи та особливостей розподілу ролей у разі проведення допиту разом з напарником. Не приділяється увага питанням оцінки проведеного інтерв'ю з огляду на необхідність вдосконалення і розвитку додаткових навичок. Бракує висвітлення проблем етики проведення допиту, а також дотримання прав людини та забезпечення її базових потреб.

РОЗДІЛ 4

ПРАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ
ДОПИТУ В УКРАЇНІ

У межах польового етапу дослідження було оцінено практики проведення допитів слідчими та детективами Національної поліції України, Державного бюро розслідувань та Національного антикорупційного бюро України (методологію дослідження наведено на початку звіту).

Основою для оцінки стала узагальнена модель процесуального інтерв'ю, детально описана у другому розділі звіту.

Саме за структурою цієї моделі й побудовано цей розділ, у якому ми спробували проаналізувати окремі аспекти проведення допитів працівниками органів правопорядку України та порівняти національну практику зі стандартами процесуального інтерв'ю.

4.1 СПРИЙНЯТТЯ УЧАСНИКАМИ ПРОВАДЖЕННЯ РОЛІ ТА МЕТИ ДОПИТУ

Під час дослідження було вивчено думку слідчих щодо їхньої загальної оцінки допиту як різновиду слідчих дій та його значення в системі розслідування кримінальних правопорушень в Україні. З цією метою під час анкетного опитування слідчим пропонувалося висловити свою згоду або незгоду з низкою тверджень, які відображають різні погляди на цю слідчу дію (див. табл. 1).

Таблиця 1 Розподіл відповідей респондентів щодо їхньої згоди/незгоди з твердженнями стосовно ролі допиту

ТВЕРДЖЕННЯ	Варіанти відповідей				
	Повністю не погоджуюся	Радше не погоджуюся, ніж погоджуюся	Важко відповісти	Радше погоджуюся, ніж не погоджуюся	Повністю погоджуюся
Допит наразі втратив своє значення через неможливість використання під час судового розгляду свідчень, отриманих на досудовому розслідуванні	16%	21%	14%	28%	21%
Допит є ключовою слідчою дією, яка допомагає визначити основні напрямки розслідування	6%	13%	8%	42%	31%

4.1. Сприйняття учасниками провадження ролі та мети допиту

Допит фактично дозволяє лише закріпити наявну у слідчого версію щодо обставин події	6%	20%	16%	40%	18%
Саме під час допиту підозрюваної особи можна отримати найбільше інформації про те, що відбулося насправді	14%	33%	18%	27%	8%
Основна інформація про обставини вчиненого кримінального правопорушення, як правило, отримується під час попереднього опитування підозрюваної особи	12%	24%	16%	36%	12%

Аналіз наведених даних свідчить про те, що половина опитаних слідчих (49%) вважає, що допит як слідча дія втратив своє значення в ході розслідування у зв'язку з неможливістю використати під час судового розгляду свідчення, отримані у ході досудового розслідування.

На проблему втрати доказового значення свідчень, отриманих на досудовому розслідуванні, з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу слідчі вказували й під час фокус-груп. Зокрема йшлося про вимоги частини 4 статті 95 Кримінального процесуального кодексу, згідно з якими суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або які отримано у порядку, передбаченому статтею 225 КПК. Цією ж нормою передбачено, що **суд не має права обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них.**

Такі законодавчі зміни, на думку слідчих, призвели до фактичної

втрати мотивації у частини їхніх колег використовувати таку слідчу дію, як допит, натомість вони більше фокусуються на інших слідчих діях, що можуть привести до збору необхідних у суді доказів.

Під час фокус-групи з адвокатами висловлювалися аналогічні оцінки, що допит втратив своє значення на досудовому розслідуванні.

Адвокат:

«Я хочу додати, що на сьогодні слідчий не може використовувати протокол допиту в суді. Значить, основний допит учасників процесу відбувається на судовому засіданні. Ось там уже прояв мистецтва, щоб зрозуміти або примусити людину дати ті свідчення, які тобі потрібні».

Водночас значна частина опитаних (37%) тією чи іншою мірою не погоджується з тезою, що допит втратив значення на досудовому розслідуванні. Крім того, переважна частина респондентів (73%) погодилася з твердженням, що попри зниження доказового значення свідчень, отриманих у ході допиту, саме допит є ключовою слідчою дією, яка допомагає визначити основні напрямки розслідування.

Детектив НАБУ:

«Фактично те, що ми отримуємо зараз (під час допиту – ред.), нам потрібно для здобуття нових доказів. Нам кажуть про обставини, дії, які було вчинено, чи якісь документи, про які ми не знаємо, й, можливо, свідків, яких раніше ми не допитували».

«Для нас жоден доказ не має наперед встановленої сили. Допитуючи підозрюваного, ми також намагаємося забезпечити йому можливість надати докази його невинуватості, або спростувати цю підозру, або перевірити іншим шляхом його правову позицію, якщо він викладає її в допиті».

Детектив поліції:

«Нам допити корисні в тому плані, щоб ми зрозуміли точку зору всіх. Ми можемо щось пропустити, і щоб потім не було проблем, що ми не так десь робимо. І дуже важливо, щоб ти зібрав правильно документи, всі докази, щоб обрати правильну позицію, тому що необхідно прийняти правильні процесуальні рішення, бо може бути, що ми якийсь момент просто проґавили».

Слідчий ДБР:

«Оскільки допит як доказова база не може використовуватись, то слідчий під час допиту сподівається собі знайти напрямки, в яких йому рухатися з метою відшукування речових доказів, щоб під час допиту свідок або підозрюваний розказав такі обставини, які можна перевірити обшуками, тимчасовими доступами і т.д.».

Під час фокус-груп із прокурорами було озвучено ще один аспект на користь застосування допитів — можливість використати їхні результати для обґрунтування підозри, отримання дозволу слідчого судді на проведення слідчих дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження тощо.

Прокурор:

«Для чого ці допити? Щоб звернутися до суду для заходів забезпечення, отримати тимчасовий доступ для подальшого обґрунтування підозри. Гарні допити потрібні для подачі клопотань у суд для тимчасового доступу, для обшуку».

Прокурори також звертали увагу на те, що, попри нормативне положення про неможливість використання суддями свідчень, наданих на досудовому розслідуванні, для обґрунтування своїх рішень, відеозаписи допитів прокурор може використати під час судового розгляду для впливу на внутрішнє переконання судді щодо винуватості особи або правдивості показань свідка (див. розділ 4.3.2. Фіксація ходу проведення допиту).

До того ж більшість опитаних слідчих не вважає допит ефективним інструментом для отримання об'єктивної інформації саме від підозрюваної особи та розглядає його радше як інструмент закріплення вже наявної у слідчого версії щодо обставин події (58% опитаних).

Детектив поліції:

«Закріпити і підтвердити те, що ми і так розуміємо. Бувають випадки, що в ході допиту впливають якісь нові обставини, які підлягають додатковому указу, але в більшості випадків, щоб переконатися в тому, що було».

Майже половина опитаних слідчих (48%) погодилася з твердженням, що основну інформацію про обставини вчиненого кримінального правопорушення, як правило, отримують під час попереднього опитування підозрюваної особи.

У цьому дослідженні ми не фокусувалися на вивченні практик оперативного опитування підозрюваних осіб. Разом з тим, важливо зазначити, що у разі отримання під час такого опитування свідчень від підозрюваної особи щодо обставин вчиненого кримінального правопорушення таке опитування може розглядатися поза процесуальним допитом особи.

На відміну від офіційного допиту, збір інформації під час опитування здійснюється без дотримання передбачених законодавством процесуальних гарантій, зокрема таких, як право не свідчити проти себе та право на захист. Відповідно, практика маскування допитів під виглядом оперативного опитування з метою отримання від підозрюваної особи важливої для слідства інформації може розглядатися як порушення чинного кримінально-процесуального законодавства.

У дослідженні було вивчено думку слідчих щодо головної мети допиту підозрюваної особи. Отримані дані свідчать про те, що певна частина слідчих як таку мету визначає *визнання особою факту вчинення злочину та повідомлення нею про всі обставини його вчинення*.

Детектив поліції:

«Щоб він (підозрюваний – ред.) розказав про всі обставини вчинення злочину, повідомив про додаткові докази».

Слідчий ДБР:

«Для мене ідеальний допит підозрюваного – це коли береш дані з протоколу й відразу вставляєш у підозру».

Подібне бачення мети допиту підтримали під час фокус-групи й окремі прокурори.

Прокурор:

«Ідеальна співпраця підозрюваного – це визнання вини. Тобто він нам надає додаткові докази, відомості, де можна їх здобути».

Разом з тим, інші учасники фокус-груп зазначили, що головна мета допиту для них полягає в отриманні об'єктивної інформації про всі обставини події.

Слідчий ДБР:

«Для мене мета допиту – це об'єктивна інформація. Нехай вона навіть складна в перевірці, але правдива, і ти будеш розуміти і передбачати, що не даремно витрачаєш час. А так виходить велика кількість запитів, велика кількість тимчасових доступів, а в підсумку це закінчиться струсом повітря, марнуванням часу, коштів, сил, нервів і так далі».

Така відмінність у сприйнятті мети допиту яскраво демонструє різницю між традиційним допитом та процесуальним інтерв'ю. Орієнтація на отримання зізнання підозрюваної особи є характерною рисою традиційних допитів. За такого підходу відмова підозрюваної особи зізнаватися та надавати показання часто сприймається як свідчення причетності особи до вчинення злочину та намагання таким чином уникнути кримінальної відповідальності.

Розділ 4. Практика проведення допиту в Україні

На противагу цьому процесуальне інтерв'ю орієнтує слідчого на отримання від підозрюваної особи максимально об'єктивної інформації, яка б дозволила або підтвердити, або спростувати підозру.

У наступних розділах ми спробуємо проаналізувати відповідність національної практики проведення допитів стандартам процесуального інтерв'ю.

4.2

АНАЛІЗ ВІДПОВІДНОСТІ ЧИННИХ ПРАКТИК ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ В УКРАЇНІ СТАНДАРТАМ УЗАГАЛЬНЕНОЇ МОДЕЛІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ІНТЕРВ'Ю

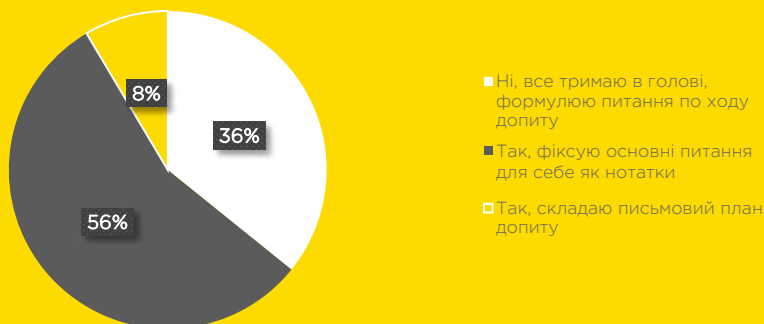
4.2.1. Планування та підготовка

У дослідженні було вивчено і досвід слідчих у підготовці до допиту. Як свідчать дані, наведені на рис 4.1, лише 18% респондентів зазначили, що ретельно готуються до кожного допиту. Переважна ж частина слідчих відповіла, що їм бракує часу, щоб підготуватися належним чином до кожного допиту, і тому вони готуються до допитів за можливості.

Лише 8% опитаних слідчих відповіли, що складають письмові плани допитів. Переважна частина (56%) респондентів зазначила, що не складає окремого плану допиту, проте фіксує для себе у формі нотаток основні питання, на які хоче отримати відповіді під час допиту. Проте понад третину опитаних (36%) взагалі не роблять жодних записів перед допитом, тримаючи всі питання в голові та формулюючи їх по ходу допиту (рис. 4.2).

Рис. 4.2. Чи фіксуєте ви заздалегідь питання, які необхідно обговорити під час допиту?

Детектив НАБУ:

«Є відмінності, звичайно. На жаль, коли необхідно швидко все зробити, не завжди ти підготовлений. А в більшості випадків ми готуємося, складаємо план допитів і враховуємо як фактичні обставини встановлення особи, яку ми допитуємо, складаємо перелік питань до допиту і по ходу змінюємо їх з урахуванням відповіді, з урахуванням отриманої інформації, ставимо додаткові уточнювальні запитання».

«Складання письмового плану допиту не передбачено. Це для себе ти робиш. Звичайні запитання детектива до свідка, підозрюваного. І ти береш документи, по суті, цієї особи, яку ми допитуємо, і з урахуванням цих відомостей складаєш коло питань, які ми намагаємося з'ясувати з допомогою цієї особи».

Детектив поліції:

«Такого плану ми не складаємо. Просто питання».

Деякі слідчі практикують замість плану складати проєкт протоколу допиту, в якому записують основні питання, на які необхідно отримати відповідь. Уже під час допиту до цього переліку питань у протокол вносять додаткові та уточнювальні питання. Така практика, на думку слідчих, дозволяє їм значно зекономити час,

4.2. Аналіз відповідності чинних практик проведення допиту в Україні стандартам узагальненої моделі процесуального інтерв'ю

з одного боку, а з іншого — тримати допитувану особу в фокусі обговорення необхідних слідчому тем.

У ході фокус-груп слідчі та детективи казали про те, що підготовка до допиту включає в себе й таку важливу складову, як збір даних про особу, яку необхідно допитати. При цьому, за їхніми словами, через брак часу це вони роблять не завжди.

Слідчий ДБР:

«Це робота більше вперед — інформація про особу перед допитом. Але це важлива інформація, тому що ми досліджуємо ту чи іншу особу, дізнаємося про її оточення, це дуже нам потрібно. Таке трапляється нечасто на практиці, що коли ми допитуємо особу, то знаємо, з ким вона спілкується, з ким зустрічалась сьогодні, з ким навчалася — таке було дуже рідко в мене і в моїх колег, щоб таку інформацію вдалося зібрати перед допитом, але це потрібно».

Підготовка слідчого до допиту може включати в себе й необхідність додатково вивчити законодавство та спеціальну літературу, що стосується специфічної сфери діяльності особи, яку планується допитати.

Слідчий ДБР:

«Якщо мені треба допитати начальника тендерного комітету, то я маю знати, як тендер повинен здійснюватися, як за законом проводяться закупівлі, які інші повноваження. Тому ми з'ясовуємо, як це реалізується, які є норми реалізації, який порядок і чи взагалі особи дотримувалися норм. Тому перед допитом маємо побачити всі ці положення про тендер або посадові обов'язки цієї особи».

Надзвичайно важливим на етапі підготовки до проведення допиту, звісно, у випадках, коли така підготовка здійснюється, є визначення місця проведення допиту. Детальніше про цей аспект підготовки йдеться у розділі 4.4.1.

4.2.2. Встановлення контакту

Встановлення слідчим психологічного контакту з підозрюваною особою, а також її підтримка протягом спілкування є фактично однією з ключових засад процесуального інтерв'ю. Тому в дослідженні цьому аспекту було приділено значну увагу.

В опитуванні слідчим поставили загальне питання щодо необхідності встановлення психологічного контакту між слідчим та допитуваною особою перед початком допиту. Більшість опитаних (53%) однозначно вважає, що встановлювати психологічний контакт потрібно. При цьому майже половина респондентів (45%) вважає, що встановлювати контакт слідчому треба не з кожною особою — все залежить від ситуації. Серед опитаних була й думка, що встановлення психологічного контакту лише перешкоджає проведенню допиту — такої думки дотримується лише 2% респондентів.

Для глибшого аналізу суб'єктивного сприйняття слідчими психологічної атмосфери, яка, на їхню думку, має панувати під час допиту, в опитуванні їм пропонувалося висловити свою згоду/незгоду з низкою релевантних тверджень (див. табл. 2).

4.2. Аналіз відповідності чинних практик проведення допиту в Україні стандартам узагальненої моделі процесуального інтерв'ю

Таблиця 2 Розподіл відповідей респондентів щодо їхньої згоди/незгоди з твердженнями стосовно психологічної атмосфери під час допиту

ТВЕРДЖЕННЯ	ВАРІАНТИ ВІДПОВІДЕЙ				
	Повністю не погоджуюся	Радше не погоджуюся	Важко відповісти	Радше погоджуюся, ніж не погоджуюся	Повністю погоджуюся
Якщо підозрювана особа відчуває до себе людяне ставлення, вона більше схильна надати правдиву інформацію	5%	13%	13%	46%	23%
Слідчий має відразу продемонструвати підозрюваній особі, що саме він є головним під час допиту	5%	15%	13%	38%	29%
Підозрювана особа під час допиту має перебувати в стані напруження — це сприяє досягненню мети допиту	19%	38%	26%	13%	4%
Створення комфортних умов для підозрюваного під час допиту сприяє результативності цієї слідчої дії	9%	15%	25%	40%	11%

Демонстрація поваги до підозрюваного лише шкодить справі

23% 37% 25% 12% 3%

Як можна побачити з наведених у таблиці даних, більшість опитаних слідчих розуміють важливість створення позитивної психологічної атмосфери під час допиту задля підвищення його ефективності (високі відсотки згоди з твердженнями 1 та 4 й, відповідно, низькі відсотки згоди з твердженнями 3 та 5).

Детектив НАБУ:

«Шанси отримати потрібний результат без психологічного контакту дуже низькі. Міліцейська практика: “від страху до правди шлях короткий”. Але це не довготривалий результат. Людина може злякатися, щось сказати тобі. Але завтра вона виспить-ся, прийде з адвокатом, і те, що вона сказала вчора, вже не буде мати результату».

«Допит — це вміння правильно поставити питання, правильно почути відповідь, вміння комунікувати з людиною з погляду психології, налагодити зв'язок, якийсь місток, використовувати його для досягнення нормального, законного результату. Що нам необхідно? Щоб людина розкрилась і пригадала. Якщо людина нічого не знає, то цього іноді також буває достатньо».

Детектив поліції:

«Можна посадити людину в будь-якому статусі до одного слідчого, і він нічого не з'ясує. А можна посадити до іншого слідчого, який знайде з нею контакт, і людина розкаже повністю всю необхідну інформацію, що має значення для слідства. Насамперед допит — це психологічний контакт з особою».

Слідчий ДБР:

«Коли людина приходить, її перша реакція — вона закривається. Навіть якщо й не думає, що вона є потенційним підозрюваним, все одно спочатку вона замкнута. Для подолання цього бар'єра треба встановити контакт. Людина може розслабитися, ти відчуваєш, що вона стала більше довіряти, й далі ти можеш отримувати від неї інформацію».

Слідчий поліції:

«Встановлення контакту потрібно для того, щоб отримати необхідну інформацію. Не кожна людина чужому може щось розказати. І не просто так вона прийшла, і ми від неї щось хочемо. Нам важливо отримати інформацію для того, щоб довести чи спростувати певні питання».

Водночас кожен шостий опитаний слідчий вважає, що перебування підозрюваної особи в напруженому стані під час допиту сприяє досягненню його мети, а також, що демонстрація поваги до підозрюваного лише шкодить справі. Кожен четвертий респондент не підтримує твердження про те, що створення комфортних умов для підозрюваного під час допиту сприяє результативності цієї слідчої дії.

Цікавим є й розподіл відповідей щодо згоди респондентів з твердженням 2. Так, більшість опитаних (67%) вважає, що слідчий має відразу продемонструвати підозрюваній особі, що саме він є головним під час допиту.

На наявність подібних практик вказували й адвокати під час фокус-груп, зокрема на застосування тиску з боку слідчого з метою отримання інформації або ж для демонстрації того, що саме слідчий є головною особою під час допиту.

Адвокат:

«Це його (слідчого – ред.) амбіції, бажання показати, що “я дуже крутий чувак, я тебе буду тиснути, принижувати”. Це, ймовірно, не для того, щоб домогтися результатів у плані “визнати – відмовити”, а для того, щоб показати, що “я такий крутий”».

У цьому контексті варто зазначити, що цілком зрозумілим є той факт, що саме слідчий проводить допит, і, відповідно, на нього покладається вся відповідальність за його результати. Разом з тим, сильно виражене домінування слідчого, особливо на початку допиту, може радше зашкодити, ніж сприяти встановленню психологічного контакту з допитуваною особою.

Дані опитування свідчать, що ставлення переважної частини опитаних слідчих до підозрюваної особи залежить від її поведінки під час допиту (60%), ще 27% зазначили, що ставлення залежить від ситуації, й лише 13% респондентів відповіли, що їхнє ставлення не залежить від поведінки підозрюваного (див. рис. 4.4).

Упередження

Дані дослідження також свідчать, що ставлення слідчого до особи під час допиту значною мірою залежить від виду злочину, у вчиненні якого її підозрюють (див. рис. 4.5). Так, 38% опитаних

4.2. Аналіз відповідності чинних практик проведення допиту в Україні стандартам узагальненої моделі процесуального інтерв'ю

однозначно погодилися, що їхнє ставлення залежить від того, у якому саме злочині підозрюють особу, ще 31% — що їхнє ставлення залежить від ситуації. Й лише кожен третій респондент (31%) зазначив, що його ставлення до підозрюваної особи не залежить від злочину, у вчиненні якого її підозрюють.

Як приклад різного ставлення можна навести цитату слідчого ДБР з багаторічним досвідом розслідування особливо тяжких злочинів. Слідчий, зокрема, зазначив, що розслідування умисних вбивств, на його думку, потребує жорсткішого ставлення слідчого до допитуваної особи.

Слідчий ДБР:

«У розслідуванні умисних вбивств рівень спілкування є іншим — з позиції сили в основному. Не секрет, що у злочинах, що вчинялися у складі банди, наприклад, в убивствах, могли брати участь колишні військові, спецпризначенці, і якщо ти будеш розповідати інтелігентно, це просто не сприйматиметься».

Разом з тим, від інших учасників фокус-груп лунали думки про необхідність рівного та професійного ставлення до підозрюваної особи незалежно від виду злочину, у вчиненні якого цю особу підозрюють.

Детектив НАБУ:

«Це все одно людина. І не треба опускатися до її рівня і ототожнювати себе з нею. Ти людина, і то людина. Вона щось зробила. Ти вважаєш, що вона в цьому винна, ти це досліджуєш, а потім суд винесе їй певний вирок. А проте не можна до такої людини ставитися як до людини іншого сорту або нелюда взагалі».

«Основна відмінність в залежності від статусу цієї людини, від того, хто приходить. Не в твоєму ставленні до неї, бо ставлення має бути однакове до всіх, а у ставленні людини, яка прийшла, до тебе. Вона буде по-іншому до тебе ставитися, і ти змушений по-іншому вибудовувати у спілкуванні з нею тактику».

В опитуванні слідчим пропонувалося надати свою оцінку твердженню про те, що досвідчений слідчий може легко визначити, чи є підозрювана особа винною лише з її зовнішнього вигляду. Цікаво, що лише кожен четвертий (26%) опитаний слідчий категорично заперечив це твердження. Ще третина (33%) — радше не погоджується, ніж погоджується з цим твердженням. Разом з тим, 12% радше погоджуються, ніж не погоджуються з наявністю у слідчого такої здатності, а 3% повністю в цьому впевнені. Четверть опитаних (26%) не змогла визначитися з відповіддю.

4.2. Аналіз відповідності чинних практик проведення допиту в Україні стандартам узагальненої моделі процесуального інтерв'ю

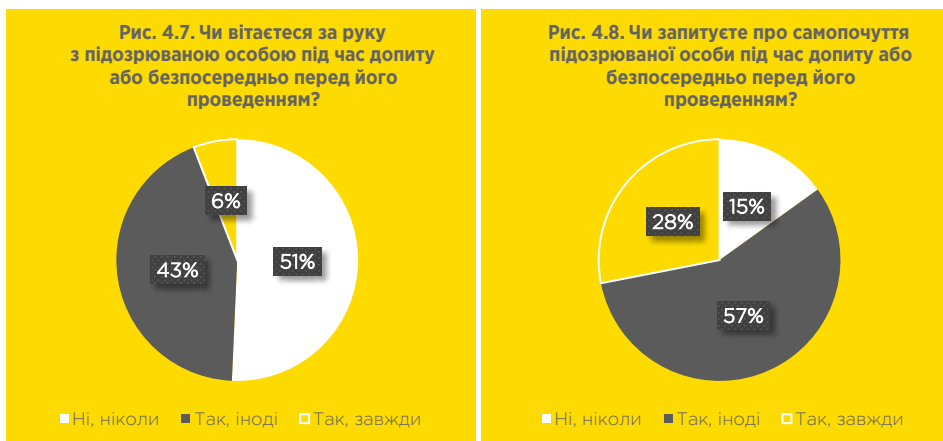
Важливо зазначити, що наявність у слідчого упередження щодо особи, яку необхідно допитати, може значно зашкодити встановленню та підтримці психологічного контакту. Упередження важко приховати, вони позначаються на поведінці та ставленні слідчого до допитуваної особи, й отже, можуть створити бар'єри для комунікації, призвести до небажання спілкуватися зі слідчим.

Прийоми встановлення психологічного контакту

У дослідженні вивчався також особистий досвід слідчих щодо використання ними під час допиту доволі традиційних прийомів встановлення психологічного контакту, які зазвичай використовують під час звичайного спілкування.

Як можна побачити з даних на рис. 4.7, більшість опитаних слідчих ніколи не вітаються за руку з підозрюваною особою під час або перед початком допиту (51%). Дещо менше половини респондентів (43%) роблять це іноді, й лише 6% відповіли, що вітаються за руку завжди.

Близько третини опитаних (28%) завжди запитують підозрювану особу про її самопочуття перед або під час допиту. Однак більшість респондентів (57%) роблять це іноді, а кожен шостий — ніколи (рис. 4.8).

Розділ 4. Практика проведення допиту в Україні

Більшість опитаних слідчих тією чи іншою мірою практикує проведення з підозрюваною особою розмови на сторонні теми, наприклад, щодо її хобі, безпосередньо перед або під час проведення допиту. Однак 40% респондентів ніколи цього не роблять (рис. 4.9).

У ході фокус-груп детективи та слідчі звертали увагу на те, що допит, на їхню думку, є формальною бюрократичною процедурою, тому вони намагаються встановити контакт до його проведення, попередньо спілкуючись з особою.

Детектив НАБУ:

«Розмова телефоном одну хвилину, коли викликаєш особу. І ще декілька хвилин, коли ведеш її з першого поверху на четвертий. У цей час це ще неформальне спілкування. Ти їй ще не пред'явив права, не показав посвідчення. Поки вона не сіла перед тобою як допитувана особа, це ще неформальне спілкування».

Детектив поліції:

«Я, наприклад, завжди з людиною стараюсь поспілкуватися перед допитом, встановити з нею психологічний контакт. Трошки людину розслабити і подивитися, чи вона буде давати свідчення, яка в неї позиція. І потім уже плавно переходжу до допиту».

4.2. Аналіз відповідності чинних практик проведення допиту в Україні стандартам узагальненої моделі процесуального інтерв'ю

Використання таких підходів слідчі та детективи пояснюють тим, що допит передбачає офіційне, більш формальне спілкування. На вимогу сторони захисту всі питання можна занести до протоколу, й надалі до слідчого можуть виникнути зауваження, що ці питання не стосувалися кримінального провадження або ж що такими питаннями слідчий намагався вплинути на підозрювану особу.

Самі ж адвокати під час фокус-групи повідомили, що вони не бачать проблеми в тому, що слідчий під час допиту відходить від формальних питань і переходить на нейтральні теми.

Адвокат:

«Може якісь історії розповідати. У ході допиту може відволіктися на якусь історію і відійти від безпосередньо допиту. Тобто нормальні життєві ситуації. Нічого тут поганого немає».

Цікавими виявилися й відповіді слідчих на питання про те, чи пропонують вони підозрюваній особі випити води під час допиту або безпосередньо перед його проведенням (рис. 4.10). Лише кожен сьомий респондент зазначив, що робить це завжди, 60% опитаних роблять це іноді, а кожен четвертий — ніколи.

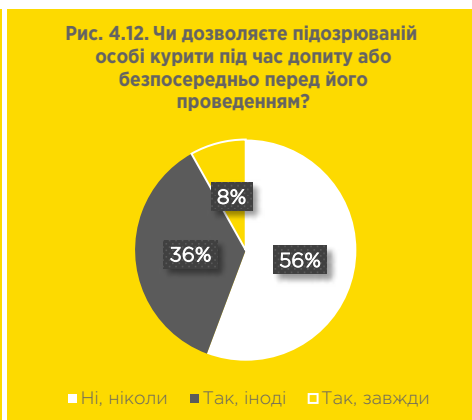

Значно рідше слідчі пропонують підозрюваній особі випити чаю чи кави: завжди це роблять лише 4% опитаних, ще третина респондентів (32%) робить це іноді, проте більшість (64%) — не пропонує ніколи (рис. 4.11).

Детектив поліції:

«Необхідно в деяких випадках, не в усіх, використовувати такі прийоми, щоб зняти напругу. І нічого протиправного, я думаю, тут немає, щоб запропонувати особі, яка приїхала на певну слідчу дію, склянку води, чашку кави, посидіти, поспілкуватися, відпочити з дороги і так далі. У такі моменти в ході діалогу ти для себе вже розумієш, що це за особа, взагалі з яким вона настроєм прийшла, чи вона закрита, відкрита, на що орієнтується і як нам з нею надалі поводитися».

Схожою є й ситуація з наданням підозрюваній особі можливості покурити під час допиту або безпосередньо перед його проведенням. Більшість опитаних слідчих не надають такої можливості, проте 36% роблять це іноді, ще 8% — завжди (рис. 4.12).

Слідчий ДБР:

«У мене є така практика. Хоч я і не курю, але в мене завжди є пачка цигарок на роботі. Якщо я бачу, що людина некомфортно

почувається, то пропоную зробити перерву і перекурити. Можу й пригостити. Все, звичайно, залежить від людини, але іноді це впливає. Людина бачить, що ти не якийсь сталевий, що тільки й виконує свою роботу. Тобто вона не дивиться на тебе стереотипно».

4.2.3. Роз'яснення прав та порядку проведення допиту

Чинне кримінально-процесуальне законодавство зазначає, що перед допитом встановлюється особа, роз'яснюються її права, а також порядок проведення допиту. У разі допиту свідка його попереджають про кримінальну відповідальність за відмову давати показання і за давання завідомо неправдивих показань, а потерпілого — за давання завідомо неправдивих показань¹.

Як уже зазначалося у розділі 2, роз'яснення прав та порядку проведення процесуального інтерв'ю є надзвичайно важливою стадією, яка фактично продовжує етап встановлення контакту й при цьому тісно з ним переплітається. На цій стадії слідчий має не просто формально повідомити підозрюваній особі законодавчі положення щодо порядку проведення допиту та її прав, а зробити це зрозумілою для особи мовою, фактично налаштувавши її на подальше спілкування.

Повідомлення особі про мету та процедуру проведення допиту є надзвичайно важливою умовою забезпечення його ефективності, адже дозволяє, з одного боку, мінімізувати напруження від невизначеності, а з іншого — сфокусувати особу на конкретній темі для обговорення.

Більшість опитаних слідчих погодилися з твердженням про необхідність повідомляти затриманій особі на початку допиту про його мету (55%) та процедуру його проведення (69%) (рис. 4.13 і 4.14 відповідно). Водночас значна частка респондентів вважає, що робити це треба не завжди, а залежно від ситуації (31% та 17% відповідно).

¹ Ч. 3 ст. 224 КПК.

Розділ 4. Практика проведення допиту в Україні

При цьому кожен сьомий опитаний вважає, що не варто повідомляти ні про мету допиту, ні про процедуру його проведення.

Слідчий поліції:

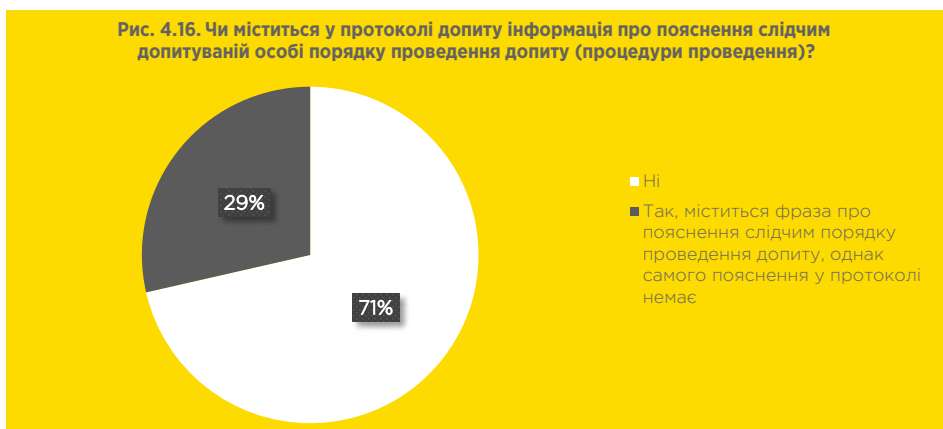
«Як правило, попередньо особі дзвонили, і вона розуміє, чому вона тут. Якщо особа не розуміє, то ми пояснюємо, що відбувається кримінальне провадження, що саме необхідно від неї і в якому ракурсі все буде проходити».

Результати аналізу протоколів та відео допитів свідчать, що слідчі та детективи далеко не завжди пояснюють особі на початку допиту, у зв'язку з учиненням якого саме кримінального правопорушення вона проводиться, а також мету допиту (рис. 4.15).

4.2. Аналіз відповідності чинних практик проведення допиту в Україні стандартам узагальненої моделі процесуального інтерв'ю

У більшості проаналізованих у дослідженні протоколів допиту не було й інформації щодо повідомлення слідчим допитуваній особі про порядок проведення допиту. У решті протоколів містилася інформація про те, що слідчий повідомив про це допитувану особу, проте самого тексту такого повідомлення не було (рис. 4.16).

Результати аналізу відео допитів дозволяють стверджувати, що слідчі, як правило, зачитують на початку допиту повний перелік прав допитуваної особи. Разом з тим, у більшості випадків вони не перевіряють, чи зрозуміла особа свої права, та не надають їх роз'яснення.

На цю проблему звернули увагу й адвокати під час фокус-групи. Вони зазначили, що слідчі майже ніколи не роз'яснюють підозрюваній особі її права на початку допиту. За їхніми словами, це робиться дуже формально, підозрюваній особі часто кажуть просто розписатися в отриманні пам'ятки або підписати ту частину протоколу, де наводиться перелік прав. Крім того, поширеними є випадки, коли слідчий каже про те, що права підозрюваній особі має роз'яснити її адвокат.

Адвокат:

«Ми замість слідчого роз'яснюємо людині її права. На першій зустрічі я відразу ж розповідаю людині про її права. І питаю: “Тобі

ось це роз'яснювали? А ось це тобі роз'яснювали? А ось це? Знай, це твої права". Ніхто нічого не роз'яснює».

«Він (слідчий – ред.) каже: “На, підпиши”. – “А що це?” – “Це твої права. Підпиши. Потім прочитаєш”».

«Кажуть: “У вас є адвокат. Хай він вам розкаже”».

«Я не бачив жодного випадку, де б слідчий роз'яснював».

На рис. 4.17, 4.18 і 4.19 наведено відповіді слідчих на конкретніші питання, що стосуються процедури проведення допиту, зокрема щодо повідомлення підозрюваної особи про орієнтовну тривалість допиту, наявності можливості просити про перерву в разі потреби та перепитувати в разі, якщо питання слідчого є незрозумілими.

Як свідчать результати опитування, лише кожен четвертий слідчий погоджується з необхідністю інформувати особу про орієнтовну тривалість допиту, ще 39% респондентів зазначили, що казати про це треба не завжди, а 36% вважають, що робити цього не треба взагалі.

Слідчий поліції:

«А скільки часу – ми не можемо розрахувати. Можуть інші питання виникнути. І ми не можемо розрахувати, скільки часу конкретно займе допит».

Дещо іншим є розподіл відповідей щодо питання про надання можливості підозрюваному просити про перерви в разі потреби. Більшість опитаних (65%) вважають, що про таку можливість треба повідомляти. Проте кожен четвертий респондент зазначив, що повідомляти про таку можливість треба не в кожній ситуації, а 9% опитаних слідчих взагалі не вважають це доцільним.

У ході фокус-групи детективи поліції вказали на важливість повідомити особі про орієнтовну тривалість допиту, а також на необхідність дотримуватися заздалегідь узгодженої тривалості. За їхніми словами, це прямо стосується якості зібраних

4.2. Аналіз відповідності чинних практик проведення допиту в Україні стандартам узагальненої моделі процесуального інтерв'ю

даних та готовності допитуваної особи спілкуватися зі слідчим надалі.

Детектив поліції:

«Під час допиту потрібно в часові рамки вкластися, оскільки далі може бути наступне свідчення і так далі. Ми об'єктивно роз'яснюємо коло питань на допиті, скільки триватиме допит, і за часом він довше тривати не має. Важливо, щоб допит не затягувався».

«На практиці буває, що слідчий дає повістку оперативному працівнику. Оперативний працівник приходить до особи, вручає повістку і каже: "Підійдіть до слідчого на 20 хвилин". Вона приходить на 20 хвилин. Допит триває дві години. Її особа каже: "Я дуже поспішаю. Мені пообіцяли одне, а тепер виходить зовсім інше". Тут про якість допиту можна вже не говорити».

76% опитаних слідчих погоджуються з твердженням, що на початку допиту необхідно повідомляти підозрюваній особі про наявність у неї можливості перепитувати в разі, якщо питання слідчого не є зрозумілими для неї. Однак кожен шостий слідчий вважає, що повідомляти треба не завжди, й ще 8% респондентів вважають, що інформувати про це підозрюваного не варто.

4.2.4. Отримання інформації

Етап отримання інформації є ключовим, саме на цьому етапі слідчий має отримати важливу для розслідування інформацію. Від належної організації цього етапу, а також усіх попередніх етапів, які є підготовкою до етапу отримання інформації, залежить успіх усього допиту.

Вільна розповідь

Відповідно до стандартів процесуального інтерв'ю, отримання інформації про обставини події доцільно починати з вільної розповіді підозрюваної особи (*детальніше про це описано у розділі 2*). Тому в дослідженні вивчалася думка та досвід слідчих щодо використання ними вільної розповіді під час проведення допитів.

На рис. 4.20 наведено розподіл відповідей слідчих на питання про те, чи варто, на їхню думку, надавати підозрюваній особі можливість викласти свою версію події. Так, лише 2% опитаних вважають, що це марнування часу. 41% респондентів вважають, що це треба робити завжди. Водночас третина респондентів (34%) відповіли, що надавати можливість підозрюваному викласти свою версію події треба в більшості випадків, ще 23% вважають, що таку можливість треба надавати іноді.

4.2. Аналіз відповідності чинних практик проведення допиту в Україні стандартам узагальненої моделі процесуального інтерв'ю

У ході фокус-груп детективи поліції акцентували увагу на тому, що початок допиту часто залежить від ситуації, зокрема від готовності допитуваної особи говорити. В окремих випадках доцільно розпочинати допит з вільної розповіді, в інших — з конкретних запитань.

Детектив поліції:

«Стосовно тактики: чи вільна розповідь, чи почати безпосередньо із запитань — це залежить від самої людини. Якщо людина сама починає говорити, можна з цього почати допит і просто все фіксувати. Якщо людина просто сидить, закривається в собі, щоб зайвого не наговорити, тоді треба ставити питання. Й іноді люди починають тоді говорити самі, а ви тільки уточнювальні питання ставите».

«З людиною узгоджуємо процедуру. Їй краще сказати, що їй відомо, у вільній розповіді, чи краще побудувати слідчу дію, що ти ставитимеш їй запитання, а вона відповідатиме, бо дехто губиться, не може пам'ятати все. Людина каже: "Питайте конкретно, що вам треба дізнатися, а я конкретно відповідалиму". Все залежить від ситуації».

Під час опитування слідчим пропонувалося висловити свою думку щодо низки тверджень, які ілюструють різне бачення ролі та важливості вільної розповіді як елементу допиту (див. табл. 3).

Таблиця 3 Розподіл відповідей респондентів щодо їхньої згоди/незгоди з твердженнями стосовно вільної розповіді

ТВЕРДЖЕННЯ	ВАРІАНТИ ВІДПОВІДЕЙ				
	Повністю не погоджуюся	Радше не погоджуюся, ніж погоджуюся	Важко відповісти	Радше погоджуюся, ніж не погоджуюся	Повністю погоджуюся
Вільна розповідь, як правило, не дає слідчому нової інформації, бо слідчий у більшості випадків уже знає, що саме відбулося	15%	35%	10%	10%	7%
Вільна розповідь часто дозволяє слідчому отримати інформацію, яка може мати суттєве значення для процесу розслідування	3%	16%	16%	45%	20%
Вільна розповідь — це марнування часу, краще відразу переходити до конкретних запитань, що цікавлять слідчого	34%	38%	14%	10%	4%
Вільна розповідь необхідна слідчому для того, щоб почути версію підозрюваного	2%	5%	8%	48%	37%

4.2. Аналіз відповідності чинних практик проведення допиту в Україні стандартам узагальненої моделі процесуального інтерв'ю

Як можна побачити з наведених у таблиці даних, переважна частина опитаних вбачають користь вільної розповіді в тому, що вона дозволяє слідчому отримати інформацію, яка може мати суттєве значення для процесу розслідування (65%), а також почути версію підозрюваного (85%).

72% респондентів не погоджуються з твердженням, що *вільна розповідь* — це марнування часу, і краще відразу переходити до конкретних запитань, що цікавлять слідчого. Половина опитаних також не погодилася з твердженням, що *вільна розповідь* не дає слідчому нової інформації, бо слідчий у більшості випадків уже знає, що саме відбулося.

Слідчий ДБР:

«Правильно почати потрібно з того, щоб дати людині розповісти, а не починати відразу: “таке-то питання” — “дайте відповідь”. Ні. Людині треба надати можливість дати якесь своє бачення, а потім ставити їй питання. Неправильно відразу починати з конкретних питань. Якщо відразу почати з питань, то людина може втратити певний момент, який би вона розповіла у своїй вільній розповіді».

Слідчий поліції:

«Потрібно вислухати особу. Не можна зразу ставити питання. Ми спочатку питаємо: “Що ви можете пояснити стосовно того-то?” І вона розповідає».

«Людина доносить до слідчого інформацію і відомості, які вона сприйняла суб'єктивно і які бачила. А конкретними питаннями ми її обмежуємо, вона не все розповідає, і ми не все можемо в неї запитати. Ми обмежуємо об'єм інформації, яку вона може нам донести про ті чи інші обставини. Нас учили ще в інституті, що мають бути стадії допиту, зокрема й вільна розповідь».

Відповідно до стандартів процесуального інтерв'ю, слідчий має вислухати версію підозрюваної особи, навіть якщо вона,

на думку слідчого, суперечить наявній у нього інформації щодо обставин події. Лише після того, як підозрювана особа викладе свою версію події, слідчому доцільно переходити до запитань.

Слідчий поліції:

«Слідчим треба навчитися слухати. Якщо людина розуміє, що її слухають, тоді вона може розказати те, що нас цікавить. Вміння вислухати людину на першому етапі – це обов'язково. Оскільки людина може розказати навіть те, про що ми не поставимо запитання, про ті обставини, про які ти навіть і не знаєш».

Разом з тим, результати аналізу відеозаписів допитів свідчать, що не всі слідчі мають відповідні навички. Приблизно у кожному четвертому з вивчених випадків слідчий доволі різко перебивав допитувану особу під час надання нею свідчень.

На етапі вільної розповіді слідчому також не варто вказувати особі, що вона каже неправду – зіставлення версії підозрюваного з наявними у слідчого даними відбувається на наступних етапах інтерв'ю (див. розділ 2.1.4).

В опитуванні слідчим поліції пропонувалося висловитися щодо того, як необхідно чинити слідчому у випадках, коли підозрювана особа, на їхню думку, явно каже неправду. Як можна побачити з даних, наведених на рис 4.21, 43% опитаних вважають, що

4.2. Аналіз відповідності чинних практик проведення допиту в Україні стандартам узагальненої моделі процесуального інтерв'ю

слідчий має дослухати версію підозрюваного до кінця. Разом з тим, майже така ж кількість опитаних (45%) зазначила, що слідчий має зупинити підозрюваного та поставити йому уточнювальні питання. Ще 8% респондентів відповіли, що слідчий має зупинити підозрюваного та зазначити, що подана ним інформація є неправдивою.

Адвокати під час фокус-групи наводили приклади, коли слідчі у подібних випадках перебивають особу й прямо кажуть їй, що вона каже неправду.

Адвокат:

«Це в процесі, якщо щось не влаштовує, якщо особа не вписується в ті рамки, в які намагається слідчий всунути, він може сказати: “Та що ти брешеш?! Там Вася про тебе говорив, що ти те і те”».

Водночас під час фокус-груп окремі слідчі висловлювали свою думку про важливість у цілях розслідування не перебивати підозрювану особу під час надання нею свідчень, які, на думку слідчого, є неправдивими.

Детектив НАБУ:

«Навіть якщо позиція підозрюваного брехлива, нехай він її викладе, потрібно максимально конкретизовано її відобразити в протоколі і для себе зрозуміти, де можна його впіймати шляхом спростування, допитами інших осіб, наявними доказами, документами та експертизами, хоча я йому про це не сказав. Нехай він усе висловить, і ти розумієш, що це все відбивається матеріалами справи».

Види запитань

У дослідженні було вивчено й порядок постановки слідчим запитань під час допиту, а також види запитань.

Результати аналізу протоколів та відео допитів свідчать, що слідчі, як правило, структурують питання за певними змістовими

Розділ 4. Практика проведення допиту в Україні

блоками (темами), що дозволяє стверджувати про певну підготовку слідчого до проведення допиту (рис. 4.22).

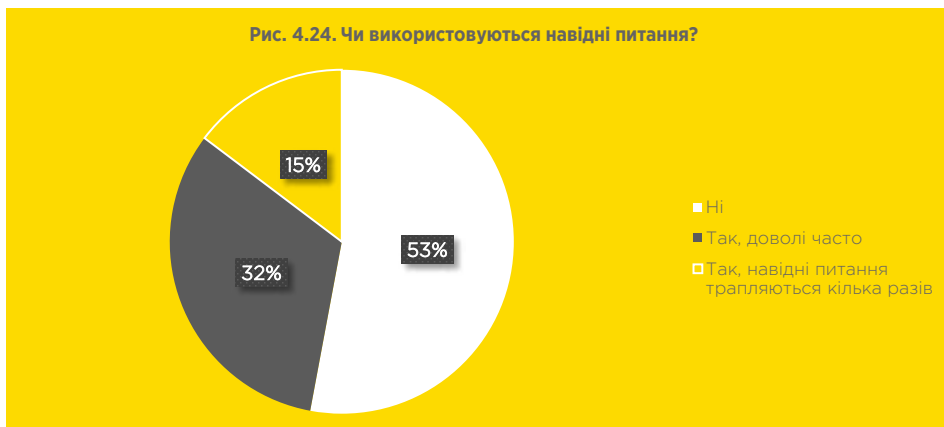

Під час допиту домінують відкриті та напівзакриті питання, що цілком відповідає стандартам процесуального інтерв'ю, адже такі питання дозволяють отримати більше інформації від допитуваної особи, яку не обмежують відповідями «так» чи «ні» (рис. 4.23).

Разом з тим, поширеними є навідні питання, коли слідчий фактично підводить допитувану особу до надання відповіді, яка його влаштовує. Так, у кожному третьому з вивчених протоколів допиту навідні питання зустрічалися доволі часто, ще у 15% протоколів такі питання зустрічалися кілька разів.

4.2. Аналіз відповідності чинних практик проведення допиту в Україні стандартам узагальненої моделі процесуального інтерв'ю

Наявність такої практики підтвердили й адвокати в ході фокус-груп.

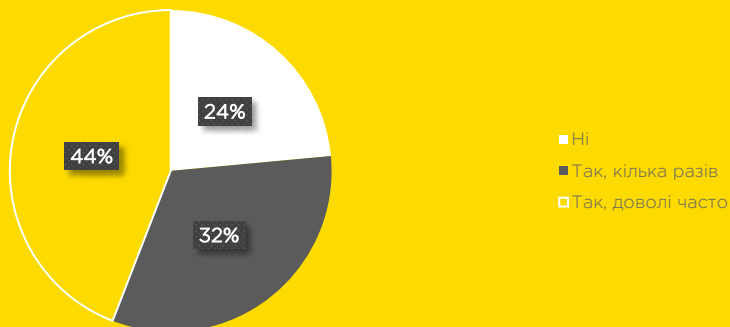
Адвокат:

«У мене були такі випадки, коли слідчий каже: “Ти прийшов туди”, – і починає розмірковувати, намагаючись щось нав’язати підзахисному. Я кажу: “Зачекайте, ви розказуєте, як усе було, чи запитуєте?”»

«Якщо він (слідчий – ред.) говорить, як було, то я заперечую. Як це так?! Фактично він вказує на всі обставини, які намагається вже нам викласти, щоб надати потім підозру?»

Значно поширені під час допиту й так звані «здвоєні» питання, коли слідчий в одному питанні фактично ставить два та більше питань (рис. 4.25). Проблема в цьому випадку полягає у тому, що допитувана особа не може чітко зрозуміти, на яке саме питання вона має надати відповідь, що, своєю чергою, може негативно впливати на якість отриманої від неї інформації.

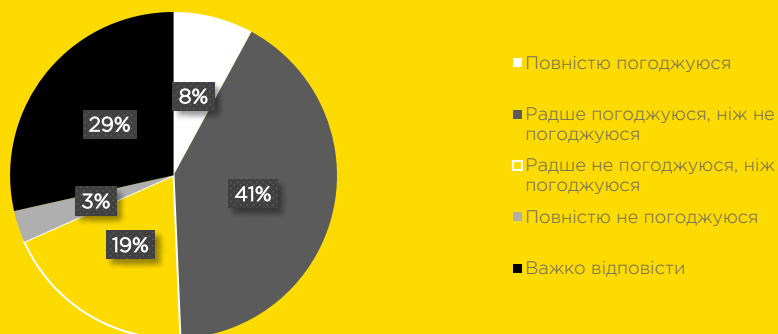
Рис. 4.25. Чи ставить слідчий здвоєні питання (два або більше запитань в одному)?

Стимулювання пригадування

В опитуванні слідчим поліції пропонувалося висловити свою згоду з таким твердженням: *«Якщо підозрювана особа каже, що не пам'ятає всіх обставин події, то, найімовірніше, вона каже неправду»*. Розподіл відповідей слідчих поліції представлено на рис. 4.26.

Рис. 4.26. Якщо підозрювана особа каже, що не пам'ятає всіх обставин події, то, найімовірніше, вона каже неправду.

Як можна побачити, майже половина опитаних тією чи іншою мірою погоджується з цим твердженням, ще третина не змогла відповісти, й лише 3% респондентів абсолютно з ним не погоджуються.

Варто зазначити, що таке суб'єктивне уявлення слідчих несе в собі певні ризики. Адже замість того, щоб стимулювати

4.2. Аналіз відповідності чинних практик проведення допиту в Україні стандартам узагальненої моделі процесуального інтерв'ю

підозрювану особу пригадати обставини події, які вона може справді не пам'ятати, тому що минув певний час, слідчий може відразу сприйняти таку позицію підозрюваного як небажання надавати правдиві свідчення. Як наслідок, це може призвести до втрати важливої для розслідування інформації.

У розділі 4.2.2 йшлося про те, що для слідчого надзвичайно важливо залишатися максимально неупередженим та об'єктивним під час допиту, адже це сприяє встановленню психологічного контакту з підозрюваною особою, що, своєю чергою, збільшує ймовірність отримати правдиві свідчення.

Чинне кримінально-процесуальне законодавство надає допитуваній особі право використовувати під час допиту власні документи і нотатки, якщо її показання пов'язані з будь-якими обчисленнями та іншими відомостями, які важко зберегти в пам'яті².

У ході фокус-груп слідчі та детективи зазначали, що використовують різні прийоми стимулювання пригадування особою тих чи інших подій, які відбулися за кілька років до проведення допиту. Зокрема йшлося про можливість демонстрації особі певних документів, які особа могла складати та не пам'ятати про це.

Слідчий ДБР:

«З календарем допитуємо. Демонстрація якихось документів, використання контрастів. Необхідно у людській пам'яті зачепити асоціативні зв'язки. Якщо це справді було, то вона щось згадає».

Детектив поліції:

«Події супроводжуються якимись документами. Людина може не пам'ятати якихось реквізитів, обставин тощо за договорами, які склалися 3–4 роки тому. Думаю, що немає нічого протизаконного, якщо людині надати для огляду ці документи, щоб вона ознайомилася з ними, щоб нагадала правовідносини і т.д.».

² Ч. 6 ст. 224 КПК.

Детективи поліції також вказували, що проводити допит на місці події найкраще через те, що, коли мине якийсь час, особа може вже не пригадати деталі, які вона пам'ятає відразу після події.

Детектив поліції:

«Є такі випадки, що на місці є очевидці чи потерпілий, і це має значення. Бо щойно, за пів години, стався злочин, і людина пам'ятає такі деталі, які може забути, поки її викликатимуть офіційно наступного дня чи через день. У такій ситуації краще людину допитати на місці події».

Цікавим досвідом щодо стимулювання пригадувань поділилися й слідчі ДБР у ході фокус-групи. Зокрема йшлося про те, що слідчий залучив психолога до участі у допиті неповнолітньої особи. На думку слідчого, такий підхід дозволяє отримати більше інформації та мінімізувати негативні наслідки для неповнолітнього, який має згадати події травматичного характеру.

Слідчий ДБР:

«Є такий метод, ми його використовуємо, коли допитуємо потерпілого, — запросити психолога. Наприклад, неповнолітнім буває складно в якихось ситуаціях, які для них були неприємними, вони це блокують і забувають. Це властиво взагалі людям, а дітям особливо. І для того, щоб знайти підхід, щоб підліток згадав максимально безболісно для себе, ми залучаємо такого фахівця, який вміє працювати з людьми і допомагає їм згадати ті чи інші обставини з минулого».

У ході фокус-груп детективи поліції також акцентували увагу на тому, що пригадування не має перерости у схиляння особи до надання потрібних слідчому даних.

Детектив поліції:

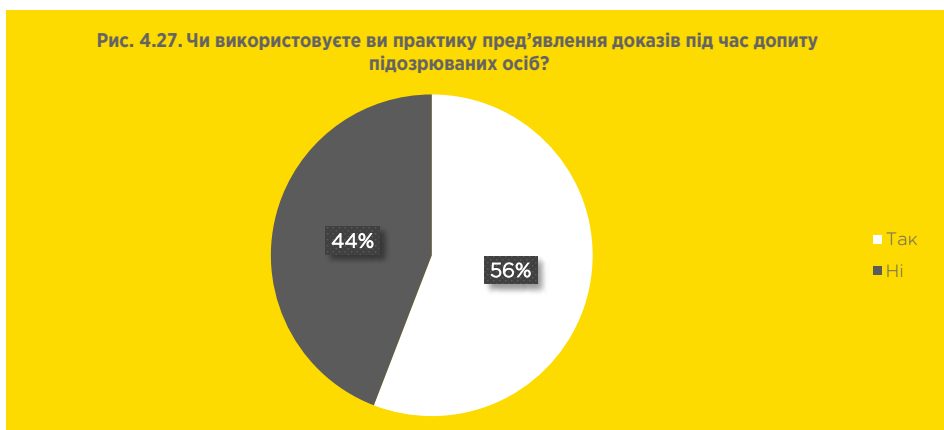
«Нав'язувати свою думку особі, яку допитують, щоб вона надала необхідні свідчення, і переконувати її, що обставини були саме

4.2. Аналіз відповідності чинних практик проведення допиту в Україні стандартам узагальненої моделі процесуального інтерв'ю

такі, — це, я вважаю, неправомірно. Але якщо є якісь джерела інформації, які допомагають відновити в пам'яті ці події, то можливо».

Використання доказів

У дослідженні також вивчався досвід слідчих щодо використання ними практики пред'явлення доказів під час проведення допиту. Як свідчать результати опитування, трішки більше половини опитаних слідчих (56%) використовують таку практику, а 44% не роблять цього (див. рис. 4.27).

Під час фокус-груп зі слідчими та детективами лунали різні думки щодо доцільності використання доказів під час допиту.

Так, зокрема, висловлювалася думка про те, що краще не демонструвати підозрюваній особі докази під час допиту, щоб ця особа не встигла підготувати свою версію появи того чи іншого доказу, а показати їх уже на етапі завершення досудового розслідування, відкриваючи матеріали кримінального провадження сторони захисту.

Слідчий ДБР:

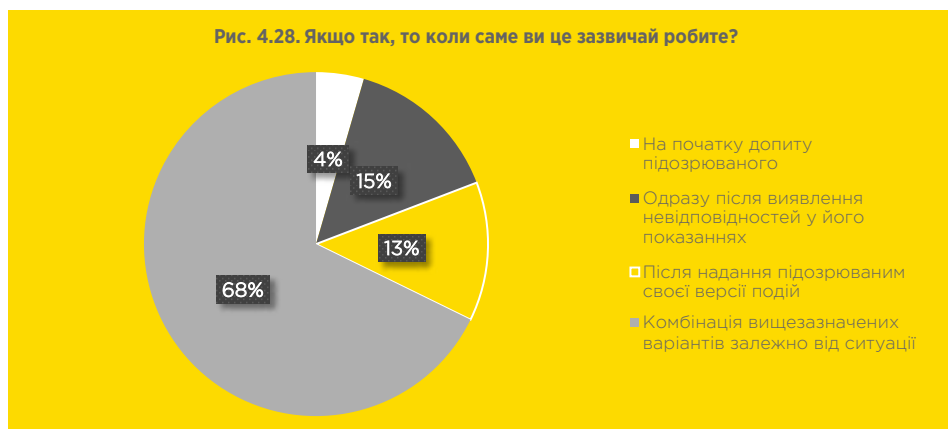
«Тут треба мати певну стратегію. Під час допиту слідчому важливо не піддаватися на емоції. Тому що коли людина явно каже неправду, виникає бажання її в цьому викрити, показати протоколи

допиту інших осіб чи інші документи. Та в більшості випадків цього не потрібно робити. Якщо людина навіть каже неправду, це треба записати. Особливо це стосується підозрюваного. Не потрібно розкривати матеріали досудового розслідування. Тому що якщо вже людина вибрала таку позицію — казати неправду, то коли ти їй покажеш якісь докази, вона скаже: “Так, я згадав, я вчинив це”. Якщо людина бреше, то ти знаєш, що зможеш це спростувати в суді».

На противагу цьому, інші слідчі наводили конкретні приклади, коли пред’явлення доказу під час допиту підозрюваної особи сприяло тому, що вона надавала правдиві свідчення щодо своєї причетності до вчиненого злочину.

Слідчий ДБР:

«Один приклад: людина після вчинення чергового вбивства робила на зворотному боці кришки ствольної коробки автомата зарубки, й під час допиту їй показали її автомат. Підозрюваний розповідав до цього моменту про чотири злочини, а зарубок виявилося два-надцять. Після пред’явлення доказу його версія посипалася. Тому пред’являти треба — це дуже корисно для розслідування».

З-поміж слідчих, які практикують пред’явлення доказів, 4% роблять це на самому початку допиту, ще 15% — одразу після виявлення слідчим неузгодженості у показаннях підозрюваної

4.2. Аналіз відповідності чинних практик проведення допиту в Україні стандартам узагальненої моделі процесуального інтерв'ю

особи, 13% — після надання підозрюваному своєї версії події. Переважна частина опитаних слідчих, що застосовують таку практику, зазначили, що залежно від ситуації вони можуть пред'являти докази на різних стадіях допиту.

Детектив поліції:

«Я планую, чи показуватиму на певному етапі досудового розслідування під час допиту певні документи. Ми зобов'язані перевірити достовірність підписів. Повинні показати людині, чи то її підпис. Тут треба дивитися з ситуації. Щоразу може бути по-іншому. Деколи треба показувати, а деколи — не треба».

Такі дані дослідження свідчать, що слідчі не мають чіткої методології використання доказів під час допиту. Фактично кожен слідчий вирішує це сам, спираючись на власний досвід.

У ході фокус-групи слідчі також висловлювалися про те, що пред'явлення доказів є доволі небезпечним для розслідування процесом, який необхідно чітко планувати та який потребує ґрунтовної підготовки слідчого.

Слідчий ДБР:

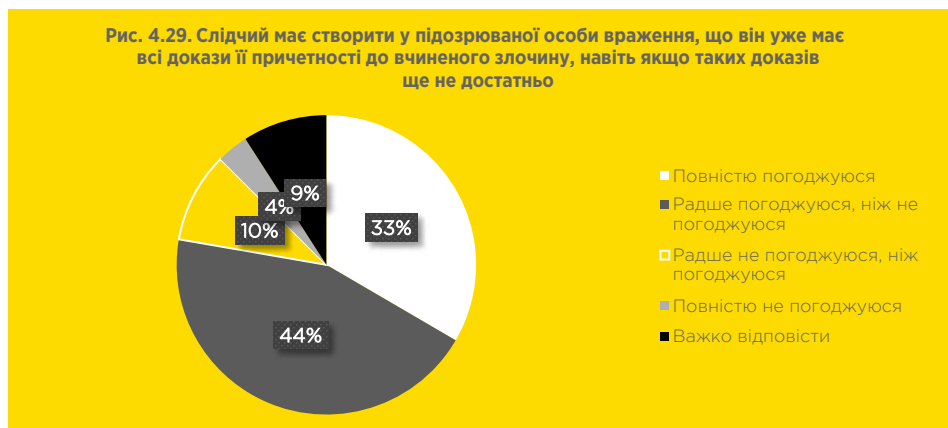
«Іноді можна частину доказів показати, щоб подивитися на реакцію людини. Але треба робити це дуже обережно. З мого досвіду проведення слідчих дій: я не знаю, як спланувати таке для досвідченого злочинця, як це потрібно зробити».

Маніпуляції

У дослідженні вивчалася й думка слідчих та детективів щодо можливості використання допитувачем різних психологічних маніпуляцій, щоб увести підозрювану особу в оману щодо рівня обізнаності слідчого про її причетність до вчиненого злочину.

Як можна побачити з даних, наведених на рис. 4.29, 77% опитаних слідчих погоджуються з твердженням про те, що слідчий

має створити у підозрюваної особи враження, що він уже має всі докази її причетності до вчиненого злочину, навіть якщо таких доказів ще не достатньо.

Слідчий поліції:

«Коли ми щось чули, хтось щось сказав, робимо вигляд, що у нас уже все є. Ми швидко перед допитом накидаємо схему: хто, що, як. І частину цієї схеми, прикривши рукою, показуємо. Тоді кажемо: “Слідство має інформацію про вашу злочинну діяльність”, – людина краєм ока дивиться на цю схему і реально в присутності захисника починає розказувати по суті справи».

«Можна спочатку людину за годину допитати, а потім зробити перерву не на 15 хвилин, а на 2 години. І створити такі умови, що начебто повинні принести якийсь додатковий матеріал. І щоб у людини був час подумати, що це за додаткові матеріали, а потім її запросити».

На використання таких практик вказували й адвокати під час фокус-групи.

Адвокат:

«Він (слідчий – ред.) сидить, слухає і каже: “Зараз немає часу, там є відео, я його вже дивився. Немає часу. Я йду додому, і мені

4.2. Аналіз відповідності чинних практик проведення допиту в Україні стандартам узагальненої моделі процесуального інтерв'ю

байдуже, що ти робитимеш. Якщо хочеш, щоб завтра тебе звільнили під домашній арешт, дай нам пояснення про ці обставини. Коротенько ми це фіксуємо в протоколі допиту. Відео є. Відео покажемо. Там є особа, яка тебе бачила. Якщо ні, то підеш по максимуму під арешт на 60 діб». А взагалі-то нічого нема».

Аналізуючи протоколи допитів підозрюваних осіб, зустріли практику постановки на початку допиту питання про те, чи визнає себе підозрювана особа винною у вчиненому злочині. Таке запитання, ще й на самому початку допиту, перед вільною розповіддю, може також розглядатися як психологічна маніпуляція, спрямована на формування у підозрюваної особи відчуття, що слідчий уже впевнений у її винуватості.

До маніпуляцій можна зарахувати й практику отримання від підозрюваної особи свідчень щодо її причетності до вчиненого злочину під виглядом проведення негласної слідчої дії з назвою «відеоконтроль особи»: особа повідомляє слідчому нібито під час неформальної розмови ті чи інші обставини вчиненого злочину. При цьому підозрювана особа не знає, що її свідчення фіксуються на відео, її не попереджають про право не свідчити проти себе.

Важливо зазначити, що інші учасники фокус-групи вказали на незаконність такої практики та неприпустимість її використання в ході розслідування. Варто додати, що на незаконність такої практики неодноразово вказував у своїх рішеннях і Верховний суд. Згідно з позицією суду, спілкування особи з працівниками поліції щодо обставин вчиненого нею кримінального правопорушення в жодному разі не можна визнати слідчою розшуковою дією — аудіо-, відеоконтролем особи, оскільки учасники такого спілкування не мали жодних підстав вважати, що спілкування є приватним. Як наслідок, зібрані в ході такого «спілкування» докази Верховний суд визнавав недопустимими (див. справи Верховного суду № 654/3305/15-к та № 332/2781/15-к)³.

³ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81722323>, <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74409389>

4.2.5. Завершення

Завершення є надзвичайно важливим етапом допиту, адже саме від того, як закінчиться спілкування, багато в чому залежить подальша комунікація з допитуваною особою. Як правило, в ході розслідування виникає потреба повторити допит особи, або ж особа може згодом сама звернутися до слідчого, пригадавши корисну для слідства інформацію. Тому слідчі мають приділяти завершенню допиту належну увагу.

Детектив НАБУ:

«Важливо правильно попрощатися з людиною, навіть якщо не вдалося нічого дізнатися. Якщо бачиш, що людина не контактує з тобою, все одно важливо робити правильно. Тому що ти можеш не отримати результат, але посієш зерно, яке, можливо, проросте завтра якимось результатом».

«Ввічливо подякувати, якщо ти затримав на довше, ніж обіцяв. Іноді так буває. Перепросити, потиснути руку, провести і нормально попрощатися з людиною».

Дані опитування слідчих свідчать, що лише кожен четвертий слідчий дякує підозрюваній особі за участь у допиті після його завершення, ще 45% респондентів роблять це іноді, 28% опитаних не роблять цього ніколи.

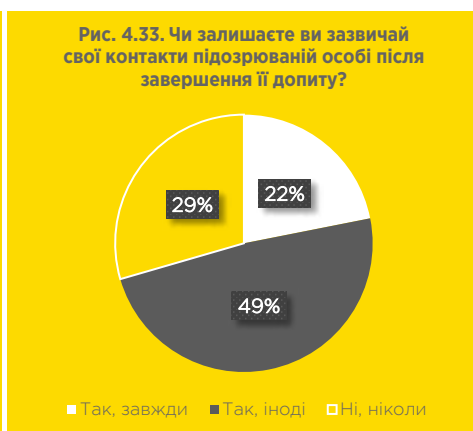

4.2. Аналіз відповідності чинних практик проведення допиту в Україні стандартам узагальненої моделі процесуального інтерв'ю

Ніколи не потискають руку підозрюваній особі після завершення допиту 57% опитаних слідчих, роблять це іноді 38%, завжди — 5%. Ці дані корелюють з відповідями щодо потискання руки на початку допиту та свідчать про те, що більша частина слідчих намагаються тримати доволі значну дистанцію з підозрюваною особою протягом усього допиту.

По завершенню допиту підозрюваної особи 45% опитаних слідчих завжди пропонують їй зв'язатися зі слідчим у разі, якщо вона щось пригадає. Ще 44% опитаних зазначили, що роблять так іноді. Кожен дев'ятий опитаний ніколи цього не пропонує (див. рис. 4.32).

При цьому лише 22% респондентів відповіли, що завжди залишають свої контакти підозрюваній особі для зворотного зв'язку після завершення допиту. Майже половина опитаних (49%) роблять це іноді, 29% – ніколи не залишають своїх контактів (див. рис. 4.33).

Дослідження виявило, що слідчі по-різному надають підозрюваній особі копії протоколу по завершенню допиту. Так, згідно з даними опитування, лише 23% респондентів відповіли, що завжди дають копію протоколу допиту підозрюваній особі або її адвокату відразу після його завершення. Ще 37% опитаних слідчих роблять це іноколи. Проте 40% ніколи не дають копію протоколу допиту стороні захисту по завершенню допиту (рис. 4.34).

Дані опитування підтверджуються й даними, отриманими під час фокус-груп. Більшість учасників фокус-груп з-поміж слідчих та детективів усіх без винятку органів досудового розслідування зазначили, що вони, як правило, не дають копії протоколу стороні захисту відразу по завершенню допиту, посиляючись при цьому на відсутність такого обов'язку в законодавстві, а також на запобігання таким чином можливого розголошення стороною захисту таємниці досудового розслідування.

Слідчий ДБР:

«Краще не давати. Ми ж не знаємо, кому він показуватиме цей протокол. Тоді його потрібно попереджати про нерозголошення.

4.2. Аналіз відповідності чинних практик проведення допиту в Україні стандартам узагальненої моделі процесуального інтерв'ю

Він може викласти його у соціальних мережах, і це може зіграти потім злий жарт».

Разом з тим, інші учасники фокус-груп сказали, що не бачать проблем у тому, щоб надати протокол допиту підозрюваній особі або захиснику відразу після допиту.

Детектив поліції:

«Якщо підозрюваний, то можна йому надати. Я особисто в цьому не бачу перепон. Він надав показання. Можна йому протокол дати».

Слідчий ДБР:

«Якщо підозрюваний просить, як правило, надаємо».

Частина слідчих та детективів висловлювала думку про те, що копію протоколу варто давати лише у разі звернення сторони захисту з клопотанням про надання такої копії.

Також лунали думки про те, що можна надавати протокол, однак не повний, зокрема без підпису слідчого або ж без вступної частини, просто як текст. Такими діями слідчі, на їхню думку, можуть захистити себе від різних обвинувачень у разі розголошення підозрюваною особою тексту протоколу, адже вона не зможе довести, що це текст офіційного документу.

4.2.6. Оцінка

Оцінка є завершальним етапом допиту, саме на цьому етапі слідчий має проаналізувати отриману в ході допиту інформацію з огляду на цілі, які він ставив на етапі його планування, а також інтереси розслідування в цілому.

Водночас результати опитування слідчих поліції свідчать про те, що лише 39% з них проводять таку оцінку після кожного

Розділ 4. Практика проведення допиту в Україні

допиту, 43% роблять це інколи, а кожен шостий слідчий взагалі не бачить потреби проводити таку оцінку.

Такі показники корелюють з відповідями слідчих щодо планування ними допитів, наведеними у розділі 4.2.1. Нагадаємо, що лише 18% опитаних слідчих ретельно готуються до кожного допиту, 35% зазначили, що готуються, але при цьому визнали, що підготуватися належним чином до кожного допиту просто не мають часу, ще 44% готуються за можливості, якщо мають на це час.

Цілком очевидно, що провести належну оцінку допиту за відсутності його детального планування доволі складно. Тим паче, що якихось форм такої оцінки, як і порядку її проведення, немає.

Як наслідок, слідчі проводять оцінку ефективності своїх допитів на власний розсуд. Як свідчать результати опитування, найпоширенішими видами такої оцінки є *перевірка слідчим, чи отримав він відповіді на всі питання, та аналіз результатів допиту з точки зору інтересів розслідування* (див. рис. 4.36).

4.2. Аналіз відповідності чинних практик проведення допиту в Україні стандартам узагальненої моделі процесуального інтерв'ю

Варто звернути увагу, що, проводячи аналіз допиту, а також обмірковуючи подальші кроки розслідування з урахуванням його результатів, слідчі, як правило, не роблять письмових нотаток.

Така практика є відображенням глибшої проблеми неналежного документування слідчими всього процесу розслідування, зокрема щодо детального представлення логіки кримінального провадження, підстав здійснення тієї чи іншої слідчої та процесуальної дії, а також прийнятих рішень, їхніх результатів та значення з точки зору інтересів розслідування.

Дані опитування свідчать про відсутність єдиної системи оцінки якості проведених слідчими допитів у підрозділах, де вони працюють (див. рис. 4.37).

Побутує практика, коли таку оцінку проводить прокурор, що здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням та є безпосереднім керівником слідчого.

Слідчий поліції:

«Є процесуальне керівництво. Прокурор може перечитати протокол і надати вказівки щодо збору додаткової інформації, якщо вважає, що не все повністю розкрито».

Розділ 4. Практика проведення допиту в Україні

Крім того, за словами слідчих, іноді їхні досвідченіші колеги можуть надавати поради щодо якості проведеного ними допиту. Частина ж опитаних повідомила про відсутність жодної оцінки якості проведених ними допитів.

Самі ж слідчі доволі по-різному ставляться до оцінки якості проведених ними допитів. Так, під час проведення фокус-груп слідчі та детективи звертали увагу на той факт, що вони можуть самостійно приймати процесуальні рішення, тому будь-яка перевірка проведених ними допитів з боку сторонніх осіб може розглядатися, на їхню думку, як втручання в їхню професійну діяльність.

Слідчий поліції:

«У принципі, якщо слідчий прийшов, отримав фах, хіба повинен хтось перевіряти його роботу?»

«Керівник має право давати вказівки, ознайомлюватися з матеріалами справи. Тобто він має доступ, але процесуально це ніяк не фіксується. Я б узагалі своє провадження не дав».

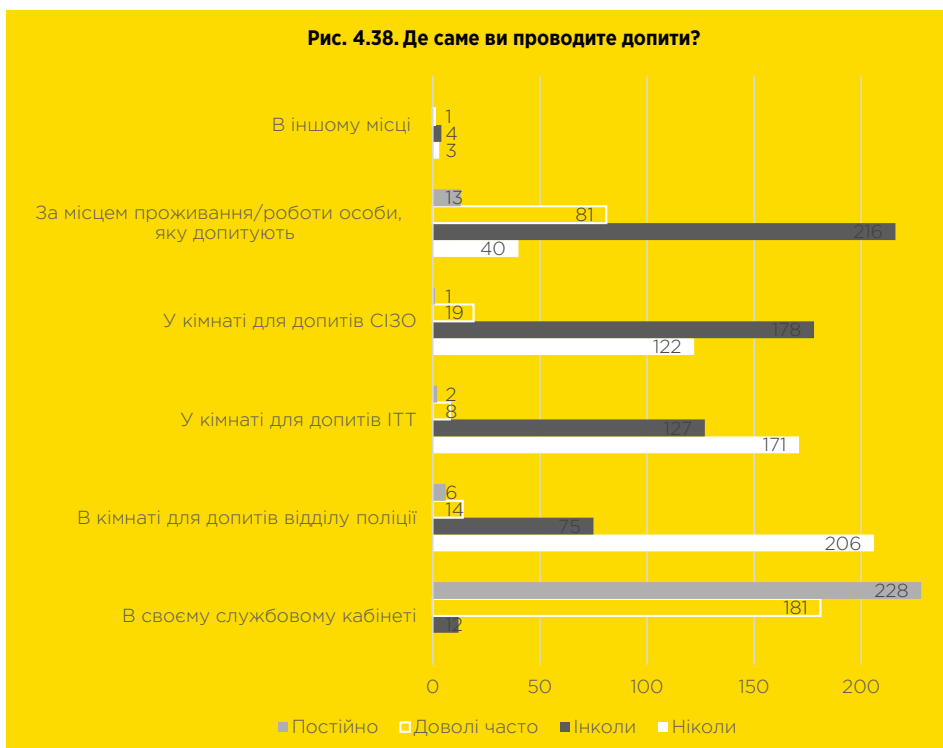
4.3

МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОПИТУ

4.3.1. Місце проведення допиту

Відповідно до положень частини 1 статті 224 КПК, допит відбувається за місцем проведення досудового розслідування або в іншому місці за погодженням з особою, яку мають намір допитати.

Результати опитування слідчих свідчать, що основним місцем, де вони проводять допити, є їхні службові кабінети.

За словами слідчих та детективів, місце проведення допиту визначається з урахуванням обставин справи та особи, яку необхідно допитати. Так, наприклад, певні переваги має службовий кабінет

правоохоронця, адже саме на робочому місці є всі матеріали кримінального провадження, які можуть знадобитися під час допиту.

Детектив НАБУ:

«З тактичних умов найкраще за місцем знаходження органу досудового розслідування. Там необхідно вивчати далі клопотання і документи до цього клопотання, узгодити якісь інші моменти. Процесуальні документи й інші документи, які можуть надаватися особі для ознайомлення зі справою під час допиту. Тому краще, коли це проводиться на території органу досудового розслідування».

До переваг проведення допиту у власному кабінеті детективи поліції зарахували й те, що вони почуваються комфортніше на своїй території. Крім того, проведення допиту в службовому кабінеті, на думку окремих слідчих, сприяє отриманню більш правдивої інформації від особи.

Слідчий поліції:

«Якщо ми людину спеціально викликаємо в службовий кабінет, то складається інша обстановка. Людина усвідомлює наслідки, які вона може мати, якщо даватиме неправдиві показання».

Прихильники проводити допити за місцем розташування органу досудового розслідування також аргументували свою позицію тим, що підозрюваний впевненіше почувається на «своїй території» й може будь-якої хвилини припинити допит, що не дасть слідчому належним чином завершити цю слідчу дію. Крім того, на їхню думку, можуть виникнути проблеми із залученням понятих або забезпеченням належної відеофіксації допиту.

Детектив НАБУ:

«Ми змушені з початку до кінця дотримуватися процедури, звичайно, щодо допиту теж. Якщо особа не налаштована давати показання і коли вона на своїй території, то має можливість тобі

перешкоджати, і в тебе немає сил та засобів цьому запобігти — це нерационально».

«Чому я не прихильник більш-менш важливих допитів свідків, які на межі до підозрюваних, а підозрюваних і взагалі, на їхній території? Вони так почувуються комфортно. Навіть у будь-який момент вони можуть тебе виставити, і ти фізично не можеш закінчити цю слідчу дію нормально. Якщо ти ще й сам. У тебе немає можливості швидко залучити понятих або зафіксувати це нормально на відео».

Разом з тим, певні переваги має й допит за місцем проживання або роботи особи, яку необхідно допитати. Так, зокрема, це доцільно, якщо треба отримати додаткові відомості та документи під час проведення допиту.

Детектив НАБУ:

«Інколи справді необхідно провести допит за місцем знаходження особи, на робочому місці особи. Наприклад, це стосується тих справ, коли нам необхідно отримати якісь додаткові відомості, потрібно перебувати в тому місці. Це під час обшуку дуже зручно зробити. Якщо ми допитуємо керівника, він швидко надає секретарю вказівку підготувати положення про відокремлений підрозділ, посадові обов'язки, функціональні, які завіряються і долучаються до протоколу допиту. Це економить час як наш, так і допитуваного, і не потрібно звертатися із запитом, письмово давати відповідь, а все можна під час допиту оформити як додаток до допиту».

Крім того, деякі учасники фокус-групи висловилися про те, що, перебуваючи на своїй території, особа може бути більш схильною до відвертої розмови зі слідчим.

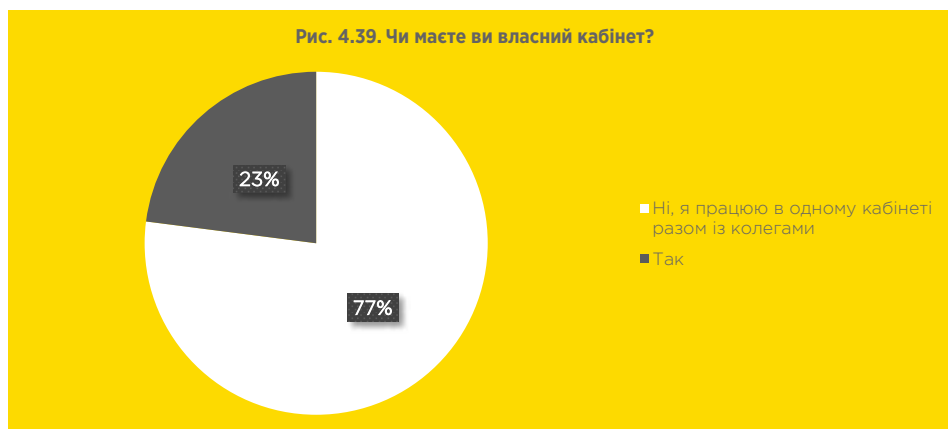
Детектив поліції:

«Коли приїжджаєш до людини, в її поле комфорту, вона почувається краще і буде з тобою відкрита. А коли людину викликаєш до себе в кабінет, людина поводить по-іншому».

Слідчий поліції:

«Якщо я розумію, що свідок, потерпілий може мені дати якусь інформацію, я не викликаю його до себе. Я їду до нього, бо людина в домашній обстановці чи на роботі більш контактна, вона почувається комфортно, і в домашній обстановці можна отримати більше інформації, ніж у себе в кабінеті».

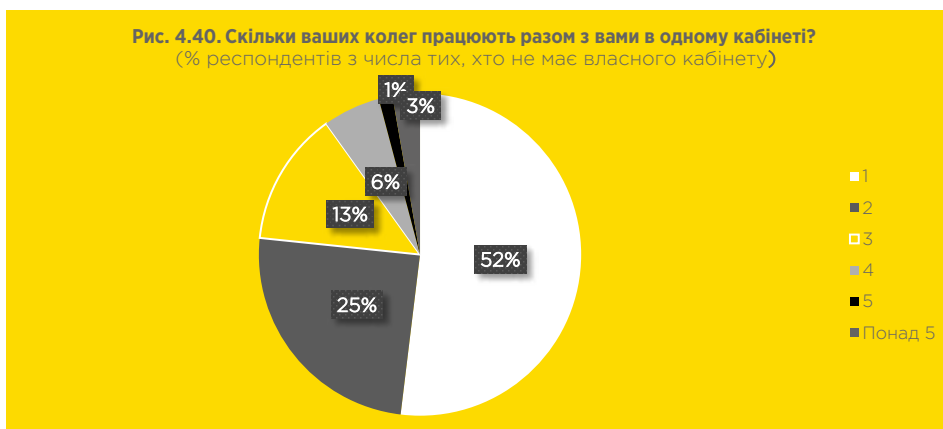
Дані опитування свідчать, що лише кожен четвертий опитаний слідчий має власний кабінет. Решта 77% опитаних зазначили, що працюють в одному кабінеті з іншими колегами (див. рис. 4.39).

Як правило, слідчі ділять кабінет з одним колегою (див. рис. 4.40). Однак кожен четвертий слідчий з-поміж тих, хто не має власного кабінету, перебуває у кабінеті разом з двома колегами, кожен восьмий — з трьома. Трапляються й випадки розміщення в одному кабінеті понад 5 слідчих.

Слідчі в ході фокус-груп говорили про те, що присутність інших колег у кабінеті під час допиту створює для них незручності. При цьому вони зазначали, що фактично вимушені проводити допити у таких умовах через відсутність іншої можливості.

4.3. Матеріально-технічне забезпечення допиту

Слідчий ДБР:

«Слідчий повинен сидіти в кабінеті один. Коли в кабінеті сидить 3, 4, 5 осіб, це сильно відволікає. Уявіть собі ситуацію, коли в одного йде допит свідка, в іншого паралельно йде допит підозрюваного. У мене були ситуації, коли в кабінеті сидимо вп'ятьох, і я ставлю питання своєму свідкові, якого допитую, а він чує питання мого колеги. Тобто мова про елементарне відволікання».

«На мій погляд, правильніше було б, щоб слідчий мав свій кабінет, у якому міг би проводити ті чи інші слідчі дії і концентруватися на тому, що відбувається».

Слідчі та детективи також звертали увагу, що проведення допиту в кабінеті, де присутні інші колеги, які не є учасниками допиту, створює значні перешкоди й для встановлення психологічного контакту з допитуваною особою.

Детектив НАБУ:

«Є такі допити, які треба проводити тільки один на один. Це коли може бути дуже цінна інформація, і не можна допит проводити в присутності інших слідчих. У більшості випадків на практиці, якщо це територіальне відділення поліції, де великий потік справ, кримінальних проваджень, потерпілих і так далі, у справах

побутового характеру, нетяжких злочинах — на жаль, практикується проведення допиту в кабінеті з іншими колегами, тому що в нас такі умови праці, і нічого з цим не вдієш».

Слідчий ДБР:

«Йде на допит до однієї людини, заходить, а в кабінеті сидить 4 слідчих, і на нього одного всі дивляться, і він відразу ж замикається. У нього відразу спрацьовує, що його всі допитуватимуть, катуватимуть і таке інше. А адвокати зараз на це дуже жорстко реагують: “Ми не будемо брати участь у допиті, тому що є сторонні люди”».

На проблему присутності під час допиту сторонніх осіб, які не є учасниками допиту, вказували під час фокус-групи й адвокати.

Адвокат:

«У них немає нормальних умов праці. Слідчі сидять по 3–4 в кабінеті. Через це інколи мені не вдається конфіденційно поговорити».

Разом з тим, на думку адвокатів, сторонні особи можуть бути присутні під час допиту й з певною метою. Так, наприклад, це можуть бути оперативні працівники, які затримували підозрювану особу. У такому разі вони можуть чинити певний тиск на підозрювану особу або ж почути її показання, надані слідчому, та врахувати їх надалі при обґрунтуванні законності затримання цієї особи.

При цьому, за їхніми словами, після вимоги адвоката до слідчого фіксувати у протоколі всіх присутніх під час його проведення сторонні особи, як правило, відразу залишають приміщення.

Адвокат:

«Інколи тренуєш шановних панів, які перебувають у приміщенні. Я принаймні завжди кажу слідчому: “Впишіть, будь ласка, шановних панів, які присутні у вас, в протокол”. Дуже швидко вони зникають».

4.3.2. Фіксація проведення допиту

Основним документом, у якому фіксуються результати допиту, є протокол. Кримінально-процесуальне законодавство дозволяє застосовувати під час допиту фотозйомку, аудіо- та/або відеозапис⁴.

Якщо допит фіксується за допомогою технічних засобів, текст показань можна не вносити до відповідного протоколу за умови, що жоден з учасників процесуальної дії не наполягає на цьому. У такому разі у протоколі зазначається, що показання зафіксовані на носії інформації, який додається до нього⁵.

У випадку, якщо допит проводиться без фіксації за допомогою аудіо- та відеобладнання, свідчення допитуваної особи має бути зафіксовано у протоколі. Крім того, як уже згадувалося вище, показання треба внести до протоколу навіть за наявності його повної аудіо- та відеофіксації, якщо особа, яку допитують, наполягає на цьому.

Законодавство дозволяє допитуваній особі викласти свої показання власноручно⁶.

Ручний набір тексту протоколу

Дані дослідження свідчать, що, як правило, показання допитуваної особи вносить до протоколу слідчий. Це робиться або відразу по ходу допиту, коли слідчий фактично стенографує свідчення, або ж після з'ясування певних обставин.

Детектив НАБУ:

«Залежно від обставин, у яких проводиться допит. Якщо це десь на території, де немає комп'ютера, то взагалі рукою пишу – я сам або свідок, за його бажанням. Він каже, я одразу записую. Якщо

4 Ч. 5 ст. 224 КПК.

5 Ч. 2 ст. 104 КПК.

6 Ч. 6 ст. 224 КПК.

Розділ 4. Практика проведення допиту в Україні

в кабінеті, то я ставлю питання, особа проговорила, потім починаю набирати текст».

«Проговорити і зафіксувати для себе в пам'яті і відобразити вже в протоколі у формі вільного викладу обставин без запитань».

На думку слідчих та детективів, значно допомагає процесу фіксації допиту робота в парах, коли один зі слідчих веде допит, а другий набирає текст протоколу або фіксує основні моменти від руки.

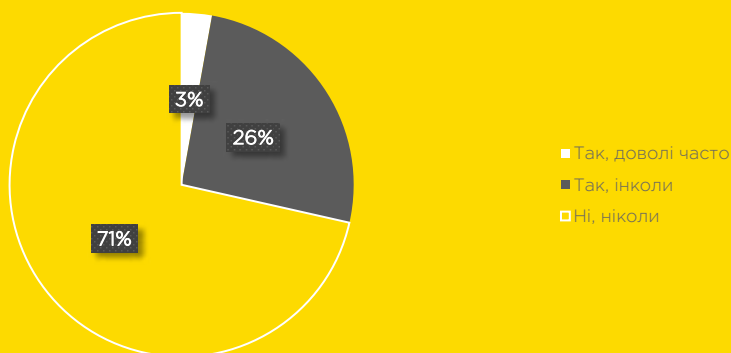
Детектив НАБУ:

«Людина, коли допитує, то фокусується безпосередньо на самому питанні. Вона може в цей момент вихопити якісь певні фрази, за які зачепитися і далі поставити питання. А людина, яка безпосередньо фіксує допит, ці моменти може пропустити. Тому бажано, щоб у складних допитах брало участь не менше двох людей».

Детектив поліції:

«Слідчий, який проводить допит, ще й набирає текст. Це призводить до зволікання. Якщо двоє, то набагато успішніше. Один слідчий може ставити ті запитання, які необхідно поставити, а другий більше технічною роботою займається».

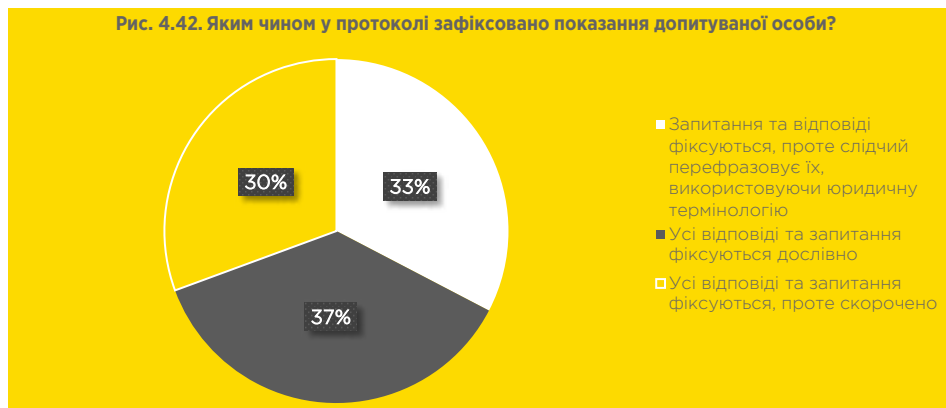
Рис. 4.41. Чи практикуєте ви проведення допитів у парі (разом з напарником)?

4.3. Матеріально-технічне забезпечення допиту

Варто додати, що практика роботи в парах є доволі непоширеною (рис 4.41). 73% опитаних слідчих завжди проводять допити самостійно. Кожен четвертий слідчий зазначив, що інколи проводить допити разом із напарником (26%), й лише 3% респондентів практикують роботу в парах доволі часто.

Результати аналізу протоколів допиту свідчать про те, що, набираючи текст, слідчі (детективи), як правило, використовують три основні підходи — дослівну фіксацію слів допитуваної особи, перепарафразування свідчень особи юридичною термінологією, фіксацію запитань та відповідей скорочено (рис. 4.42). Можливі також комбінації цих трьох підходів.

Детектив НАБУ:

«Якщо особа зі мною сперечається з приводу того, як я формулюю її відповідь, то можна буквально фіксувати кожне її слово. Повертаю до неї екран, щоб ми разом його бачили. Особа каже, я слово в слово, якимись метафорами, афоризмами, може, не зовсім етичними реченнями записую».

«Річ у тому, що коли підозрювані дають показання, то вони наполягають, щоб була пряма мова, слово в слово — щоб так було зафіксовано. Немає ніякого сенсу якимось чином видозмінювати слова, підміняти зміст, щоб сутність змінилась, оскільки ми людині даємо ознайомитися з кожною сторінкою, з кожним питанням».

«Особа може розповідати своїм стилем, а ми просто це конвертуємо в офіційний діловий стиль. Але наближено до прямої мови. Не підміняємо понять».

«Ми прибираємо сленг, нецензурну лексику. Підбираємо слово з офіційної ділової мови, даємо ознайомитися і пропонуємо виправити власноручно, якщо щось не так».

Слідча поліція:

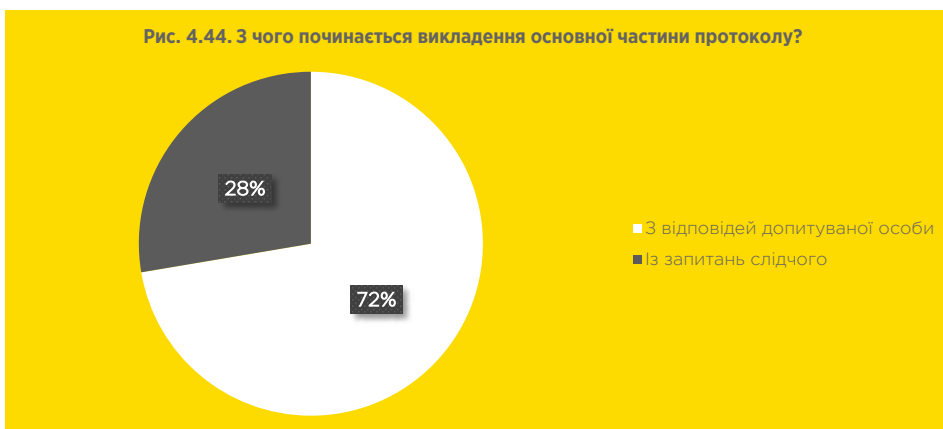
«Я фіксувала абсолютно все. Навіть нецензурна лайка була. Повністю писала абсолютно все так, як він говорив. По-перше, він вважав, що, переставляючи слова, я викривляю їхній зміст. І тому я записувала повністю буквально все так, як він сказав».

У більшості випадків слова допитуваної особи фіксуються у протоколі від першої особи (рис 4.43).

Результати аналізу протоколів допитів свідчать про те, що, попри доволі детальну фіксацію відповідей допитуваної особи, запитання слідчого не завжди фіксуються належним чином. Так, у більшості вивчених протоколів основна частина відразу починалася з відповідей особи, що надавала показання (рис. 4.44). Поширеною є фраза «По суті заданих мені питань можу пояснити наступне», при цьому самі питання слідчого не зазначаються у протоколі.

4.3. Матеріально-технічне забезпечення допиту

Дані аналізу протоколів допитів свідчать про те, що найчастіше допитувана особа підписує протокол наприкінці допиту.

Для того, щоб особа наприкінці допиту не змінювала свої показання або не звинувачувала слідчого у неправильній їх фіксації, деякі слідчі роздруковують сторінки протоколу по ходу допиту й просять допитувану особу підписатися або під її відповіддю на кожне ключове для слідства питання, або ж під кожною сторінкою протоколу.

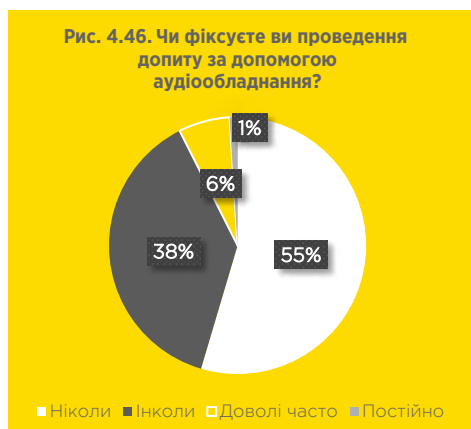
Така практика, за словами слідчих, часто дозволяє їм убезпечитися від зміни свідком своїх показань у майбутньому, крім того, свідка попереджають про кримінальну відповідальність за надання неправдивих свідчень.

Трапляються й випадки, коли допитувана особа власноруч фіксує свої показання у протоколі допиту.

Аудіо- та відеофіксація допиту

В опитуванні слідчим поліції ставили питання щодо використання ними засобів аудіо- та відеофіксації проведення допитів. Як можна побачити з даних, наведених на рис. 4.46 і 4.47, використання відеофіксації є поширенішим, ніж аудіо.

Разом з тим, постійно використовують відеофіксацію лише 3% опитаних, доволі часто це роблять ще 16%. Проте більшість респондентів (58%) роблять це інколи, а кожен четвертий опитаний слідчий поліції ніколи не використовував відеообладнання, проводячи допити.

Адвокати під час фокус-груп також підтвердили, що слідчі вкрай рідко використовують відеофіксацію своїх допитів. За їхніми словами, таку практику застосовують у резонансних злочинах, злочинах з участю неповнолітніх чи малолітніх осіб.

Адвокат:

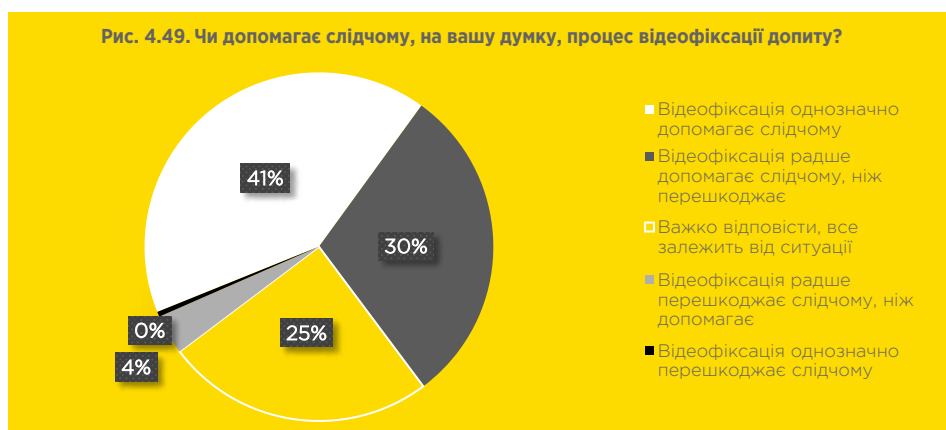
«У мене була справа по 153 статті частина третя (сексуальне насильство – ред). Там відразу перші допити були під відео, і допит потерпілого під відео з адвокатом, з психологом, тому що це малолітні і неповнолітні. Такі статті, як правило, йдуть під відео».

4.3. Матеріально-технічне забезпечення допиту

Більшість опитаних слідчих погодилися з твердженням, що слідчому необхідно краще готуватися до допиту в разі здійснення його відеофіксації (див. рис. 4.48). Можливо, саме тому практика відеофіксації допитів ще не набула значного поширення, адже, як зазначалося вище, слідчі далеко не завжди готуються належним чином до проведення допитів, переважно через брак часу.

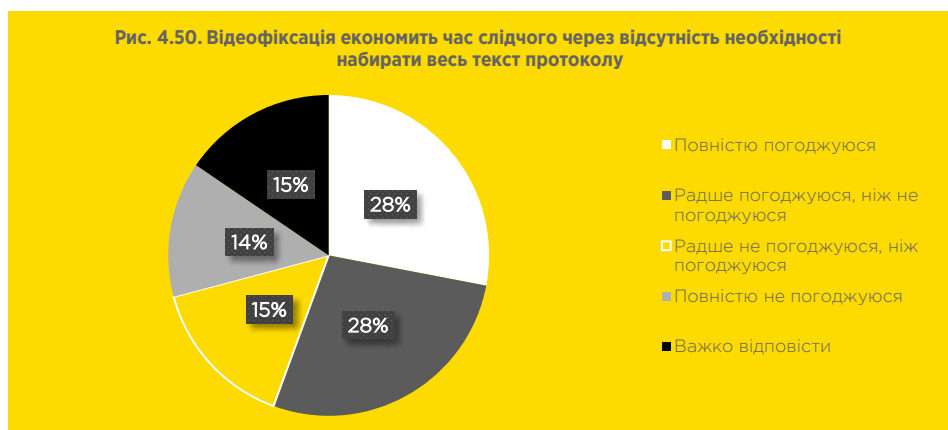

Серед тих слідчих, хто використовує засоби відеофіксації допитів, більшість вважає, що така фіксація радше допомагає слідчому, ніж перешкоджає.

Однією з основних переваг відеофіксації є економія часу слідчого

через відсутність необхідності набирати весь текст протоколу. 56% опитаних слідчих погодилися з тим, що це є перевагою відеофіксації (див. рис. 4.50).

Наведемо витяги з фокус-груп, що демонструють думку слідчих та детективів з цього приводу.

Детектив НАБУ:

«Ми використовуємо відеофіксацію достатньо часто, це дозволяє суттєво зменшити час допиту особи, оскільки тільки на фіксацію і протокол відповідей особи необхідно 2–4 години. Фактично допит у формі аудіо- та відеофіксації з такими самими питаннями займе 40 хвилин».

Детектив поліції:

«Відеозапис набагато спрощує і набагато швидший по часу. Він набагато оптимальніший. Бо витрачається час на записування питання, на прослуховування відповіді людини, формулювання цієї відповіді. Узгодження з людиною: записали так чи не так. А якщо йде відеозапис, то фіксуються у вільній формі просто запитання».

Слідчий поліції:

«Відеофіксація дозволяє економити час. Якщо особа не заперечує, можна на відео зняти і зробити коротенький протокол допиту. Тим самим зекономиш і собі час, і людині».

Переваги відеофіксації допиту, на думку детективів поліції, полягають і в тому, що запис дозволяє за потреби у майбутньому оцінити саму атмосферу проведення допиту, поведінку допитуваної особи, характер викладення нею своїх свідчень.

Детектив поліції:

«І ще плюс цього відео в тому, що там буде видно, що перекручується чи не перекручується, достовірно подається позиція людини, видно її зовнішній вигляд, її реакцію на запитання та відповіді».

На перевагу відеофіксації звертали увагу й прокурори під час фокус-групи. Так, зокрема, було зазначено, що застосування слідчим відеофіксації допиту дозволяє прокурору надалі провести його оцінку, а крім того, відеозапис можна дати експерту для надання висновку з питань, що можуть цікавити слідчого та прокурора.

Прокурор:

«А коли йде відеофіксація допиту, то я можу як прокурор переглянути, оцінити, зокрема, цей допит, який фіксується. Експерт будь-якої установи може подивитися і з відео сказати, чи намагається особа уникнути якоїсь відповідальності, чи бреше, чи каже правду, чи відверта, чи не відверта».

Крім того, прокурори акцентували увагу й на тому, що використання відеозаписів допиту під час судового засідання допомагає їм переконати суддю у винуватості підозрюваної особи або у неправдивості показань свідка, якщо їх змінили на судовому засіданні.

Прокурор:

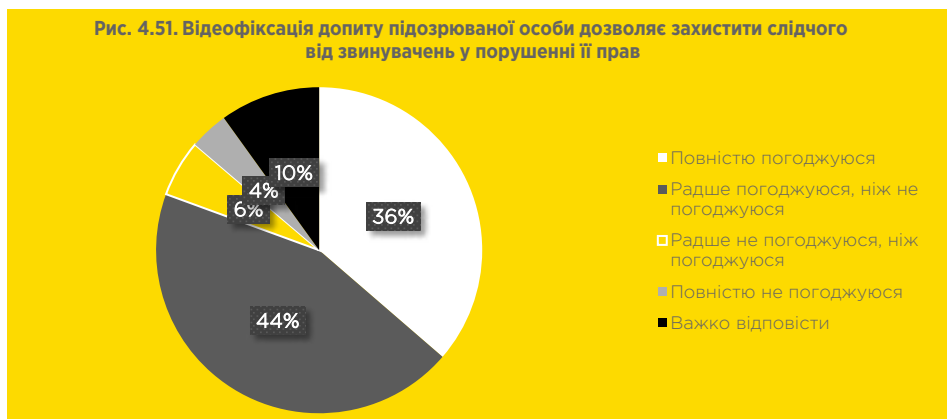
«Ми працюємо на внутрішнє переконання окремого судді. Коли матеріали вже у нього, кожен прокурор працює на суддю. І коли суддя подивиться цей допит, а до цього ми за цим допитом можемо призначити криміналістичну експертизу, психологічну експертизу з використанням поліграфа — це все допомагає».

«Так, на відео однозначно треба фіксувати. Незважаючи на те, що свідок може не прийти, може щось забути, ти можеш носій інформації продемонструвати в суді. Це не заборонено і не порушує жоден з принципів».

На цей аспект використання слідчими відеозапису звертали увагу й адвокати в ході фокус-групи.

Адвокат:

«Це робиться ще й для того, щоб допитувана особа протягом досудового слідства не відмовилась від своїх раніше наданих свідчень. Те, що вона має право відмовитися, — це вже інший аспект. Але суддя, допитуючи особу, може спитати: “Ви давали такі свідчення? Ми бачили, ви давали свідчення. А в судовому засіданні ви дали не такі свідчення”. Може бути таке запитання».

Ще однією безумовною перевагою відеофіксації є те, що вона дозволяє захистити слідчого від необґрунтованих звинувачень

у порушенні прав підозрюваної особи під час допиту. З цим погодилися 80% опитаних слідчих (див. рис. 4.51).

Детектив НАБУ:

«Це потенційно конфліктна ситуація, треба себе захистити. У такому випадку включаємо камеру і проводимо допит».

«А також відеофіксація і аудіофіксація викликана поведінкою деяких адвокатів або захисників. Є такий сервіс адвокатського тролінгу, які зривають слідчі дії, викладають це в інтернет і таким чином собі вартість здобувають або, можливо, потенційних клієнтів. А насправді породжують скарги. Це фіксація їхніх не зовсім правильних дій».

Детектив поліції:

«Коли є відео допиту, то якщо потім є розбіжності в показаннях, якщо під час судового розгляду адвокат каже, що “чинився певний моральний чи психологічний тиск на мого клієнта, тому він там дав одні показання, а тут інші”, – на відео це все можна буде продемонструвати, що ніякого морального чи психологічного тиску з боку слідчого не було, все проводилося в рамках чинного законодавства».

Адвокат:

«Слідчі себе таким чином убезпечують. Це для того, щоб було видно, що немає тиску, примушення до якихось свідчень, до якихось пояснень».

Детективи та слідчі під час фокус-групи вказали на ще одну перевагу відеофіксації допиту. За їхніми словами, це може сприяти отриманню достовірної інформації, бо допитувана особа розуміє, що надалі їй буде значно складніше відмовитися від своїх свідчень або ж послатися на те, що слідчий неправильно зрозумів та записав її слова у протоколі.

Слідчий ДБР:

«Я для себе допити проводжу під аудіо та відеофіксацію. Якщо особу один на один допитуєш під протокол, ти ніколи не доведеш, що вона давала правдиві показання. Вона потім скаже, що її змушували, що слідчий не так трактував, що “це слідчий надрукував, я підписала”. І довести це нереально».

Попри безумовні переваги відеофіксації процесу проведення допиту, слідчі та детективи звертали увагу й на певні недоліки її застосування. Наприклад, на думку окремих слідчих, це заважає налагодженню належного психологічного контакту з допитуваною особою.

Детектив НАБУ:

«Залежно від особи, її настрою приймається дуже важливе, на мій погляд, рішення щодо додаткової технічної фіксації слідчих дій. Тобто включаємо чи не включаємо ми відеозапис, оскільки він, як правило, трошки блокує людей. Особливо на початковому етапі, коли включається відеокамера, люди, як на паспорт, сіли рівно, нічого не говорять, дивляться або в камеру, або нікуди. І дуже складно з ними налагодити контакт».

Окремо варто звернути увагу й на особливості здійснення відеофіксації допитів. Результати аналізу відеозаписів допитів свідчать про наявність низки недоліків, усунення яких значно б сприяло як підвищенню ефективності цієї слідчої дії, так і зменшенню сумнівів у інших учасників кримінального провадження щодо її об'єктивності та законності. Так, зокрема:

- відеозапис не завжди починається з самого початку спілкування слідчого та допитуваної особи; третина проаналізованих відеозаписів починається вже зі з'ясування анкетних даних допитуваної особи;
- відеозапис не завжди охоплює все приміщення, де проводиться допит, та навіть усіх присутніх під час допиту осіб;
- відеозапис не завжди належної якості, іноді погано видно та чути всіх учасників допиту.

4.4

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ПІДОЗРЮВАНОЇ ОСОБИ З УЧАСТЮ ЗАХИСНИКА

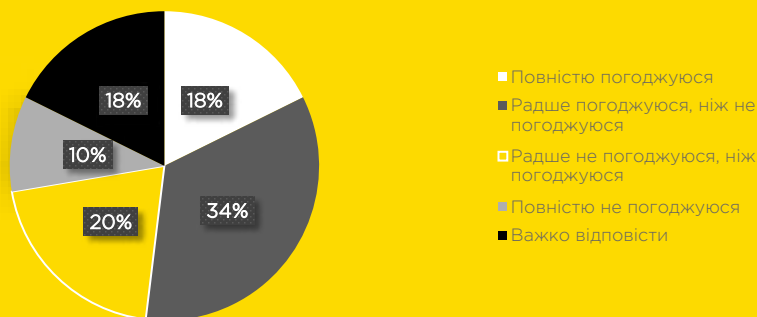
У дослідженні вивчалася думка слідчих та детективів щодо особливостей проведення допиту залежно від присутності під час його проведення захисника підозрюваної особи.

Як можна побачити з аналізу даних, наведених на рис. 4.52, лише кожен четвертий опитаний слідчий зазначив, що тактика допиту однозначно відрізняється, якщо під час його проведення присутній адвокат. 53% опитаних вважають, що хоча відмінності у тактиці проведення допиту за участю адвоката є, проте вони незначні. Кожен четвертий респондент (26%) не бачить жодної різниці.

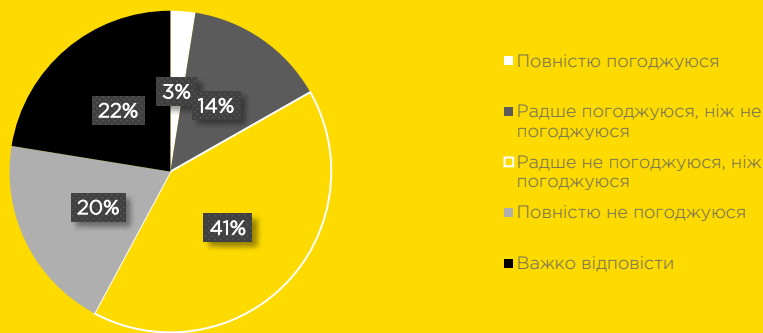
Результати опитування свідчать, що значна частина слідчих вважає адвоката певною перешкодою для своєї роботи. Так, згідно з даними, наведеними на рис. 4.53, більше половини респондентів вважають, що завдання адвоката полягає у максимальному перешкоджанні роботі слідчого. Повністю не погоджуються з цим твердженням лише 10% опитаних, ще 20% радше не погоджуються, ніж погоджуються.

Рис. 4.53. Завдання адвоката полягає у максимальному перешкодженню роботі слідчого

Лише 3% опитаних слідчих погодилися з твердженням, що участь адвоката сприяє об'єктивному встановленню всіх обставин справи, ще 14% радше погодилися, ніж ні. Проте більшість респондентів (61%) тією чи іншою мірою не погодилися з таким твердженням. Кожен п'ятий опитаний не зміг відповісти.

Рис. 4.54. Участь адвоката сприяє об'єктивному встановленню всіх обставин справи

Вищенаведені дані можна пояснити низкою причин. Так, як ми вже зазначали вище, частина слідчих вважає основною метою допиту отримання від підозрюваної особи зізнання у вчиненому злочині та повідомлення нею всіх обставин його вчинення. Цілком очевидно, що при такому підході адвоката, який зобов'язаний захищати свого клієнта від обвинувачення, слідчий розглядає як перешкоду, що не дозволяє йому отримати таку інформацію від підозрюваного.

Самі адвокати підтвердили, що вони, як правило, радять своїм клієнтам не надавати жодних свідчень слідчим під час допиту до того моменту, як сторона захисту ознайомиться з матеріалами провадження та матиме уявлення про докази, якими оперуватиме в суді сторона обвинувачення.

Адвокат:

«На стадії досудового розслідування я, як адвокат, приходжу, не знаючи матеріалів справи, не знаючи, що у слідчого “в кишені”. Я кажу: 63 стаття Конституції України є, вона дає тобі право мовчати, сидіти і нічого не казати. Коли ми вивчимо матеріали справи, виконаємо статтю 290 Кримінального процесуального кодексу України, ознайомимось з усіма матеріалами справи, ми тоді маємо можливість розплатися і сказати, що це ми робили, а так сиди і мовчи, нікому нічого не кажи, я твій тато і мама. Я твій адвокат, я за тебе відповідаю».

«Ми приходимо на затримання або на якусь процесуальну дію, не розуміючи, що є у слідчого, яка версія. Природно, стаття 63. Природно, у слідчого є якась своя версія. І він хоче, щоб йому підозрюваний, наш клієнт, розповів свою версію для того, щоб дізнатися, збігається вона чи ні. Це плюс до того, що слідчому потрібно його посадити, і плюс до того, що йому потрібно підтвердити або спростувати версію».

Крім того, присутність адвоката є стримувальним фактором від можливих зловживань з боку слідчого, який, зокрема, може скористатися низькою правовою обізнаністю підозрюваного, щоб схилити його надати необхідні слідчому свідчення.

Детектив НАБУ:

«Потрібно бути якісніше підготовленим до допиту. Якщо ти з підозрюваним наодинці, то, враховуючи свою фаховість і його нефаховість, якщо це не колишній працівник правоохоронних органів чи судової системи, ти зможеш його у всіх ситуаціях, ексцесах переграти».

Саме ці причини можуть пояснити те, що більшість опитаних слідчих погодилися з тезою, що слідчий має краще готуватися до допиту, якщо на ньому буде присутній адвокат (рис. 4.55). Повністю не погодилися з цією тезою лише 10% респондентів.

Разом з тим, не варто виключати й ситуації, коли адвокат виступає не в інтересах свого клієнта й своїми діями фактично шкодить останньому. У таких випадках слідчі використовують різні тактики для «усунення» адвоката від допитуваної особи.

Детектив НАБУ:

«Якщо свідок приходить з адвокатом, а насправді це не його захисник, а захисник злочинної групи, організації, то тоді зовсім інша тактика – усунення адвоката від свідка. Це не процесуальний, не юридичний термін, а психологічний. Адвокат фактично шкодить свідку. І ти маєш таке тактичне право усунути його від свідка. Кримінальний кодекс передбачає, що свідок зобов'язаний надати повні правдиві показання. І якщо адвокат шкодить цьому, то він вчиняє злочин».

На думку слідчих, присутність адвоката під час допиту може мати й певні переваги для розслідування.

Так, наприклад, половина опитаних слідчих погодилася з твердженням, що присутність адвоката під час допиту дозволяє слідчому захистити себе від можливих неправдивих скарг

4.4. Особливості проведення допиту підозрюваної особи з участю захисника

підозрюваного на порушення його прав (рис. 4.56). Повністю не погодилися з цією тезою лише 15% респондентів.

Допомагає слідчим й участь адвоката у ситуаціях, коли вони мають беззаперечні докази причетності особи до вчинення злочину. У таких випадках адвокат, на думку слідчих, може краще зорієнтуватися у можливих негативних наслідках для підозрюваної особи й запропонувати їй піти на співпрацю зі слідством задля мінімізації можливого покарання.

Детектив НАБУ:

«Іноді присутність адвоката сприяє роботі зі свідком, особливо зі свідком на межі з підозрюваним. Приходить особа. Ти починаєш їй ставити конкретні питання щодо конкретних обставин. Зазвичай: “не пам’ятаю”, “може, був, може, не був”, “може, бачив, може, не бачив”, – взагалі ні про що. Приходить адвокат, починаємо обговорювати якісь певні питання. Починаємо розуміти, що особа виробила для себе певну стратегію, починаємо відкривати карти по одній: “Дивіться, тут так було, а тут так було, тут ваш підпис, тут колега показала, а тут якесь внутрішнє положення підприємства каже, що ось це питання – це зона особисто вашої відповідальності”. Якщо адвокат нормальний і не прийшов “відбути номер”, то може сам у процесі надання правової допомоги піти на невеличку перерву і поспілкуватися зі свідком, пояснити йому, що може відбутися далі».

Таку позицію підтримали й адвокати під час фокус-групи, зазначаючи, що в подібних ситуаціях іноді буває доцільно йти на певне визнання вини задля зменшення негативних наслідків для свого клієнта.

Адвокат:

«Ми даємо правову оцінку матеріалам. Розуміємо, що є докази провини. І можна щось робити: крок вправо, крок вліво,— але й розуміємо, яким буде результат, який вердикт винесе суд, плюс-мінус розуміємо. І шанси захистити або спростувати ті докази, які зібрані слідством, не такі вже великі. Тоді, як спосіб отримати якийсь позитив із цього, ми пояснюємо клієнту про можливість принаймні часткового визнання вини».

Перевагою, за словами слідчих, є й участь адвоката під час допиту у випадках, коли особа надає корисну для слідства інформацію. Присутність адвоката під час надання таких свідчень дозволяє слідчому підвищити вагомість зібраних доказів.

Детектив НАБУ:

«Мені особисто навіть краще, щоб або у свідка, або у підозрюваного був адвокат чи захисник. Це особа, яка не є такою зацікавленою, як я, провести розслідування, і може надати кваліфіковану допомогу або свідку, або підозрюваному, спостерігає за дотриманням його прав. А особливо це буде важливо, якщо свідок дає викривальні показання або цікаве свідчення, на яке закріплюють участь певних осіб у вчиненні злочину. Доповнювачем доказової бази є допит такої особи в присутності адвоката».

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ «Практика проведення допиту в Україні»

4.1. Загальні

- На думку слідчих, допит як слідча дія суттєво втрапив своє значення через неможливість використати під час судового розгляду свідчення, отримані на досудовому розслідуванні. Водночас більшість опитаних слідчих вважає, що допит є ключовою слідчою дією, яка допомагає визначити основні напрямки розслідування, оцінити позицію захисту, відшукати інші докази тощо.
- Слідчі по-різному оцінюють головне призначення допиту підозрюваної особи. Так, частина слідчих вважає, що головна мета допиту полягає в отриманні зізнання підозрюваної особи у вчиненому злочині та повідомленні нею всіх обставин його вчинення, у той час як інші слідчі бачать головну мету в отриманні об'єктивної інформації про всі обставини події.
- Поширеною є практика проведення оперативних опитувань підозрюваних осіб перед їхнім офіційним допитом. Під час таких опитувань підозрюваної особи оперативні працівники здобувають інформацію щодо її можливої причетності до вчиненого злочину. При цьому результати таких опитувань процесуально не фіксуються, під час їх проведення не присутній адвокат підозрюваної особи. Як наслідок, подібні опитування можуть розглядатися як позапроцесуальний допит підозрюваної особи, що проводиться з грубим порушенням її процесуальних гарантій.

4.2. Висновки щодо стадій моделі

Підготовка та планування

- Лише 18% опитаних слідчих поліції зазначили, що ретельно готуються до кожного допиту. Переважна ж частина слідчих відповіла, що їм бракує часу, щоб підготуватися належним чином до кожного допиту, й тому вони готуються за можливості.
- Практика складання письмових планів допиту не є поширеною. Як правило, слідчі роблять для себе нотатки, визначаючи основні питання, на які вони хочуть отримати відповіді під час допиту. Водночас понад третину опитаних слідчих поліції (36%) взагалі не роблять жодних записів перед допитом, тримаючи всі питання в голові та формулюючи їх по ходу його проведення.

Встановлення психологічного контакту

- Більшість опитаних слідчих розуміє необхідність встановлення психологічного контакту з допитуваною особою. Водночас майже половина опитаних (45%) вважає, що встановлювати контакт слідчому треба не з кожною особою — все залежить від ситуації.
- Кожен шостий опитаний слідчий вважає, що перебування підозрюваної особи в напруженому стані під час допиту сприяє досягненню його мети, а також, що демонстрація поваги до підозрюваного лише шкодить справі. Кожен четвертий респондент не підтримує твердження про те, що створення комфортних умов для підозрюваного під час допиту сприяє результативності цієї слідчої дії.
- Дослідження засвідчило, що ставлення слідчих до підозрюваної особи значною мірою залежить від виду злочину, у вчиненні якого її підозрюють.

Лише кожен третій опитаний слідчий зазначив, що цей фактор не впливає на його ставлення до допитуваної особи під час допиту.

- Більшість слідчих ніколи не використовує під час допиту підозрюваної особи або безпосередньо перед його проведенням таку форму встановлення психологічного контакту, як вітання за руку. Лише 28% опитаних завжди запитують підозрювану особу про її самопочуття. Більшість респондентів (57%) роблять це іноді, проте кожен шостий — ніколи.

Роз'яснення прав та порядку проведення допиту

- Більшість опитаних слідчих усвідомлює необхідність повідомляти затриманій особі на початку допиту про його мету (55%) та процедуру проведення (69%). Водночас значна частка респондентів вважає, що робити це треба не завжди, а залежно від ситуації (31% та 17% відповідно). При цьому кожен сьомий опитаний вважає, що не варто повідомляти ні про мету допиту, ні про процедуру його проведення.
- Результати дослідження дозволяють стверджувати, що слідчі не завжди повідомляють підозрювану особу належним чином про її права на початку допиту. Поширеними є випадки, коли слідчі не перевіряють, чи зрозуміла особа свої права, та не надають їхнє роз'яснення.

Отримання інформації

- Слідчі розуміють важливість використання вільної розповіді під час допиту підозрюваної особи — тільки 2% опитаних вважають, що це марнування часу. Водночас далеко не всі слідчі вважають, що це треба робити постійно. Так, третина респондентів (34%) відповіли, що надавати можливість підозрюваному викласти свою версію події треба

в більшості випадків, ще 23% вважають, що таку можливість треба надавати іноді.

- Під час допиту домінують відкриті та напівзакриті питання, що дозволяє отримати більше інформації від допитуваної особи, яка не обмежується відповідями «так» чи «ні». Разом з тим, поширеними є навідні питання, коли слідчий фактично підводить допитувану особу до надання відповіді, яка його влаштовує. Поширені під час допиту й так звані «здвоєні» питання, коли слідчий в одному питанні фактично ставить два та більше питань, що значно ускладнює сприйняття питання допитуваною особою.
- Слідчі добре обізнані з методами стимулювання пригадування особою подій, які вона може не пам'ятати. Зокрема, вони використовують практику проведення допиту на місці події, малювання схем, побудову асоціативних зв'язків тощо. Водночас дані опитування свідчать, що половина опитаних слідчих (49%) не вірить підозрюваній особі, якщо вона каже, що не пам'ятає всіх обставин події. Як наслідок, трапляються випадки, коли замість намагання стимулювати пригадування слідчі відразу переходять до конфронтації з підозрюваною особою, звинувачуючи її у неправдивих свідченнях.
- Слідчі по-різному оцінюють доцільність пред'явлення доказів під час допиту. Майже половина опитаних (44%) ніколи не використовує такої практики. Такі дані дослідження свідчать, що слідчі не мають чіткої методології використання доказів під час допиту. Фактично кожен слідчий приймає рішення про доцільність пред'явлення доказів, спираючись на власний досвід.
- 77% респондентів погоджуються з твердженням, що слідчий має створити у підозрюваної особи враження, що він уже має всі докази її причетності

до вчиненого злочину, навіть якщо таких доказів ще не достатньо. Для формування такого враження у підозрюваної особи слідчі вдаються до різноманітних маніпуляцій, які вважають прийнятним засобом отримання свідчень під час допиту.

Завершення допиту

- Ніколи не потискають руку підозрюваній особі після завершення допиту 57% опитаних слідчих, роблять це іноді 38%, завжди — 5%. Ці дані корелюють із відповідями щодо потискання руки на початку допиту та свідчать про те, що більша частина слідчих намагаються тримати доволі значну дистанцію з підозрюваною особою протягом усього допиту.
- По завершенню допиту підозрюваної особи 45% опитаних слідчих завжди пропонують їй зв'язатися зі слідчим у разі, якщо вона щось пригадає. Ще 44% опитаних зазначили, що роблять так іноді. Кожен дев'ятий опитаний ніколи цього не пропонує. При цьому лише 22% респондентів відповіли, що завжди залишають свої контакти підозрюваній особі для зворотного зв'язку після завершення допиту. Майже половина опитаних (49%) роблять це іноді, 29% — ніколи не залишають своїх контактів.
- Дослідження виявило, що слідчі по-різному ставляться до надання підозрюваній особі копії протоколу по завершенню допиту. Так, згідно з даними опитування, лише 23% респондентів зазначили, що завжди дають копію протоколу допиту підозрюваній особі або її адвокату відразу після його завершення. Ще 37% опитаних слідчих роблять це іноколи. Проте 40% ніколи не дають копію протоколу допиту стороні захисту по завершенню допиту.

Оцінка допиту

- Результати опитування слідчих поліції свідчать про те, що лише 39% з них проводять оцінку кожного допиту після його завершення, 43% роблять це інколи, а кожен шостий слідчий взагалі не бачить потреби у проведенні такої оцінки.
- Вибіркову оцінку допитів може здійснювати процесуальний керівник або керівник органу досудового розслідування. При цьому стандартизованих форм та методології оцінки якості проведення допитів немає.

4.3. Матеріально-технічне забезпечення

Місце проведення допиту

- У переважній частині випадків слідчі проводять допити у своїх службових кабінетах. Самі слідчі вбачають у цьому як переваги (комфортніше почуватися на «власній території», більш захищені від можливих провокацій, мають під рукою всі необхідні документи тощо), так і недоліки (більша скучність допитуваної особи, труднощі зі встановленням з нею психологічного контакту).
- Лише 23% опитаних слідчих мають власний кабінет, решта ділить кабінет з колегами, які часто присутні під час допиту. Крім того, поширеними є й випадки одночасного проведення кількох допитів в одному службовому кабінеті. Ці обставини, за словами слідчих, створюють для них значні незручності при проведенні допитів.

Фіксація ходу проведення допиту

- Найпоширенішою формою фіксації свідчень під час допиту є ручний набір слідчим тексту протоколу. Це робиться або відразу по ходу допиту, коли

слідчий фактично стенографує показання, або ж після з'ясування певних обставин.

- На думку слідчих та детективів, значно допомагає процесу фіксації допиту робота в парах, коли один зі слідчих веде допит, а другий набирає текст протоколу або фіксує основні моменти від руки. Разом з тим, практика роботи в парах не є поширеною серед слідчих.
- Результати аналізу протоколів допитів свідчать про те, що, набираючи текст, слідчі (детективи), як правило, використовують три основні підходи — дослівну фіксацію слів допитуваної особи, перефразування свідчень особи юридичною термінологією або фіксацію запитань та відповідей скорочено. Можливі також комбінації цих трьох підходів.
- Відеофіксацію допитів слідчі використовують вкрай рідко. Так, лише 3% опитаних використовують відеофіксацію постійно, ще 16% роблять це доволі часто. Більша ж частина опитаних слідчих використовує відеофіксацію допиту лише інколи, а кожен четвертий — ніколи. При цьому слідчі цілком розуміють переваги відеофіксації, серед яких вони назвали економію часу слідчого, захист його від неправдивих звинувачень у порушенні прав підозрюваного, можливість використання відеозапису для впливу на внутрішнє переконання судді під час судового розгляду тощо.

4.4. Висновки щодо особливостей проведення допиту з участю захисника

- Результати дослідження засвідчили, що більшість слідчих доволі негативно сприймають роль адвоката у кримінальному провадженні й під час допиту зокрема. Результати опитування свідчать, що значна частина слідчих вважає адвоката певною

перешкодою для своєї роботи. Більше половини респондентів вважають, що завдання адвоката полягає у максимальному перешкоджанні роботі слідчого. Повністю не погоджуються з цим твердженням лише 10% опитаних. Крім того, більшість слідчих (61%) вважає, що участь адвоката не сприяє об'єктивному встановленню всіх обставин справи.

- Негативне ставлення слідчих до адвокатів можна пояснити низкою причин. Так, як ми вже зазначали вище, частина слідчих вважає основною метою допиту отримання від підозрюваної особи зізнання у вчиненому злочині та повідомлення нею всіх обставин його вчинення. Цілком очевидно, що при такому підході адвоката, який зобов'язаний захищати свого клієнта від обвинувачення, слідчий розглядає як перешкоду, що не дозволяє йому отримати таку інформацію від підозрюваного. Крім того, присутність адвоката є стримувальним фактором від можливих зловживань з боку слідчого, зокрема, щоб слідчий не скористався низькою правовою обізнаністю підозрюваного з метою його схиляння до надання необхідних слідчому свідчень.
- Разом з тим, частина слідчих навпаки вбачає переваги від участі адвоката під час допиту. До таких переваг вони зараховують захищеність слідчого від неправдивих звинувачень у порушенні прав підозрюваного, сприяння з боку адвоката у переконанні підозрюваного піти на співпрацю зі слідством задля зменшення можливого покарання у випадку наявності беззаперечних доказів його винуватості, більшу вагомість свідчень, наданих підозрюваним з участю адвоката тощо.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розробити національну стратегію впровадження процесуального інтерв'ю, яка передбачатиме консолідацію зусиль різних інституцій навколо реалізації системних змін у цій сфері та включатиме нижченаведені рекомендації.

Зміни нормативного регулювання проведення допиту

1.1. Надати можливість судам використовувати показання, надані під час досудового розслідування, за умови дотримання критеріїв допустимості доказів, а також забезпечення процесуальних гарантій допитуваних осіб (участь адвоката, забезпечення права на мовчання, здійснення відеофіксації допиту та ін).

1.2. Зняти заборону, передбачену ч. 4 ст. 224 КПК, щодо обов'язку особи, яка проводить допит, припинити його відразу після відмови підозрюваного відповідати на питання та давати показання. Замість цього, задля забезпечення належних процесуальних гарантій підозрюваної особи від неналежного поводження, доцільно встановити обмеження щодо тривалості допиту в таких ситуаціях, а також заборону на повторну постановку питань, щодо яких особа відмовилася надавати показання.

1.3. Виключити необхідність вносити до тексту протоколу показання на вимогу учасників слідчої дії у разі, якщо здійснювалася відеофіксація допиту (абз. 2 ч. 2 ст. 104 КПК), щоб зекономити час на проведення допиту та оформлення його результатів.

Забезпечення розвитку працівників органів правопорядку

2.1. Розробити та впровадити національну навчальну програму з процесуального інтерв'ю для різних рівнів навчальної підготовки

прокурорів, слідчих (детективів) та оперативних працівників, а також окремо для керівників (як для базової підготовки під час здобуття освіти у ЗВО, так і для первинної професійної підготовки, підвищення кваліфікації та додаткової підготовки).

2.2. Підготувати настанови (навчально-методичний посібник) з проведення процесуального інтерв'ю, адаптовані до українського законодавства, що спиратимуться на найкращі світові практики та дослідження, а також результати пілотування процесуального інтерв'ю в Україні.

2.3. Забезпечити поетапне проходження навчальної програми з процесуального інтерв'ю для всіх наявних слідчих (детективів).

2.4. Забезпечити поетапне проходження керівниками слідчих (детективів) навчальної програми з процесуального інтерв'ю для керівників.

Підтримка впровадження процесуального інтерв'ю з боку органів досудового розслідування

3.1. Розробити та впровадити політики щодо застосування процесуального інтерв'ю.

3.2. Розробити та впровадити модель компетенцій слідчих (детективів) для проведення процесуального інтерв'ю.

3.3. Забезпечити впровадження системи моніторингу й оцінки якості проведених допитів та навичок слідчих (детективів).

3.4. Активізувати інститут наставництва, поширювати найкращі практики процесуального інтерв'ю.

3.5. Розробити та затвердити єдині для органів досудового розслідування стандарти з облаштування кімнат для проведення допиту.

3.6. Облаштувати у кожному територіальному підрозділі органів досудового розслідування не менш ніж одну кімнату для

проведення допиту відповідно до затверджених стандартів.

3.7. Впровадити у практичну діяльність органів досудового розслідування єдині форми бланків протоколів допиту, плану допиту та оцінки якості проведення допиту.

Впровадження вищенаведених рекомендацій передбачає консолідацію зусиль різних інституцій та об'єднання їх навколо ідеї трансформації допиту в сучасну практику процесуального інтерв'ю. Задля ефективної підтримки цих змін, поширення найкращих практик процесуального інтерв'ю, а також формування міцних професійних зв'язків між слідчими (детективами) різних інституцій вважаємо за необхідне також створити Національну керівну групу з впровадження процесуального інтерв'ю, до якої могли б увійти представники інституцій, навчальних закладів, дослідники у сфері процесуального інтерв'ю та інші зацікавлені особи. Ефективна діяльність такої групи може суттєво сприяти розвитку та впровадженню процесуального інтерв'ю в Україні.

**Ю. Белоусов, О. Броневицька, С. Деркач, В. Луцик, А. Орлеан,
В. Рогальська, Т. Філоненко, В. Яворська**

Р64 Розкажи мені що сталося, або зізнайся. Дослідження про процесуальне інтерв'ю. Аналіз міжнародного досвіду. Опис узагальненої моделі. Аналіз національної системи підготовки та практики. — К.: Процесуальне інтерв'ю в Україні, 2020. — 232 с.; іл

ISBN 978-966-97267-3-5

Дослідження присвячено питанням аналізу різних моделей проведення допиту та процесуального інтерв'ю, їхнім принципам та завданням. У дослідженні описано універсальну модель процесуального інтерв'ю та її складники; окремий фокус дослідження спрямовано на аналіз чинної системи підготовки з проведення допиту представників українських органів правопорядку.

Це кабінетне дослідження стало орієнтиром для розроблення та використання інструментарію польового етапу дослідження, яке включало аналіз матеріалів допитів, опитування слідчих, фокус-груп з детективами, слідчими, прокурорами та адвокатами.

УДК 343.144.06/.09(100:477)

*Редактор Марина Александрович
Дизайнер Любов Плавська
Верстальник Андрій Репенко
Ілюстрації Єлизавети Мазур*

Здано до виробництва 05.06.2020. Підписано до друку
03.07.2020. Формат 70х100 1/16. Папір офсетний.
Гарнітура «Gotham Pro»

www.fb.com/InvestigativeInterviewUkraine/
investigativeinterview.ua@gmail.com